حکومەتی هەرێمی کوردستان - عیراق
وەزارەتی پەروەردە
بەڕێوەبەرایەتی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنییەکان

زمان و ئەدەبی کوردی

پۆلی نۆیەمی بنەڕەتی

حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق
وەزارەتی پەروەردە
بەڕێوەبەرایەتی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنییەکان

زمان و ئەدەبی کوردی

بۆ پۆلی نۆیەمی بنەڕەتی

دانانی
لێژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە

بژارکردن و داڕشتنەوەی هەردوو بەشی ڕێزمان و ئەدەب

شێرکۆ ئەحمەد حەوێز
محەمەد ئەحمەد محەمەد
ئەلمان ئەحمەد سەلیم
فەیصەل مصطفی حاجی
وارتکیس موسیس سەرکیسیان
سگڤان جەمیل محەمەد

چاپی سێیەم
٢٧٠٩ کوردی
٢٠٠٩زایینی

چاپخانەی ئەکاسیا - هەولێر

سەرپەرشتی زانستی: سادق ئەحمەد عوسمان
سەرپەرشتی هونەری چاپ: مهدی عباس قادر
عثمان پیرداود
نەخشەسازی بەرگ: عادل زرار
جێبەجێکردنی بژاری هونەری: زاگرۆس محمود عرب

پێشدەستی:

هەر بە مەبەستی بژارکردنو پێداچوونەوەی پەرتووکەکانی زمانو ئەدەبی کوردی قۆناغی ناوەندی، وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستان لیژنەیەکی پێکهێنا، تایبەت بە پەرتووکی پۆلی سێیەمی ناوەندی، بۆ ئەوەی چاوێك بە پەرتووکی پێشوودا بخشێنێتو ئەو شوێنەی کە پێویستی بە دەست کاری کردنو گۆڕین هەبێ. کاری تیادا بکاتو پوختو ڕێکی بخات، لیژنەکەمان قورسایی کارەکەی خۆی خستە سەر هەردوو بەشی ڕێزمانو ئەدەب، ئەوەی بە پەسەند زانرا بۆ ڕێکخستنەوەی پەرتووکەکە، کرا، بەتایبەتی ئەو ڕێبازەی گرتە بەر کە لە هەردوو پەرتووکی پۆلی یەکەمو دووەمی ناوەندی گرتبوویە بەر، ئەویش هێنانەوەی چەند نموونەیەك لەهەردوو زاری سەرەکی زمانی کوردی (کرمانجی ژووریو ژێری)، هەروەها گۆڕینی بەشی هەرە زۆری ڕاهێنانەکانو هێنانەوەی ڕاهێنانی تازە.

لەبەشی ئەدەبیشدا، تاکرا، هەندێ دەستکاری پێویست لەناوەڕۆکی بابەتەکاندا کرا، بەجۆرێکی وا کە بابەتەکان ڕوونترو ڕێك تر خرانە بەردەم قوتابیان وخوێندکاران، لەزۆر شوێنیشدا، نموونەی تازەمان هێناوەو نموونە کۆنەکان وەلانران، ئەوەی شایانی باسیشە، بۆ هەر شاعیرو نووسەرێك (هۆنراوەو پەخشان) ئەو بڕەمان دەست نیشان

کردووە کە قوتابی پێویستە لەبەری بکات، بۆیە مامۆستایانی بەڕێز بەر پرسن لەم کارە.

بەشی خوێندنەوەی پەرتووکەکە دەستکارییەکی وای تێدا نەکراوە، تەنیا هەندێ بابەتمان وەلاناو هەندێکی تر هاتنە شوێنیان.

دوا جاریش، داوا لە مامۆستایانی بەڕێزی زمانو ئەدەبیاتی کوردی دەکەین کە بەهۆی بەڕێوەبەرایەتی گشتی پەروەردەی پارێزگەکانیان ئاگادارمان بکەنەوە لە هەر کەمو کورتیو ناتەواوییەك کە لەکاتی وانە گوتنەوەدا هەستی پێدەکەن، بۆ ئەوەی بتوانین لە چاپەکانی داهاتوودا چاکیان بکەینەوە.

خوا پشت پەنای هەمووان بێ...

لیژنەی بژارکردنو
پێداچوونەوە

ڕوونكردنەوە

وەزارەتی پەروەدەی حکومەتی یەکگرتووی هەرێمی کوردستان بە فەرمانی وەزاری ژمارە ١٤٥٧ لە ٢٠٠٧/٢/٨ لیژنەی پێکهێنا بۆ یەکخستنەوەی پەرتووکەکانی زمانو ئەدەبی کوردی هەردوو قۆناغی ناوەندیو ئامادەیی لەسەرتاسەری قوتابخانەو خوێندنگەکانی هەرێمی کوردستاندا. لیژنەکە دەست بەکاربوو، هەردوو پەرتووکی زمانو ئەدەبیو کوردی (ئیدارەی جارانی هەولیرو سلیمانی) کردە بنەمای ئەم یەکخستنەوەیە، بە لەبەر چاوگرتنی بەپیزییو بەهیزیی بابەتەکانی ناو ئەم دوو پەرتووکەو لەئەنجامدا ئەم پەرتووکەی لیٚ کەوتەوە، کە بەشی هەرە زۆری هەردوو بەشی ڕیزمانو ئەدەبەکەی لەلایەن لیژنەیەکی پیشووتری دارشتنەوەو بژارکردنی ئەم دوو بەشە ئامادەکرابوو، لەبەر ئەوە وا بە پەسند زانرا کە مافی ئەوانیشی بەسەرەوەبیت، هەروەها ئاماژە بە سەرچاوەی ئەو بابەتە گۆڕاوانەش کراوە کە هاتوونەتە ناو پەرتووکەکەوە، بۆیە داوا لە مامۆستایانی خۆشەویستی بابەتی زمانو ئەدەبی کوردی دەکەین کە دڵسۆزانە پا بەندی ناوەرۆکی ئەم پەرتووکە بنو هەر کەمو کوڕییەکی هەبیت بەهۆی پەروەردەکانی خۆیانەوە ئاگاداری بەڕیوەبەرایەتی گشتی پرۆگرامەکان بکەن لە وەزارەتی پەروەردە.

﴿ هیوادارین خوای گەورە هەموو لایەك سەر بخات ﴾

لیژنە

٢٠٠٧/٤/١٥

بەشی ڕێزمان

ناو
له رووی دارشتنه‌وه

١-:

١- كه‌وێك له‌سه‌ر به‌رده‌كه هه‌ڵنیشت بوو.

٢- پاڵه‌ی كار ده‌كرد.

٣- ئه‌ڤینیا مه‌م و زینیٚ ناڤداره.

٤- ئازادی ده‌ستیٚ خۆ هاڤیته ده‌ستیٚ كامه‌رانی .

٥- پیاوه‌كه په‌زی له مێرگه‌كه دا ده‌له‌وه‌ڕاند .

٦- له هه‌موو هه‌ورێك باران نابارێت .

٧- ئاڤا چه‌می كێمه.

٢-

١- با كوردستان به دارستان بڕازێنینه‌وه.

٢- ره‌زڤان دوو گوڵدانی هێنا.

٣- جووتیاره‌كه ده‌سته‌كی له دوو جێگه داناوه.

٤- به‌ختیار دناڤ گوڵزارو نێرگزه‌جاڕدا گه‌ڕیا.

٥- شه‌رمین هه‌ندێك سه‌رینی كڕییه.

٦- زاناو توانا پێكڤه دچنه هاڤینگه‌ها شه‌قلاویٚ.

٧- نڤیسه‌رو هۆزانڤان و تۆره‌ڤانان به‌رهه‌مێن خۆ بلاڤ دكه‌ن.

٨- كۆكه‌و ناڵه‌ی نه‌خۆشه‌كه كاری لیٚ كردین.

٩- نەرمین حەز لە چاکەو جوانی دەکات.

١٠- هاوکارو هاوڕێ دڵسۆزن.

٢-ب:

١- دۆتماماتە گولاڤێ ژگولە باخێ دروست دکەت.

٢- خویشکا نەوزادی زیرەکە.

٣- هەڤالێن مە ژگردە سۆری چوونە کێوە ڕەشێ.

٤-تەمۆ لەبن رەشماڵەکە رەشمارێکی کوشت.

٥- دڵخواز سەرپۆشی هەیە.

٦- چەتۆ کەڤنە جلکان دفرۆشیت.

٧-ژێر پیاڵەکە گەلێك جوان بوو.

خستنە روو

پێشتر زانیومانە کە ناو وشەیەکە بۆ ناو لێنانی شتێك یان گیانلەبەرێك چ مرۆڤ بێت و چ هەر گیانلەبەرێکی نر بێت بەکار دێت. ئێمە لەم وانەیەدا تەماشای ناو دەکەین لە رووی دارشتنیەوە،واتە لەرووی دروست کردنییەوە، ئەمجا ئەگەر سەیری بەشی ژمارە (١) بکەین، دەبینین لە رستەکاندا ناو هەیە بۆ نموونە:

١- له رسته‌ی یه‌که‌مدا وشه‌ی(که‌و,به‌رد) ناوی ساده‌ن و واتاو مه‌به‌ستێك نیشان ده‌ده‌ن،هه‌ریکه‌یان له یه‌ك وشه‌ی واتادار پێك هاتووه.

٢- له ڕسته‌ی دووه‌مدا وشه‌ی(پاڵه,کار) هه‌ردووکیان ناوی ساده‌ن هه‌ر یه‌که‌یان واتا و مه‌به‌ستێك نیشان ده‌دات،هه‌روه‌ها هه‌ر یه‌که‌یان له یه‌ك وشه‌ی واتادار پێکهاتووه.

٣-له ڕسته‌ی سێیه‌مدا وشه‌ی (ئه‌ڤین،مه‌م،زین) ناوی ساده‌ن واتاو مه‌به‌ستێك نیشان ده‌ده‌ن،هه‌ریه‌که‌یان له یه‌ك وشه‌ی واتادار پێکهاتووه.

٤-له ڕسته‌ی چواره‌مدا وشه‌ی(ئازاد،ده‌ست،کامه‌ران)ناوی ساده‌ن ماناو مه‌به‌ستێك نیشان ده‌ده‌ن،هه‌ریه‌که‌یان له یه‌ك وشه‌ی واتادار پێکهاتووه.

٥-له رسته‌ی پێنجه‌مدا وشه‌ی (پیاو،په‌ز،مێرگ)ناوی ساده‌ن ماناو مه‌به‌ستێك نیشان ده‌ده‌ن، هه‌ریه‌که‌یان له یه‌ك وشه‌ی واتادار پێکهاتووه.

٦- له رسته‌ی شه‌شه‌مدا وشه‌ی(هه‌ور، باران) ناوی ساده‌ن ماناو مه‌به‌ستێك نیشان ده‌ده‌ن،هه‌ریه‌که‌یان له یه‌ك وشه‌ی واتادار پێکهاتووه.

٧- له رسته‌ی حه‌وته‌مدا وشه‌ی(ئاڤ ، چه‌م) هه‌ردووکیان ناوی ساده‌ن و ماناو مه‌به‌ستێك نیشان ده‌ده‌ن، هه‌ریه‌که‌یان له یه‌ك وشه‌ی واتادار پێکهاتووه.

هەروەها لە رستەكانی ژمارە(٢) دەبینین:

١- لە رستەی یەكەمدا وشەی (كوردستان،دارستان) هەردووكیان ناوی داڕژاون ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن، هەریەكەیان لە وشەیەكی واتادار لەگەڵ پاشگرێك پێكهاتووە، ناوی (كوردستان) لە ناوی (كورد) لەگەڵ پاشگری (ستان) پێكهاتووە،ناوی (دارستان) لە ناوی (دار) لەگەڵ پاشگری (ستان) پێكهاتووە ,واتە (ناو + پاشگری ستان).

٢- لە رستەی دووەمدا وشەی (رەزڤان، گوڵدان) هەردووكیان ناوی داڕژاون ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن، لە ڕووی دروست كردنەوە ، لە وشەیەكی واتادار لەگەڵ پاشگرێك پێكهاتوون، ناوی (رەزڤان) لە ناوی (رەز) لەگەڵ پاشگری (ڤان) پێكهاتووە،ناوی (گوڵدان) لە ناوی(گوڵ) لەگەڵ پاشگری (دان) پێكهاتووە، واتە (ناو+ ڤان)، (ناو+دان).

٣- لە رستەی سێیەمدا وشەی(جووتیار،دەستەك،جێگە) هەرسێكیان ناوی داڕژاون و مانا و مەبەستێك نیشاندەدەن،لە ڕووی دروستكردنەوە هەریەكەیان لە وشەیەكی واتادار لەگەڵ پاشگرێك پێكهاتووە،ناوی (جووتیار) لە ناوی (جووت) لەگەڵ پاشگری (یار) پێكهاتووە، ناوی (دەستەك) لە ناوی (دەست) لەگەڵ پاشگری (ەك) پێكهاتووە، ناوی (جێگە) لە ناوی (جێ) لەگەڵ پاشگری (گە) پێكهاتووە، واتە (ناو+یار)، (ناو+ەك) ، (ناو+ گە).

٤- له ڕستەی چوارەمدا وشەی (بەختیار، گوڵزار،نێرگزەجاڕ) هەرسێکیان ناوی داڕژاون و ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن، هەریەکەیان له وشەیەکی واتادار لەگەڵ پاشگرێك پێکهاتووە، ناوی (بەختیار) له ناوی (بەخت) لەگەڵ پاشگری (یار) پێکهاتووەوناوی (گوڵزار) له ناوی (گوڵ) لەگەڵ پاشگری (زار) پێکهاتووە، ناوی (نێرگزەجاڕ) له ناوی (نێرگز) و ئامرازی(ە)و پاشگری (جاڕ) پێکهاتووە، واتا (ناو+یار),(ناو+زار),(ناو +ە+جاڕ).

٥- له ڕستەی پێنجەمدا وشەی (شەرمین,سەرین) ناوی داڕژاون و ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن، هەریەکەیان له وشەیەکی واتادار لەگەڵ پاشگرێك پێکهاتووە، ناوی (شەرمین) له ناوی (شەرم) لەگەڵ پاشگری (ین) پێکهاتووە،ناوی (سەرین) له ناوی (سەر) لەگەڵ پاشگری(ین) پێکهاتووە،واتە (ناو+ین).

٦- لەڕستەی شەشەمدا وشەی (زانا,توانا،هاڤینگە) ناوی داڕژاون و ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن, هەریەکەیان له وشەیەکی واتادار لەگەڵ پاشگرێك پێکهاتووە، ناوی (زانا) له ڕەگی کار (زان) لەگەڵ پاشگری (ا) پیچکهاتووە,ناوی (توانا) له ڕەگی کار (توان) لەگەڵ پاشگری (ا) پێکهاتووە،ناوی (هاڤیینگە) له ناوی (هاڤین) لەگەڵ پاشگری (گە) پێکهاتووە، واتە (رەگی کار+ا)(ناو + گە).

٧–له ڕستەی حەوتەمدا وشەی (نڤیسەر,هۆزانڤان،تۆرەڤان) ناوی داڕژاون، هەریەکەیان واتاو مەبەستێك نیشان دەدەن،له ڕوی دروست کردنەوە هەریەکەیان له وشەیەکی واتادار لەگەڵ پاشگرێك پێکهاتووە،ناوی (نڤیسەر) له رەگی کار (نڤیس) لەگەڵ پاشگری (ەر) پێکهاتووە، ناوی (هۆزانڤان) له ناوی (هۆزان) لەگەڵ پاشگری (ڤان) پێکهاتووە، ناوی (تۆرەڤان) له ناوی (تۆرە)(تۆر) لەگەڵ پاشگری (ڤان) پێکهاتووە،واتە(رەگی کار+ەر)(ناو+ڤان)

٨–له رستەی هەشتەمدا وشەی (کۆکە،ناڵە) ناوی داڕژاون و ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن، له ڕوی پێکهاتنەوە هەریەکەیان له وشەیەکی واتادار لەگەڵ پاشگرێك پێکهاتووە،ناوی (کۆکە) له رەگی کار (کۆك) لەگەڵ پاشگری(ە) پێکهاتووە، ناوی)(ناڵە) له ڕەگی کار (ناڵ) لەگەڵ پاشگری (ە) پێکهاتووە واتە(ڕەگی کار+ە)

٩– له رستەی نۆیەمدا وشەی (نەرمین,چاکە ,جوانی) ناوی داڕژاون و ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن, هەریەکەیان له وشەیەکی واتادار لەگەڵ پاشگرێك پێکهاتووە ,ناوی (نەرمین) له هاوەڵناوی چۆنی (نەرم) لەگەڵ پاشگری (ین) پێکهاتووە, ناوی (چاکە) له هاوەڵناوی چۆنی (چاك) لەگەڵ پاشگری (ە) پێکهاتووە, ناوی (جوانی) له هاوەڵناوی چۆنی(جوان) لەگەڵ پاشگری (ی) پێکهاتووە, واتە (هاوەڵناو+پاشگر).

١٠-لە ڕستەی دەیەمدا وشەی (هاوکار،هاوڕێ) ناوی داڕژاون و ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن، لە ڕوی دروست کردنیەوە هەریەکەیان لە پێشگری (هاو) لەگەڵ ناوی (کار) پێکاتووە، ناوی هاورێ لە پێشگری (هاو) لەگەڵ ناوی (رێ) پێکهاتووە لە پێشگر + ناو.

هەروەها لە رستەکانی ژمارە (٢) بەشی(ب) دەبینین:

١- لە رستەی یەکەمدا وشەی(دۆتمام،گولاۋ ،گوڵەباخ) ناوی لێکدراون و ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن، لە رووی دروست کردنەوە هەریەکەیان بەم شێوەیە پێکهاتووە، ناوی (دۆتمام) لە دوو ناو پێکهاتووە،(ناو+ناو)،(دۆت+مام) ناوی گولاۋ لە دوو ناو پێکهاتووە(گوڵ+ئاۋ) واتە(ناو+ناو)، ناوی گوڵە باخ لە دوو ناو لەگەڵ ئامرازی (ە) کە کەوتۆتە نێوانیان پێکهاتووە،(گوڵ،ە,باخ)،(ناو+ە+ناو).

٢- لە رستەی دووەمدا وشەی(نەوزاد) ناوێکی لێکدراوە و ماناو مەیەستێك نیشان دەدات،ە هاوەڵناوی (نەو) لەگەڵ ناوی (زاد) پێکهاتووە، واتە (هاوەڵناو+ناو).

٣-لە رستەی سێیەمدا وشەی (گردە سۆر،کێوەڕەش) ناوی لێکدراون و ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن، ناوی (گردەسۆر) لە ناوی (گرد) لەگەڵ ئامرازی (ە) و هاوەڵناوی (سۆر) پێکهاتووە،(ناو+ە+هاوەڵناو) ناوی (کێوەڕەش) لە ناوی (کێو) و ئامرازی (ە) و هاوەڵناوی(ڕەش) پێکهاتووە،(ناو+ە+هاوەڵناو).

٤- له ڕستەی چوارەمدا وشەی (ڕەشماڵ،ڕەشمار) ناوی لێکدراون ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن ،ناوی (ڕەشماڵ) له هاوەڵناوی چۆنی (ڕەش) لەگەڵ ناوی (ماڵ) پێکهاتووە، ناوی (ڕەشمار) له هاوەڵناوی چۆنی (ڕەش) لەگەڵ ناوی(مار) پێکهاتووە، واته(هاوەڵناوی چۆنی+ناو).

٥- له رستەی پێنجەمدا وشەی (دڵخواز، سەرپۆش) ناوی لێکدراون و ماناو مەبەستێك نیشان دەدەن،ناوی (دڵخواز) له ناوی (دڵ) لەگەڵ ڕەگی کار (خواز) پێکهاتووە،ناوی(سەرپۆش) له ناوی (سەر) لەگەڵ ڕەگی کار (پۆش) پێکهاتووە، واته(ناو+ڕەگی کار).

٦-له رستەی شەشەمدا وشەی (کەڤنەجلك) ناوێکی لێکدراوە و ماناو مەبەستێك نیشان دەدات، له هاوەڵناوی (کەڤن) و ئامرازی (ە) و ناوی (جلك) پێکهاتووە،(هاوەڵناو +ە+ناو).

٧-له رستەی حەوتەمدا وشەی (ژێرپیاڵە) ناوێکی لێکدراوەو ماناو مه بەستێك نیشان دەدات ، له هەاوەڵکاری (ژێر) له گەڵ ناوی (پیاڵە) پێکهاتووە واته (هاوەڵکار + ناو)

دەستوور

:ناو لەڕووی دارشتنیەوە (دروست کردنیەوە) دەکرێت بە دووجۆر

١- ناوی سادە : ئەو ناوەیە کە لە یەك وشەی واتادار پێکهاتووە
ماناو مە بەستێکی داوە بە دەستەوە وەکو (کەو ، بەرد ، هەور، دەست)

٢- ناوی ناسادە ئەمیش دەکرێت بە دووجۆر :

١- ناوی دارڕژاو: ئەو ناوەیە لە وەشەیەکی واتادار لەگەڵ پاشگرێك یا لەگەڵ پیشگرێك
پێك هاتووە بەم شێوەیە :

١- (ناو + پاشگر) وەکو (کوردستان ، گوڵدان ، شەرمین ،جێگا)

٢- (ناو + ە +پاشگر) وەکو (نێرگزە جار)

٣- (ڕەگی کار + پاشگر) وەکو (زانا ، نالە ، نڤیسەر)

٤- (ئاولناو + پاشگر) وەکو (نەرمین ، چاکە ، جوانی)

٥- (پێشگر + ناو) وەکو (هاوکار ، هەڤال ، هەمسەر ، هامراز)

ب- ناوی لێکدراو : ئەو ناوەیە کە لە دوو وشەی واتادار یا پتر پێکهاتووە ،بەم شێوەی خوارەوە:

١- (ناو + ناو) وەکو (دۆتمام ، سۆلاڤ ، ماستاو)

٢- (ناو + ە + ناو) وەکو (گوڵە باغ ، گوڵە گەنم)

٣- (ناو + ە + هاوڵناو) وەکو (گردە سۆر ، کێوە رەش ، کێلە شین)

٤- (هاوڵناو + ناو) وەکو (ڕەشماڵ ، رشمار ، سۆرگوڵ ، نەوزاد)

٥- (ناو + ڕەگی کار) وەکو (داخۆش ، سەرپۆش)

٦- (هاوەڵکار + ناو) وەکو (ژێرپیاڵە ، ژێرزەمەنین)

ڕاهێنانی (١)

بۆ هەریەکێك لەم پاشگرانەی خوارەوە دوو ناوی داڕژاو بهێنە و لە ڕستەدا بە کاریان بهێنە : (ایی ، ین ، ەڵان ، گار ، ێن)

ڕاهێنان (٢)

پێنج ناوی لێکدراو بهێنەوە بە مەرجێك سێیان لە هاوەڵکارو ، ناوێك پێکهاتبێت و یەکێك لە دوو ناو پێکهاتبێت و ئەوی تر لە ناوێك و ڕەگی کار پێکهاتبێت .

راهێنانی (٣)

لەم دێرە هۆنراوەی خوارەوە هەرچ ناوێك هەیە دەری بهێنەو جۆرەکەی دیار بخە :

١- گەرمی و تەڕی ی بەهارە کە پشکۆ کوژایەوە
پشکۆی گولا تەشین بە نەسیم بوو گەشایەوە - نالی -

٢- دەستم کە بەسەت وەعدە لەسەد جێگە شکاوە
جەبری نییە ئەم کەسرە هەتا نەیخەمە ئە ستۆ - نالی -

٣- سۆرگوڵی تەڕ ژ خوناڤێ
لێڤ کولیلکا بێن گولاڤێ
رووی چۆ هەیڤا پرسیتاڤێ
کوشتم تە ب داخا دووچاڤا
تیر کو بەردا بوو هناڤا
نەشیام ئەز پاڤێم دووگاڤا
ژ کویری و ساریا برینێ

- تاهیر رۆشدی -

راهێنان (٤)

لەم پارچە نووسینەدا هەرچ ناوێك هەیە دەری بهێنە، چۆن دروست کراوە ؟

(دەگێڕنەوە جوامێر پیاوەکی بە تەمەن و دونیا دیتە بوو، ڕۆژەکی بەهارێ دگەڵ چەند هەڤالێن خۆ چوونە ئاقاری ، ل بن دار هەنارێك روونیشتن ، ناوچەکە بە گوڵ و نێرگزو شەوبۆ

داپۆشرابوون قاسپەی کەو ، دەنگێ سویسکەو باڵندەکانی تر لەگەڵ خورەی ئاوی قەد پاڵی چیا تێکەڵ بەیەکتر دەبوون ،دڵێ وان ب ڤی دیمەنی گەلەك خۆش بوو، پاشی کە نانیان خوارد ، جوامێر دەستێ خۆ هاڤێتە پاخەلا خۆو چە قووەك دەرهێنا ، سێوەکانی پێ کردە دوو کەرت و دابەشی کردن ، ئەڤجا دنکە سێوەکانی کۆکردەوە رابوو چوو وێڤەتر جهەك خۆش کردو بە چەقووا خۆ زەڤی کۆلا و هندەك دندك چاندن ، گۆت : رۆژك دێ هێت ئەڤان دندکان دبنە دارسێڤ ، دێ سێڤێن سۆرگرن ، لە مێژە گوتراوە ، (چاندیان، خواردمان ، دە چێنین ، دەخۆن) .

راڤە کردنی پەیڤان

هەڵنیشت	:	دادا
پاڵە	:	کرێکار
هاڤێتە	:	خستیە : دایە
دەلەوەڕاند	:	دچەراند
بڕازێنەوە	:	بخەملینین
سەرین	:	بالیف
کۆکە	:	کۆخك
دۆتمام	:	کچە مام
سەرپۆش	:	دەرسۆك

بێن : بۆن

نەشیام : نەمتوانی

گاڤ : هەنگاو

رابوو : هەڵسا

پشکۆ : پەنگر

گولا تەشێن : گوڵ ئاگرین

لێڤ کولیکا : لێو کوڵوکە, لێو گوڵ

ژکویری و ساریا برینێ : لەبەر قوڵی و ساردی برینم

ئاقاری : دەڤەری گوندی

دەستێ خۆ هاڤیتە پاخەلاخۆ : دەستی برد بۆ ناو گیرفانی

دندك : دەنك، دنـــك

چـــــــــاوگ

(ئاشكرايه كه نەتەوەی كورد زۆر لەمێژە لە تێكۆشانێكی سەختی بەردەوام بووە، بۆ ڕزگاركردنی نیشتمانەكەی لەژێر چەپۆكی داگیركەراندا، ڕابوون و ڕاپەڕین و شۆڕشی بەرپاكردووە، قوربانی دان لە پێناوی ئەم مەبەستە پیرۆزەیدا، بە ئەركێكی ڕەوا زانیوە، هەڵستانەوەی دوای كەوتنی، نیشانەی نەبەردی و زیندوویی بووە، پتەوكردنی ریزەكانی گەل و یەكگرتنی هەموو لایەكان و هەڵمەت بردن بۆ سەر دام و دەزگای ڕژێم لە ڕاپەڕینە مەزنەكەی بەهاری (١٩٩١)ز سەركەوتنی بەدەست هێنا، دامەزراندنی پەرلەمان و حوكومەتی كوردستان بەرهەمی خوێنی شەهیدانی گەلی كوردستانە.

پاراستنی ئەم دەستكەوتە مەزنانە ئەركێكی نیشتمانییە لەسەر شانی هەموو مرۆڤێكی دڵسۆز، چوون بەرەو بەدەست هێنانی ئامانجی پیرۆزتر، هەر بە ڕێكخستنی ریزەكانی گەل و چەسپاندنی یاساو چارەسەركردنی كێشەكان لە ڕێگای گفتوگۆو دانیشتن لەسەر مێزی ئاشتی و گرنگی دان بە خوێندن و فراوان كردنی پرۆسەی دیموكراسی دەبێت).

خستنە ڕوو:

لەم پارچە نووسینەی سەرەوە ئەگەر سەیری پەیڤەكانی (تێكۆشان، ڕزگاركردن، ڕابوون، ڕاپەڕین، قوربانی دان، هەڵستانەوە، كەوتن، پتەوكردن، یەكگرتن، هەڵمەت بردن، ڕاپەڕین، سەركەوتن، دامەزراندن،

پاراستن، چوون، بەدەست هێنـان، ڕێکخستن، چەسپاندن، چـارەکردن، دانیـشتن، گرنگـی دان، خوێنـدن، فـراوان کـردن) بکـەین، دەبیـنین هـەر یەکەیان مانایەکی سـەربەخۆی هەیـە. هـەروەها هـەر یەکـەیان لەشـوێنی خۆیدا ڕوودانێك یا کردەوەیەك دەردەخات بەڵام نەدراوەتـە پـاڵ کەسـێك یا شتێكو کاتی تێدا دیار نییـە، گـەردانیش ناکرێـت، بـەو جـۆرە وشـانە دەگوترێـت چـاوگ (ژێـدەر). ئەگـەر جـارێکی تـر سـەیری ئـەو چـاوگانە بکەین، دەبینین.

١. هەر یەکێك لەو چاوگانە کۆتاییان بە (ان، ین، دن، تن، وون) هاتووە کە پێی دەگوترێت نیـشانەی چـاوگ بـەم پێیـە چـاوگ دەکرێـت بـە پێنج بەشەوە.

١. **چاوگی ئەلفی** : ئەو چاوگەیە کە پیتی پێش (ن) (ا)یە.
٢. **چاوگی یائی** : ئەو چاوگەیە کە پیتی پێش (ن) (یـ)یە.
٣. **چاوگی دالی** : ئەو چاوگەیە کە پیتی پێش (ن) (د)یە.
٤. **چاوگی تائی** : ئەو چاوگەیە کە پیتی پێش (ن) (تـ)یە.
٥. **چاوگی واوی** : ئەو چاوگەیە کە پیتی پێش (ن) (وو)ە.

هـەروەها بـە پیتـی (ن)ی کۆتـایی چـاوگ دەگوترێـت نـوونی چـاوگ، ئـەمجا هـەر چ چـاوگێك لەزمانەکەمانـدا هەیـە کۆتـایی بـە یـەکێك لـەو نیشانانەی سەرەوە دێت.

٢. هەر یەکێك لەم چاوگانە لە ڕستەدا وەکو ناوێك بەکاردێت.

٣. چـاوگ سەرچـاوەی دارشـتنی کـارە لەکاتـە جیاوازەکانـدا دەبێتـە سەرچاوەی دروست کردنی گەلێك وشەی تر.

هەندێك چاوگ هەن بێ پاشگری (ەوە) مانایان تـەواو نابێـت، وەكـو (خـولان- حەسـان- پـاڕان- كـولان- ڕشـان). لەگـەڵ پاشـگری (ەوە) دەبنــە (خولانــەوە- حەسـانەوە- پاڕانــەوە- كولانــەوە- ڕشـانەوە). چـاوگی دالی لــە هەنــدێك شــوێنی كرمــانجی ژووروو پیتــی (د)ی تێـدا دەرناكەوێت وەكو (مردن، مرن- خواردن، خوارن- بردن، برن).

دەستوور:

چاوگ وشەیەكە ڕووداندێك یا كردەوەیەك نیشان دەدات، بەڵام ئـەم كردەوەیـە نەخراوەتە پاڵ كەسێك یا شتێك، كاتیشی تێدا دیار نییە.
لەڕستـەدا وەكـو نـاو بـەكاردێتو هـەموو تایبەتییـەكانی نـاو وەدەگرێـتو ئەركەكانی ناویش دەبینێت. دەبێتە سەرچاوەی دروست كردنی كارو گەلێك وشـەی تریش. نیشانەكانی چاوگ ئەمانەن: (ان- ین- دن- تن- وون).
بە پیتی (ن)ی كۆتایی چاوگ دەگوترێت (نوونی چاوگ).

ڕاهێنان (١)

ئەم چاوگانە لەڕستەدا بەكاربهێنە:

دروون، لڤین، كەوتن، هەڵبژاردن، سەركەوتن، چوون، یەككگرتن.

ڕاهێنان (٢)

نموونە بە ڕستە بۆ ئەمانە بهێنەوە:

ئـ – دوو چاوگی ئەلفی.
ب– دوو چاوگی یائی.
پ – دوو چاوگی تائی.
ت – دوو چاوگی واوی.
ج – دوو چاوگی دالی.

ڕاهێنان (٣)

لەم دێرە هۆنراوانەی خوارەوەدا هەر چ چاوگێك هەیە دەری بهێنە:

١. **ژیانی من بەبێ تۆ چاوەکەم قوربانی مردن بێ**

پیاڵەی عەیشەکەی من دوور لە باڵاکەت سەرەو بن بێ (فکری)

٢. **ڕۆژگار هەمووی هەر کار بێ‌و فرمان**

هەر چەوسانەوە، زیان ئازار دان (کامل ژیر)

٣. **من ئومێدە بچمە واری لیسەکی ئاڤا بکەم**

هەر ژ زانین پێشڤەدا بچن بۆ بهار خەملانە دل (کەتانی)

٤. **دابهێت ڕۆژا کەنینێ‌و گەشتنا چەندی دلا**

ڕێك دبن گوڵ چەند ڕەنگی دا بگەڕیت ئەزمانە دل (کەتانی)

ڕاهێنان (٤)

جیاوازی لەنێوان وشەی (ڕۆیشتن) لەم دوو ڕستەیەدا چییە، ڕوونی بکەرەوە:

١. ڕۆیشتن جۆرێکە لە وەرزش.

٢. ئەوان ڕۆیشتن بۆ کتێبخانە.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

تێکۆشانێکی سەخت	:	خەباتەکا گران
چەپۆك	:	تەپ
پتەوکردن	:	موکمکردن
درووَن	:	دروین
لڤین	:	جولانەوە
بالآ	:	بەژن
لیس	:	کۆلێت، زنج، کووخ
فرمان	:	ئیش، شوول
بچمە واری	:	بچمە هەواری
ڕۆژا کەنینێ	:	ڕۆژی شادیو پێکەنین

چـــاوگ
لەڕووی دارِشتنییەوە

١/

١. کوتانی منداڵان دژی نەخۆشییەکان پێویستە.

٢. ب هاتنا وە ئەم دڵشاد بووین.

٣. وڵاتەکەمان بە چاندنی درەخت دەڕازێتەوە.

٤. نرخی دروونی کراسەکە گران بوو.

٥. پشکڤتنا بشکۆژێن گوڵان ل بهاران دبیت.

٦. خوێندنم تەواو کردووە.

٢/ ئـ-

١. پ ڤەکرنا خوێندنگەهان وەلات پێش دکەڤیت.

٢. هەڵبژاردنەکەیان ئەنجامدا.

٣. ڕاسپاردنەکەم پێ گەیشت.

٤. تێگهێشتن بناغەی زانستێیە.

٥. هەر بە خوێندنەوە زانیاریی نوێ فێردەبین.

٦. وەراندنی گوڵی باخان قەدەغەیە.

٧. هەڵدانەوەی لاپەڕەیەکی نوێ بۆ ئێمە پێویستە.

ب-

١. ئاڤدانا باغچان گەلەك پێدڤییە.

٢. ئێمە بۆ یارمەتی دانی ئێوە هاتووین.

٣. جوان کردنی شار ئەرکێکی نیشتمان پەروەرییە.

٤. بە گەرم بوون تەنە ڕەقەکان لێك دەکشێن.

٥. دەست پیٚ کرنا هەر کارەکی پێویستی ب نەخشە دانانیٚ هەیە.

٦. ڕاستکردنەوەی هەڵەکانم خوێندەوە.

٧. ل ناڤ برنا زۆر داریێ ئارمانجامەیە.

٨. لە خۆ چوون دیاردەی نەخۆشییە.

٩. بە بەهێزکردنی پەیوەندی نێوان لایەنەکان کۆمەلٚ بەرەو خۆشی دەچێت.

خستنە ڕوو:

لەبابەتی پێشوودا ئەوەمان زانی کە چاوگ ڕوودانێك نیشان دەداتو بەکات نەبەستراوەتەوەو نەخراوەتە پالٚ کەسێك یا شتێك بەلاّم لێرەدا مە دڤێت بزانین کە چاوگ لەڕووی دروست کردنییەوە چەوا پێك دێت؟ کاتێك سەیری ڕستەکان دەکەین، دەبینین چاوگ لەڕووی دروست کردنییەوە بەم شێوەی خوارەوە دەبێت:

١- لەڕستەکانی ژمارەیەکدا (١) پەیڤەکانی (کوتان، هاتن، چاندن، دروون، بشکڤتن، خوێندن) هەموویان چاوگی سادەن، هەر یەکێك لەم چاوگانە ڕووداێکی نیشان داوەو مانایەکی سەربەخۆی هەیە، بەلاّم ئەگەر لەڕووی دروست کردنییەوە تەماشای بکەین، دەبینین هەر یەکێکیان لە یەك وشەی واتادار پێکهاتووە.

١. ئـ: لەڕستەکانی ژمارە (٢)ی بەشی (ئـ)دا وشەکانی (ڤەکرن، هەلٚبژاردن، دەرکەوتن، ڕاسپاردن، تێگەیشتن، سەرکەڤتن، خوێندنەوە، وەراندن، هەلٚدانەوە) هەموویان چاوگی داڕێژراون. لە

ڕووی دروست کردنیانەوە هەر یەکێك لەم چاوگانە لە وشەیەکی واتادار لەگەڵ زیادەیەك پێکهاتووە، بەم شێوەی خوارەوە:

١. چاوگی (ڤەکرن) لە پێشگری (ڤە) لەگەڵ چاوگی سادە (کرن) پێکهاتووە.

٢. چاوگی (هەڵبژاردن) لە پێشگری (هەڵ) لەگەڵ چاوگی سادە (بژاردن) پێکهاتووە.

٣. چاوگی (ڕاسپاردن) لە پێشگری (ڕا) لەگەڵ چاوگی سادە (سپاردن) پێکهاتووە.

٤. چاوگی (تێگەیشتن) لە پێشگری (تێ) لەگەڵ چاوگی سادە (گەیشتن) پێکهاتووە.

٥. چاوگی (خوێندنەوە) لە چاوگی سادە (خوێندن) لەگەڵ پاشگری (ەوە) پێکهاتووە.

٦. چاوگی (وەراندن) لە چاوگی سادە (وەرین) لەگەڵ پاشگری (اندن) پێکهاتووە. لێرەدا ڕەگی کار وەردەگیرێت (وەر+ اندن).

٧. چاوگی (هەڵدانەوە) لە پێشگری (هەڵ)و چاوگی سادە (دان)و پاشگری (ەوە) پێکهاتووە.

٢- ب: لە ڕستەکانی ژمارە (٢)ی بەشی (ب)دا پەیڤەکانی (ئاڤدان، یارمەتیدان، جوان کردن، گەرم بوون، دەست پێ کردن، ڕاست کردنەوە، لە ناڤ بردن، لە خۆچوون، بەهێزکردن) هەموویان چاوگی

لێکدراون لە ڕووی دروست کردنیانەوە هەر یەکێکیان لە دوو وشەی واتادار یا پتر پێکهاتووە، بەم شێوەی خوارەوە:

١. چاوگی (ئاڤدان) لە ناوی (ئاڤ) لەگەڵ چاوگی سادە (دان) پێکهاتووە.
٢. چاوگی (یارمەتی دان) لەناوی (یارمەتی) لەگەڵ چاوگی سادە (دان) پێکهاتووە.
٣. چاوگی (جوان کردن) لە هاوەڵناوی (جوان) لەگەڵ چاوگی سادە (کردن) پێکهاتووە.
٤. چاوگی (گەرم بوون) لە هاوەڵناوی (گەرم) لەگەڵ چاوگی سادە (بوون) پێکهاتووە.
٥. چاوگی (دەست پێکرن) لە ناوی (دەست) لەگەڵ چاوگی داڕێژراوی (پێکرن) پێکهاتووە.
٦. چاوگی (ڕاست کردنەوە) لە هاوەڵناوی (ڕاست) لەگەڵ چاوگی داڕێژراوی (کردنەوە) پێکهاتووە.
٧. چاوگی (ل ناڤ برن) لە گرێی هاوەڵکاری (ل ناڤ) لەگەڵ چاوگی سادە (برن) پێکهاتووە.
٨. چاوگی (لە خۆچوون) لە گرێی ناویی (لە خۆ) لەگەڵ چاوگی سادە (چوون) پێکهاتووە.
٩. چاوگی (بەهێز کردن) لەگرێی هاوەڵناویی (بەهێز) لەگەڵ چاوگی سادە (کردن) پێکهاتووە.

دەستوور:

چاوگ لەڕووی داڕشتنییەوە دەکرێت بە دوو جۆر:

١. چاوگی سادە: ئەو چاوگەیە کە تەنیا لەیەك وشەی واتاداری سەربەخۆ پێکهاتووە. وەك: نووسین، خوێندن، نووستن، کێڵان، بوون، کردن

٢. چاوگی ناسادە: ئەمیش دەکرێت بە دوو جۆر:

ئـ- چاوگی داڕێژراو: ئەو چاوگەیە کە لە چاوگێکی سادە لەگەڵ پێشگرێك یا لەگەڵ پاشگرێك یا لەگەڵ هەردووکیان پێکهاتووە:

١- (پێشگر+ چاوگی سادە) وەك: هەڵبوون، ڕاکردن، بەرکەوتن، لێدان.

٢- (چاوگی سادە+ پاشگر) وەك: خواردنەوە، خوێندنەوە.

٣- (پێشگر+ چاوگی سادە+ پاشگر) وەك: هەڵبوونەوە، ڕاکردنەوە، لێدانەوە.

پێشگرەکان: (هەڵ، دا، ڕا، پێ، تێ، دەر، بەر، ڤە، لێ).

پاشگرەکان: (ەوە، اندن)

ب- چاوگی لێکدراو: ئەو چاوگەیە لە چاوگێکی سادە یا داڕێژراو لەگەڵ وشەیەکی واتاداری تر یا پتر پێکهاتووە. بەم شێوەیە:

١- (ناو + چاوگی سادە) وەك: یارمەتیدان، دەستگرتن.

٢- (هاوەڵناوی چۆنی+ چاوگی سادە) وەك: گەورەکردن، گەرم بوون.

٣- (ناو+ چاوگی داڕێژراو) وەك: دەست هەڵگرتن، سەرهەڵبڕین.

٤- (هاوەڵناوی چۆنی+ چاوگی داڕێژراو) وەك: ڕاستکردنەوە، چاکبوونەوە.

٥- (گرێی ناوی+ چاوگی سادە) وەك: بەخێوکردن.

٦- (گرێی هاوەڵناوی+ چاوگی سادە) وەك: بەهێزکردن.

٧- (گرێی هاوەڵکاری+ چاوگی سادە) وەك: لە ناڤ چوون، لەناوبردن.

گرێی ناوی و هاوەڵناوی و هاوەڵکاری لەگەڵ چاوگی داڕێژراویش چاوگی لێکدراو پێك دەهێنن.

ڕاهێنان (١)

لەم چاوگە سادانەی خوارەوە چاوگی داڕێژراوو لێکدراو دروست بکە:

(چوون، کێشان، گرتن، کەڤتن، بڕین، هێنان)

ڕاهێنان (٢)

جیاوازی لەنێوان چاوگی داڕێژراو و لێکدراو چییە لە ڕووی دروست کردنییەوە؟ بە نموونە ڕوونی بکەوە.

ڕاهێنان (٣)

لەم دێرە هۆنراوانەی خوارەوەدا چاوگەکان دەربهێنەو جۆرو شێوەی دروست کردنیان دیار بخە:

١. **لاوی کورد مەردە لەمردن قەتعییەن باکی نییە**
پەندی پێشینان ڕاستە بەرخی نێر بۆ سەربڕین (بێکەس)

٢. **هەر چەندی بسۆهتنێ وەکی من**
ئەمما نە بگۆهتنێ وەکی من (خانی)

٣. **لەسەر خۆ چوونە، شەیدا بوونە، قوڕ پێوانە، سووتانە**
هەتا مردن موحببەت ئیشی زۆرە ڕێزی لێ دەگرم (مەحوی)

ڕاهێنان (٤)

(خوێندن چاوی مرۆڤ دەکاتەوە)

چەند دێڕێك لەسەر ئەم باسە بنووسە، ئەمجا هەر چاوگێك هەبێت دەری بهێنەو جۆرەکەی بنووسە.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

↑		↓
وە	:	ئێوە
بشکۆژ	:	خونچە
بناغە	:	بنیات

بەکارهێنانی چاوگ وەکو ناو

ئـ/

١. نووسینەکەم هێناوە.

٢. نووسینەکانم کۆکردەوە.

٣. ئاخافتنا باش دلێ مرۆڤی خۆش دکەت.

٤. نووسینی هێمنم خوێندۆتەوە.

٥. هاتنا وان بۆ کارگەهێ گەلەك باش بوو.

ب/

١. نقستن بۆ نەخۆشی دەرمانە.

٢. سووتانی لەش بە ئازارە.

٣. خوێندن کۆمەڵ پێش دەخات.

٤. خۆزی کوشتن ل وەلاتێ مە نەمابا.

٥. خوێندنم تەواو کردووە.

٦. مەخوارن کڕییە.

٧. هەر بە تێکۆشان دەگەینە ئامانج.

٨. کوردستان هەر ب زانینێ پێش دکەڤیت.

٩. بەرهەمی ڕاپەڕین دیارە.

١٠. کارێ قوتابی خوێندنە.

١١. دەست پێکردنی پرۆژەکە دواخرا.

خستنه ڕوو:

لەمەو پێش بۆمان ئاشكرابوو كە چاوگ وەكو ناوێك لەناو ڕستەدا بەكاردێت، چونكە تايبەتييەكانی (سيفەتەكانی) ناو وەردەگرێتو ئەركەكانی ناو لەڕستەدا دەبينێت.

ئـ- تايبەتييەكانی ناو وەردەگرێت كە ئەمانەن: چاوگ وەكو ناو دەتوانرێت بكرێت بە ناسراو بە هۆی ئامرازی پێ ناسين (ەكە). هەروەها دەتوانرێت بكرێت بە كۆی ناسراو بەهۆی ئامرازی كۆ (ان) كە دەخرێتە دوای ئامرازی پێ ناسين (ەكە). هەروەها دەتوانرێت تەواو بكرێت بە (ناو، جێناو، هاوەڵناوی چۆنی). بۆ دەرخستنی ئەم ڕاستييانە ئەگەر سەيری ڕستەكانی بەشی (ئـ) بكەين دەبينين:

١. لەڕستەی يەكەمدا وشەی (نووسينەكە) چاوگێكی ناسراوە بەهۆی ئامرازی پێ ناسين (ەكە) بووە بە ناسراو.

٢. لە ڕستەی دووەمدا وشەی (نووسينەكان) چاوگێكی كۆی ناسراوە بەهۆی ئامرازی كۆ (ان) كە خراوەتە دوای ئامرازی پێ ناسين (ەكە).

٣. لەڕستەی سێيەمدا وشەی (ئاخفتن) چاوگەو بە هاوەڵناوی چۆنی (باش)، تەواو كراوە.

٤. لەڕستەی چوارەمدا وشەی نووسين چاوگەو تەواو كراوە بە ناوی هێمن.

٥. لەڕستەی پێنجەمدا وشەی هاتن چاوگەو تەواو کراوە بە جێناوی کەسیی (وان).

ب- چاوگ ئەرکەکانی ناو دەبینێت لە ڕستەدا، ئەگەر سەیری ڕستەکانی بەشی (ب) بکەین، دەبینین هەر چاوگێك ئەرکێکی بینیوە، کە بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

لەڕستەی یەکەمو دووەمدا چاوگی (نقستن، سووتان) هەر یەکەیان نیهادە لە ڕستەی خۆیدا، چونکە خەبەرێك یا سیفەتێك دراوەتە پاڵ هەر یەکێکیان، لەڕستەی سێیەمو چوارەمدا چاوگی (خوێندن، کوشتن) بکەرن، چونکە هەر یەکەیان کارێکی دراوەتە پاڵ.

لەڕستەی پێنجەمو شەشەمدا چاوگی (خوێندن، خوارن) بەرکارن، چونکە هەر یەکەیان مانای کاری تەواو کردووەو کاریگەرێتی کاریشی کەوتۆتە سەر. لەڕستەی حەوتەمو هەشتەمدا چاوگی (تێکۆشان، زانین) تەواوکەری بە یاریدەن، لە ڕستەی نۆیەمدا چاوگی (ڕاپەڕین) ئەرکی تەواوکردنی ناوی (بەرهەم)ی بینیوە. لەڕستەی دەیەمدا چاوگی خوێندن ئەرکی تەواوکردنی کاری ناتەواوی (ە)ی بینیوە. لەڕستەی یازدەمدا چاوگی (دەست پێکردن) ئەرکی جێگری بکەری بینیوە. لە ئەنجامدا ئەوەمان بۆ دەرکەوت کە چاوگ تایبەتییەکانو ئەرکەکانی ناو لەڕستەدا وەردەگرێتو جێ بەجێی دەکات، لەبەر ئەوە چاوگ وەکو ناوە.

دەستوور:

چاوگ لەناو ڕستەدا وەکو ناوێك بەکاردێت، چونکە:

ئـ- تایبەتییەکانی ناو وەردەگرێت، دەتوانرێت بکرێت بە (تاکی ناسراو، کۆی ناسراو، تەواوکرا بێت بەناو یان بەجێناو یان بە هاوەڵناوی چۆنی).

ب- ئەرکەکانی ناو دەبینێت، دەبێت بە (نیهاد، بکەر، بەرکار، تەواوکەری بەیاریدە، تەواوکەری (دیارخەری) ناو، تەواوکەری کاری ناتەواو، جێگری بکەر) لەڕستەدا.

ڕاهێنان (١)

لەم ڕستانەی خوارەوەدا چاوگەکان دەربهێنەو ئەرکەکانیان دیار بخە:

١. بژارکردن بۆ کشتوکاڵ بە سوودە.

٢. هێنان بردنەوەی دەوێت.

٣. ب ئاڤا کرنا گوندان ژێر خانا ئابووری ڤەدەژێتەوە.

٤. بریا خوێندنم تەواو بکردایە.

٥. کارگەی چنین لە هەولێر هەیە.

٦. ئەڤە کەنگی نڤیسینە؟

٧. کردنەوەی پیشانگاکە دوا خرا.

ڕاهێنان (٢)

چاوگی (یارمەتیدان) لەڕستەدا بەکاربهێنە بەمەرجێك هەموو ئەرکەکان ببینێت.

ڕاهێنان (٣)

لەڕستەی (ڕاپەڕین ئێمەی گەیاندە سەرکەوتن)

أ- وشەی (ڕاپەڕین) چییە؟ چۆن دروست کراوە؟ ئەرکی چییە؟

ب- وشەی (ئێمە) شی بکەوە.

ج-وشەی (سەرکەوتن) چییە؟ چ جۆرێکە؟ ئەرکی چییە؟

د- (ی) لە دوای وشەی (ئێمە) چییە؟ ئەرکی چییە؟

هـ- وشەی (ڕاپەڕین) لە ڕستەیەکی تردا ببێتە بەرکار.

و- وشەی (سەرکەوتن) بکە بە کۆی ناسراوو لەڕستەیەکی تردا ببێتە نیهاد.

ز- (ە)ی دوای وشەی گەیاند چییە؟

ڕاهێنان (٤)

ئەم ڕستانەی خوارەوە شیبکەوە:

١. ئەنجامی هەڵبژاردنەکەیان ڕاگەیاند.

٢. خوێندن چاوی مرۆڤ دەکاتەوە.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

↑ ↓

وان	:	ئەوان.
ژان: ئێش	:	ئازار
خۆزی	:	خۆزگە
گیرۆ بوو	:	دواخرا
خۆزی	:	بریا
کەنگی؟	:	کەی؟

ڕەگـــــــی کار

(١)	(٢)	(٣)
چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
کێلان	کێلا	کێل
کوتان	کوتا	کوت
پیڤان	پیڤا	پیڤ
کڕین	کڕی	کڕ
مردن	مرد	مر
خوێندن	خوێند	خوێن
ڕەڤین	ڕەڤی	ڕەڤ
گرتن	گرت	گر
دانیشتن	دانیشت	دانیش
چوون	چوو	چ
بوون	بوو	ب

خستنە ڕوو:

١. پێشتر زانیمان کە چاوگ کردەوەیەك دەردەخاتو کردەوەکە نادرێتە پاڵ کەسێك یا شتێك، هەروەها کاتی تێدا دیاری نییە، چاوگەکان بە پیتی پێش (ن)ی چاوگ دەناسرێنو دەکرێن بە پێنج

بەشەوە چاوگی (ئەلفی، یائی، دالی، تائی، واوی)* . واتە چاوگ بە یەکێك لەم نیشانانە (ان، ین، دن، تن، وون) کۆتایی دێتو بە هەر یەکێکیان دەوترێت نیشانەی چاوگ. بە پیتی (ن)ە کەش دەگوترێت (نوونی چاوگ) وەکو لە ستوونی یەکەمدا خراوەتە بەر چاو. (کێلاّن، کوتان، پیڤان، کڕین، مردن، خوێندن، ڕەڤین، گرتن، دانیشتن، چوون، بوون).

٢. ئەگەر سەیری وشەکانی ستوونی دووەم بکەین (کێلاّ، کوتا، پیڤا، کڕی، مرد، خوێند، ڕەڤی، گرت، دانیشت، چوو، بوو).

دەبینین هەموویان لە چاوگەکانی ستوونی یەکەم وەرگیراون، بەلابردنی نوونی چاوگ دروست کراون، بە ئەمانە دەگوترێت (قەد) یا (کاری ڕابووردووی نزیك)، کە دەبێتە بنچینەی دروستکردنی هەموو بەشەکانی تری کاری ڕابوردوو، کە لەمەو دوا دەیان خوێنین.

٣. ئەگەر سەیری وشەکانی ستوونی سێیەم بکەین (کێلّ، کوت، پیڤ، کڕ، مر، خوێن، ڕەڤ ، گر، دانیش، چـ، ب) دەبینین هەموویان لە چاوگەکانی ستوونی یەکەم وەرگیراونو پێیان دەگوترێت ڕەگی کار، بەشی هەرە زۆری ڕەگی کار بە تەنیا بەکار نایەتو مانای تەواو نا بەخشێت، بەلاّم دەبێتە سەرچاوە بۆ دروست کردنی کاری (ڕانەبوردوو، داخوازی)و گەلێك وشەی تر.

---

* لە کرمانجی ژووریدا چاوگ هەیە نیشانەی (ر)و کۆتایی بە (رن) دێت، وەك: (برن، کرن، مرن، خوارن).

دەستوور:

ڕەگی کار: ئەو بەشەیە کە لەچاوگ وەردەگیرێتو واتای چاوگ هەڵدەگرێت، بەشی هەرە زۆری ڕەگی کار بە تەنیا بەکار نایەتو واتای تەواو نابەخشێت، بەڵام دەبێتە سەرچاوە بۆ دروست کردنی کاری (ڕانەبردوو، داخوازی)و گەلێك وشەی تری زمانەکەمان.

دۆزینەوەی ڕەگی کار

(١)

	چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
ئـ-	هێنا	هێنا	هێن
	پیڤان	پیڤا	پیڤ
	کێڵان	کێڵا	کێڵ
	شێلان	شێلا	شێل
	کێشان	کێشا	کێش
ب-	خنکان	خنکا	خنکێ
	برژان	برژا	برژێ
	زان	زا	زێ
	شکان	شکا	شکێ
	دڕان	دڕا	دڕێ

خستنە ڕوو:

ئـ- کاتێك سەیری چاوگەکانی بەشی (ئـ) دەکەین (هێنان، پیڤان، کێڵان، شێلان، کێشان) دەبینین هەموو چاوگی تێپەڕی (ئەلفی)ن ڕەگی کار لەم چاوگانە بەلابردنی نیشانەی چاوگ (ان) دروست دەکرێت، ئەوەی دەمێنێتەوە پێی دەگوترێت ڕەگی کار وەکو (هێن، پیڤ، کێڵ، شێل، کێش).

ب- کاتێك سەیری چاوگەکانی بەشی (ب) دەکەین (خنکان، برژان، زان، شکان، دڕان) دەبینین هەموویان چاوگی تێنەپەڕی (ئەلفی)ن، ڕەگی

کار لەم چاوگانە دروست دەکرێت بە لابردنی (ن)ی چاوگو گۆڕینی پیتی (ا) بۆ پیتی (ێ) وەکو (خنکێ، برژێ، زێ، شکێ، دڕێ).

تێبینی: چاوگی (لێنان) چاوگێکی ئەلفی تێپەڕە، ڕەگی کاری لێ دروست دەکرێت بە ڕێگای چاوگی ئەلفی تێنەپەڕ بەڵام ڕەگی کار لە چاوگی (شیان، گریان، ژیان) لەم دەستوورە لادەدەن، ڕەگی کار لە چاوگی (شیان- شێ) (گریان- گری) (ژیان- ژی) ئەگەر بە پێی دەستوور بووایە، دەبوو بگوترێت (شیێ، گریێ، ژیێ) هەروەها ڕەگی کار لە چاوگی (مان) دەبێتە (مێن) ئەمەش لە دەستوور لای داوە، لەوانەیە چاوگەکە لە بنەڕەتدا (ماندن)بێت، ئەمجا ڕەگی کار دەبێتە (مێن).

دەستوور:

دۆزینەوەی ڕەگی کار لە چاوگە ئەلفییەکان بەم شێوەیە دەبێت:

ئ - ئەگەر چاوگی ئەلفی تێپەڕ بوو ڕەگی کار دروست دەکرێت، تەنها بە لابردنی نیشانەی چاوگ (ان) ئەوەی دەمێنێتەوە ڕەگی کارە.

ب- ئەگەر چاوگی ئەلفی تێنە پەڕ بوو ڕەگی کار دروست دەکرێت بە لابردنی پیتی (ن)ی چاوگ و گۆڕینی پیتی (أ) بۆ (ێ).

دۆزینەوەی ڕەگی کار

(٢)

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
بڕین	بڕی	بڕ
نڤیسین	نڤیسی	نڤیس
کڕین	کڕی	کڕ
بەخشین	بەخشی	بەخش
زانین	زانی	زان
ڕەڤین	ڕەڤی	ڕەڤ
فڕین	فڕی	فڕ
لەرزین	لەرزی	لەرز
زڤڕین	زڤڕی	زڤڕ

خستنە ڕوو:

ئەگەر سەیری چاوگەکان بکەین (بڕین، نڤیسین، کڕین، بەخشین، زانین، ڕەڤین، فڕین، لەرزین، زڤڕین) دەبینین هەموویان یائین، هەندێکیان، تێنەپەڕن وەك: (ڕەڤین، فڕین، لەرزین، زڤڕێن) ڕەگی کار لەم چاوگانە (تێپەڕو تێنەپەڕ) وەك یەك دروست دەکرێت ئەویش بە لابردنی نیشانەی چاوگ (ین) ئەوەی دەمێنێتەوە ڕەگی کارە.

دەستوور:

دۆزینەوەی ڕەگی کار لە چاوگی یائیی تێپەڕو تێنەپەڕ بە لابردنی نیشانەی چاوگ (ین) دەبێت.

دۆزینەوەی ڕەگی کار

(٣)

	چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
ئـ-	چوون	چوو	چـ
	بوون	بوو	ب
ب-	دروون	دروو	دروو
	گروون	گروو	گروو
	جوون	جوو	جوو
	سوون	سوو	سوو

خستنە ڕوو:

ئـ – کاتێك سەیری چاوگەکانی بەشی (ئـ) دەکەین (چوون، بوون) دەبینین چاوگی (واو)ی تێنەپەڕن، ڕەگی کار لەم چاوگانە بە لابردنی نیشانەی چاوگ دروست دەکرێت، واتە لابردنی (وون)و ئەوەی دەمێنێتەوە ڕەگی کارە وەك (چـ، ب).

ب– کاتێك سەیری چاوگەکانی بەشی (ب) دەکەین (دروون، گروون، جوون، سوون) دەبینین ئەمانەش چاوگی (واوی)نو تێپەڕن ڕەگی کار لەم چاوگانە تەنها بە لابردنی پیتی (ن)ی چاوگ دروست دەکرێت وەك: (دروو، گروو، جوو، سوو). لێرەدا ڕەگی کار لەگەڵ قەدی چاوگ لە ڕووی دروست کردنەوە وەك یەکن.

دەستوور:

دۆزینەوەی ڕەگی کار لەچاوگی واوی بەم شێوەیەیە :

ئـ- لە چاوگی واوی تێنە پەڕدا ڕەگی کـار دروسـت دەکرێـت بـە لابردنـی نیـشانەی چاوگ کە (وون)ە.

ب- لە چاوگی واوی تێپەڕدا ڕەگی کار دروست دەکرێـت تـەنها بـە لابردنـی پیتـی (ن)ی چاوگ.

دۆزینەوەی ڕەگی کار

(٤)

ئـ/

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
فرۆشتن	فرۆشت	فرۆش
ڕێستن	ڕێست	ڕێس
کەڤتن	کەڤت	کەڤ
گرتن	گرت	گر
خوێندن	خوێند	خوێن
مردن	مرد	مر
لێ بووردن	لێ بوورد	لێ بوور

ب/

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
سپاردن	سپارد	سپێر
چاندن	چاند	چێن
ناردن	نارد	نێر
سەندن	سەند	سێن
براژندن	برژاند	برژێن
ستاندن	ستاند	ستێن
پالاوتن	پالاوت	پالێو
ڤەشارتن	ڤەشارت	ڤەشێر

پ/

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
خواستن	خواست	خواز
گەستن	گەست	گەز
پاراستن	پاراست	پارێز
کوشتن	کوشت	کوژ
هاڤێشتن	هاڤێشت	هاڤێژ
چێشتن	چێشت	چێژ
ڕێشتن	ڕێشت	ڕێژ

ت/

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
نووستن	نووست	نوو
ڕۆیشتن	ڕۆیشت	ڕۆ
خواردن	خوارد	خۆ
شووشتن	شووشت	شۆ
خستن	خست	خە
بردن	برد	بە
کردن	کرد	کە
هێشتن	هێشت	هێڵ
ویستن	ویست	وێ
گۆتن	گۆت	لێ- بێژ
دان	دا	دە

خستنه ڕوو:

دۆزینەوەی ڕەگی کار لە چاوگی (تائی یا دالی) بە چەند شێوەیەکی جیاواز دەبێت:

ئـ - شێوەی یەکەمیان لە هەندێك چاوگی (تائی یا دالی) وەکو نموونەکانی بەشی (ئـ) کە چاوگەکان (فرۆشتن، ڕێستن، کەڤتن، گرتن، خوێندن، مردن، لێ بووردن) هەندێکیان تێپەڕن، هەندێکیان تێنەپەڕن، ڕەگی کار لەم چاوگانەدا یەکسەر بە لابردنی نیشانەی چاوگ (تن یا دن) دروست دەکرێت، بەڵام ژمارەی ئەم بەشەیان کەمە.

ب- شێوەی دووەمیان لە هەندێك چاوگی (تائی یا دالی) وەکو نموونەکانی بەشی (ب) چاوگەکان (سپاردن، چاندن، ناردن، سەندن، برژاندن، ستاندن، پاڵاوتن، ڤەشارتن) دۆزینەوەی ڕەگی کاری ئەو چاوگانەی کە پیتی پێش پیتە نەبزوێنەکەی پێش نیشانەی چاوگ پیتی بزوێنی (ا، ە) بوو، ڕەگی کار بەم شێوەیە دروست دەکرێت، نیشانەی چاوگ (تن، یا دن) لادەبرێن، پیتی بزوێنی (ا، ە) کە لەپێش پیتە نەبزوێنەکەیە دەگۆڕێت بۆ پیتی بزوێنی (ێ) وەك (سپێر، چێن، نێر، سێن، برژێن، ستێن، پاڵێو، ڤەشێر).

پ- شێوەی سێیەم لەهەندێك چاوگی تائیدا وەکو نموونەکانی بەشی (پ) چاوگەکان (خواستن، گەستن، پاراستن، کوشتن، هاڤێشتن،

ڕێشتن، چێشتن) دۆزینەوەی ڕەگی کار لەم چاوگانەی کە پیتی پێش نیشانەی چاوگ (تن) (س، ش) بوو، بەم شێوەیە دەبێت، نیشانەی چاوگ (تن) لا دەبرێت ئینجا پیتی (س) دەگۆڕێت بۆ پیتی (ز)، پیتی (ش) دەگۆڕێت بۆ پیتی (ژ) وەکو (خواز، پارێز، کوژ، هاڤێژ، ڕێژ، چێژ).

ت – شێوەی چوارەم لەهەندێك چاوگی تائی یا دالی وەکو نموونەکانی بەشی (ت)، چاوگەکان (گەیشتن، نووستن، خواردن، شووشتن، خستن، ڕۆیشتن، بردن، کردن، هێشتن، ویستن، گوتن، دان) دۆزینەوەی ڕەگی کار لەو چاوگانە دەستورێکی تایبەتی نییە، بەڵکو دەبێت لەبەر بکرێن، ژمارەی ئەم چاوگانە کەمە وەك ڕەگەکان (گە، نوو، خۆ، شۆ، خە، ڕۆ، بە، کە، هێڵ، وێ، ڵێ، بێژ، دە).

جگە لەو شێوانەی کە باسمان کردن چاوگی تائی هەیە ڕەگی کاری لێ دروست دەکرێت تەنها بە لابردنی پیتی (ن)ی چاوگ وەك:

چاوگ	ڕەگی کار
بیستن	بیست
بەستن	بەست
پەرستن	پەرست

دەستوور:

دۆزینەوەی ڕەگی کار لە چاوگی تائیو دالی بەم شێوەیەیە :

ئـ - لە بەشێکی چاوگی تائی یا دالی ڕەگی کار دروست دەکرێت بە لابردنی نیشانەی چاوگ (تن، دن).

ب - لە بەشێکی تری چاوگی تائی یا دالی بە تایبەتی لەو چاوگانەی کە پیتی پێش پیتە نەبزوێنەکەی پێش نیشانەی چاوگ (أ، ە)یە، ڕەگی کار دروست دەکرێت بە لابردنی نیشانەی چاوگ (تن، دن) لەگەڵ گۆڕینی پیتی (أ، ە) بۆ پیتی (ێ).

پ- لە بەشێکی تری چاوگی (تائی) دا بەتایبەتی لە هەندێك لەو چاوگانەی کە پیتی پێش نیشانەی چاوگ (س، ش)ە ڕەگی کار دروست دەکرێت بە لابردنی نیشانەی چاوگ (تن) لەگەڵ گۆڕینی پیتی (س) بۆ پیتی (ز)، و پیتی (ش) بۆ پیتی (ژ).

ت - لە بەشێکی تری چاوگی تائیو دالی ڕەگی کار بێ دەستوور دروست دەکرێت، بەڵکو دەبێت لەبەر بکرێن، بەڵام ژمارەیان کەمە. چاوگی تائی هەیە ڕەگی کاری لێ دروست دەکرێت تەنها بە لابردنی پیتی (ن)ی چاوگ.

ڕاهێنان (١)

لەم چاوگانەی خوارەوە ڕەگی کار دروست بکەو چۆنیەتی دروست کردنەکەی دیار بخە:

(پسان، ژیان، سووان، گریان، سوون، لێنان، راپەڕاندن، مانەوە، بارین، مەیین).

ڕاهێنان (٢)

ئەم ڕەگی کارانە لە چ چاوگێك دروست کراون و چۆن؟

(بێژ، مێن، وێ، بە، ڕۆ، کوژ، پارێز)

ڕاهێنان (٣)

پێنج چاوگ بهێنەوە کە ڕەگی کارو قەدی چاوگ وەك یەك بن لەڕووی دروستکردنەوەو چۆنیەتی دروستکردنەکەش دیار بخە.

ڕاهێنان (٤)

وەڵامی ئەمانە بدەرەوەو نموونە بهێنەوە:

ئـ- چۆن ڕەگی کار لە چاوگی واوی تێنەپەڕ دروست دەکرێت؟

ب- چۆن ڕەگی کار لە چاوگی ئەلفی تێنەپەڕ دروست دەکرێت؟

پ- کەی پیتی (س) دەگۆڕێت بۆ (ز) و پیتی (ش) دەگۆڕێت بۆ (ژ) لە دروست کردنی ڕەگی کاردا.

ت- کەی پیتی (أ،ە) دەگۆڕێت بۆ (ێ) لەکاتی دروست کردنی ڕەگی کاردا.

ڕاهێنان (٥)

بە ئارەزووی خۆت چوار دێڕە هۆنراوە بهێنەوە بە مەرجێك لەهەر دێرێکدا چاوگ هەبێت، لە چاوگەکە ڕەگی کار دروست بکە.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

↑ ↓

کوتان	: دەرزی (شرینقە) لێدان.
هەڵاتن	: ڕەڤین.
سوڕانەوەو گەڕانەوە	: زڤڕین.
جوون	: جوین.
سوون	: هسوین.
پاڵاوتن	: وێراندن.
چێشتن	: کێشان/ تامکرن.
هێشتن	: هێلان.
پسان	: بزدیان، پچڕان.

چاوگ سەرچاوەی دارشتنی کارە

ئـ/

١. خوێندن چاوی مرۆڤ دەکاتەوە.
٢. نڤیسین بۆمە پێویستە.
٣. زانین ڕووناکییە.
٤. ئەم هەر ب یەکگرتنێ دگەهینە ئارمانجێ.
٥. ئاوەدان کردنەوەی گوندەکان ئەرکێکی کوردایەتییە.
٦. پاراستنی دەستکەوتەکان نیشانەی دڵسۆزییە.

ب/

١. ئەوان وانەیان خوێند.
٢. ئازادی چیرۆك نڤیسی.
٣. ئێمە پرسیارەکەمان زانی.
٤. هەموو کۆمەڵەکان یەکیان گرت.
٥. گوندەکانمان ئاوەدان کردەوە.
٦. دارستانەکانیان پاراست.

خستنە ڕوو:

ئـ – کاتێك سەیری ڕستەکانی بەشی (ئـ) دەکەین، دەبینین وشەکانی (خوێندن، نڤیسین، زانین، یەکگرتن، ئاوەدان کردنەوە، پاراستن)

هەموویان چاوگن‌و وەکو ناو لەڕستەدا بەکار هێنراون، هەر یەکێك لەم چاوگانە کردەوەیەك دیار دەخات، بەڵام کردەوەکە نەدراوەتە پاڵ کەسێك یا شتێك، هەروەها کاتی دیاری کراوی تێدا نابینرێت.

ب- کاتێك سەیری ڕستەکانی بەشی (ب) دەکەین، دەبینین وشەی (خوێند، نقیسی، زانی، یەکگرت، ئاوەدان کردەوە، پاراست) هەموویان لێرەدا کارن‌و لە چاوگەکانی بەشی (أ) وەرگیراون‌و لێیان نزیکن، هەر یەکێك لەم کارانە، کردەوەیەکی پیشان داوەو خراوەتە پاڵ کەسێك یا شتێك کە بکەرەکەیەتی لەکاتێکی دیاری کراودا، کەکاتی ڕابووردووە. کەواتە دەبێت هەر کارێك ئەم سێ شتەی تێدا بێت:

١. کردەوەیەك پیشان بدات.
٢. کردەوەکە بخرێتە پاڵ کەسێك یا شتێك کە بکەرەکەیەتی.
٣. کاتێکی دیاری کراوی تێدا بێت.

ئەگەر جارێکی تر بە وردی سەیری کارەکان بکەین لەڕووی دارشتنیانەوە (دروست کردنیانەوە)، دەبینین هەر یەکێك لەم کارانە لە چاوگێك وەرگیراوە یا بلێین دروست کراوە کە لەڕستەکانی بەشی (أ) هاتوون ئەمەش بە لابردنی پیتی (ن)ی چاوگ، کەواتە دەتوانرێت کاری ڕابووردوو لە چاوگ دروست بکرێت، بۆیە چاوگ بە سەرچاوەو بناغەی دارشتنی کار دادەنرێت.

دەستوور:

چاوگ بە سەرچاوەی دارشتنی کار دادەنرێت، چونکە دەتوانرێت کاری ڕابووردوو لە چاوگ دروست بکرێت بە لابردنی پیتی (ن)ی چاوگ، هەر کارێك دەبێت ئەم سێ شتە بگەیەنێت:

1. **کردەوەیەك پیشان بدات.**
2. **کردەوەکە بخرێتە پاڵ کەسێك یا شتێك کە بکەرەکەیەتی.**
3. **کاتێکی دیاری کراوی تێدا هەبێت.**

ڕاهێنان (١)

شەش چاوگ بهێنەوە، ئینجا کاری ڕابووردوو لە چاوگەکان دروست بکەو لەڕستەدا بەکاریان بهێنە، جارێك وەکو چاوگ‌و جارێك وەکو کار.

ڕاهێنان (٢)

جیاوازی لەنێوان چاوگ‌و کاردا چییە؟ بە نموونە ڕوونی بکەوە.

ڕاهێنان (٣)

پارچەیەك لەسەر (بەهاری کوردستان ڕەنگینە) بنووسە، ئینجا کارەکان دەست نیشان بکەو بیانگێڕەوە بۆ چاوگەکانیان.

ڕاهێنان (٤)

ئەم ڕستانەی خوارەوە شی بکەوە:

١- مە خوێندن تەواو کر.

٢- ژووری دانیشتنەکەیان پاك کردەوە.

٣- نووسینەکانی ئێوەم خوێندەوە.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

↓		↑
ئێمە	:	مە
لابردن	:	ڤەدان / لادان

دەمەكانی كار

١- كاری ڕابوردوو (بوری)

بەختیار گوتی: ڕۆژێك پاش نیوەڕۆ چووم بۆ ماڵی شەرەفخانی بەتلیسی، كە مەڵبەندێكی ڕۆشنبیرییە لە هەولێرێ، پڕێتی لە ڕۆژنامەو گۆڤارو كتێبی نایاب و دەگمەن. چەند كەسێكم بینی، كە هەریەكەیان كتێبێكی لە كتێبخانەكە هێناوە، لە شوێنێك دانیشتووە، خۆی بە خوێندنەوەی كتێبەكە خەریك كردووە، ناوە ناوە مامۆستاو نووسەرو ڕۆشنبیران دەهاتنە ژوورەوە، بە دوای كتێب دەگەڕان، كتێبی باش و دەگمەنیان هەڵدەبژاردو بە وردی دەیان خوێندەوە، یەكێك كە لە تەنیشتم دانیشت بوو، گوتارێكی دەربارەی مێژووی گەلی كورد نووسی بوو، لە شوێنێكی دوور هات بوو، گوتی بەڕاستی ئەم ماڵی شەرەفخانی بەتلیسییە شوێنێكی پیرۆزە، خۆزگە مەڵبەندی ڕۆشنبیریی وەهایان لە شوێنی تری كوردستان بكردایەوە.

خستنە ڕوو:

ئەگەر سەیری ئەم پارچە نووسینەی سەرەوە بكەین، دەبینین وشەكانی (گوت، چوو، بینی، هێناوە، دانیشتووە، خەریك كردووە، دەهات، دەگەڕا، هەڵدەبژارد، دەخوێندەوە، دانیشت بوو، نووسی بوو، هات بوو، گوت، بكردایەوە). هەموویان كاری ڕابوردوون، هەر یەكەیان كردەوەیەكی پیشان داوەو دراوەتە پاڵ كەسێك یا شتێك، لە كاتی ڕابوردوودا ڕووی داوە، واتە پێش كاتی ئاخاڤتن كارەكە ڕووی داوەو تەواویش بووە، بەڵام ئەگەر سەیری كاتی ڕوودانی كارە ڕابوردووەكان بكەین دەبینین لەیەك جیاوازن.

دەستوور:

کاری ڕابوردوو: ئەو کارەیە کە کردەوەیەك پیشان دەدات کە لەڕابوردوودا ڕووی داوەو دراوەتە پاڵ کەسێك یا شتێك، کاری ڕابوردووی ڕاگەیاندن (ئاگاداری) بە پێی کات دەکرێت بە چوار بەشەوە:

١. کاری ڕابوردووی نزیك: لەڕووی دروست کردنییەوە لە چاوگ دروست دەکرێت بە لابردنی پیتی (ن)ی چاوگ، وەك:

چاوگ	کاری ڕابوردووی نزیك
هێنان	هێنا
نووسین	نووسی
دانیشتن	دانیشت
خوێندن	خوێند
چوون	چوو

٢. کاری ڕابوردووی تەواو: بەم شێوەیە دروست دەکرێت:

(کاری ڕابوردووی نزیك+ وە) وەك:

هێنا + وە = هێناوە

نووسی + وە = نووسیوە

بەڵام ئەگەر کاری ڕابوردووی نزیك کۆتایی بە پیتی نەبزوێن (ت،د) هاتبوو، پیتی بزوێنی (و) دەخرێتە نێوان کاری ڕابوردووی نزیكو پاشگری (وە) وەك:

دانیشت + و + وە = دانیشتووە

خوێند+ و + وە = خوێندووە

دەتوانرێت لەجیاتی پاشگری (وە) پاشگری (یە) بەکار بێت وەکو:

هێنا + یە = هێنایە

نووسی + یە = نووسی یە.

بەلاَم دیسان ئەگەر کاری ڕابوردووی نزیك كۆتایی بە پیتی نەبزوێن (ت،د) هاتبوو، پیتی بزوێنی (ی) دەخرێتە نێوانیان وەك:

دانیشت + ی + یە = دانیشتییە

خوێند + ی + یە = خوێندییە

هەروەها لەهەندێك ناوچەی کرمانجی ژووروو بەم شێوەیە دروست دەکرێت:

یا + ڕابوردووی نزیك + ی

یێ + ڕابوردووی نزیك + ی

وەك: یا + هینا + ی = یا هیناى

یێ + چاند + ی = یێ چاندی

تێبینی: ئەم چاوگانەی کە پاشگری (ەوە) یان پێوایە بەم جۆرە رابردووی تەواو یان لێ دروست دەکرێت.

ئ- لابردنی بوونی چاوگ.

ب- دانانی نیشانەی (وە) شوێنی (ن)ی لابراو.

پ- دانانی ناوبەندی (ت) لە نێوان بزوێنەکان

خوێندنەوە ⟵ خوێند + ووە+ ت + ەوە = خوێندووەتەوە

دۆزینەوە ⟵ دۆزی + وە + ت + ەوە = دۆزیوەتەوە

٣. کاری ڕابوردووی بەردەوام بەم شێوەیە دروست دەکرێت:

(دە + ڕابوردووی نزیك)

وەك: دە + هێنا = دەهێنا

دە + نووسی = دەنووسی

دە + وەرگرت = وەردەگرت

دە + دروست کرد = دروست دەکرد

لە کرمانجی ژووروودا لەجیاتی نیشانەی (دە)، نیشانەی (د) بەکاردێت وەك:

د + هێنا = دهێنا

د + چوو = دچوو

د + وەگرت = وەردگرت.

٤. **کاری ڕابوردووی دوور بەم شێوەیە دروست دەکرێت:**

کاری رابوردووی نزیك + بوو:

هێنا + بوو = هێنابوو

نووسی + بوو = نووسی بوو

چوو + بوو = چوو بوو

وەرگرت + بوو = وەرگرت بوو

تێبینی: ١. کاری ڕابووردوو بە ئامرازی (نە) دەکرێت بە نەرێ.

٢. کاری ڕابووردووی نزیکی دانانی بەم شێوەیە دروست دەکرێت.

(کاری ڕابوردووی نزیك + با) وەك:

هات+ با = هاتیا

خوێند+ با = خوێندبا

ڕاهێنان (١)

لەم چاوگانەی خوارەوەدا کاری ڕابوردووی نزیكو دوور دروست بکە:

(پێشکەوتن، نڤیسین، وەرگرتن، ئاڤدان، داخستن)

ڕاهێنان (٢)

بەچەند شێوە دەتوانیت کاری ڕابوردووی تەواو لەم چاوگانە دروست بکەیت؟

(کێڵان، دروست کردن، چاندن، هاتن، بەخشین)

ڕاهێنان (٣)

لەم چاوگانەی خوارەوەدا کاری ڕابووردووی بەردەوامی ڕاگەیاندنو کاری ڕابوردووی نزیکی دانانی دروست بکەو لە ڕستەدا بەکاریان بهێنە.

(سەرکەوتن، هەڵکێشان، یارمەتی دان، فرۆشتن)

ڕاهێنان (٤)

لەم پارچە نووسینەی خوارەوەدا هەر چ کاری ڕابوردوو هەیە دەری بهێنەو جۆرەکەی دیار بخە:

ڕۆژەکا هاڤینێ میرزاو خێزانا خۆ بەرەڤ هاڤینگەها سویلاڤێ چوون، بەری وان سەیرانییان هێزکەك ب دارەکێ ڤەکر بوو، زارۆکێن میرزای کەیفا وان ب هێزکێ هات، چوونە تێداو خۆ هژاند، ل دانگا وان وەرازان، پرەك ل سەر جۆگا ئاڤێ دروست کردبوو، دەمێ میرزا ژ پرێ دەرباز دبوو گازییەك بهیست، میرزای غاردا، دیت، زارۆکەکێ د گۆمەکا ئاڤێدا مەلەڤانیان دکەتو نزیکە بخەنکێت، میرزای خۆ هاڤێتە ئاڤێو ئەو زارۆك ڕزگار کر، پشتی هندێ میرزا ڤەگەڕیا، دیت، کوڕێ وی یێ نڤستی، ل ڤەگەڕیانێ نازێ گۆتە بابێ خۆ خۆزی هەڤالا من هێرۆ ژی دگەل من هاتبا، دا مە پێکڤە یاری کربانو چوو باینە د هێزکێدا.

ڕاهێنان (٥)

لەم ڕستەی خوارەوەدا:

(دوێنی پەخشان ڕۆژنامەی دەخوێندەوە).

١. وشەی (دوێنیٚ) چییەو ئەرکی چییە؟

٢. وشەی (ڕۆژنامە) شی بکەوە.

٣. کاری (دەخوێندەوە) کام جۆری کاری ڕابوردووە؟ چۆن دروست کراوە؟

٤. بکەری ڕستەکە دیار بخە.

٥. لە کاری (دەخوێندەوە) کاری ڕابوردووی تەواو دروست بکە.

٦. لە کاری (دەخوێندەوە) کاری ڕابوردووی دوور دروست بکە.

٧. لەکاری (دەخوێندەوە) کاری ڕابوردووی نزیکی دانانی دروست بکەو لەڕستەدا بەکاری بهێنە.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

نایاب	:	گەلەك باش
دەگمەن	:	کیم و بیٚ هاڤتا
خەریك کردووە	:	مژویل کریە
ناوە ناوە	:	بەین بەین / هەیام هەیام
بکردایە	:	ڤەکریا
پێش ئەوان	:	بەری وان
هێزکەك		جۆلانە، لەیلوك
زارۆکێن میرزای		مندالەکانی میرزا

ل دانگا	له کەناری
پرەك	پردێك
دەمێ	کاتێ
دوهی	دوێنێ
سەیرانییان	گەشتیاران
ل ڤەگەڕیانێ	لە گەڕانەوەی دا
وەڕازان	: درێژ بوون، ڕاکشان

٢- كاری ڕانەبوردوو (نهۆ)

١. چی دەکەیت؟

- نامە دەنووسم ئەی تۆ چی دەکەیت؟

- من ئێستا چیرۆك دەنووسم.

- ئەی ئێوارێ چی دەنووسێت.

- ئێوارێ گوتارێك بۆ ڕۆژنامە دەنووسم.

- مانگێکی تر گوتارێکی تر دەنووسم.

٢. جوتیاری زەڤیا خۆ دکێلیت، پشتی بەداوی دهێت، دێ گەنمێ چینیت، ئـەڤ ساله نۆکان ناچینیت، ژ بەرکو دەمێ هەڵدکێشیت، دێ ماندوو بیت.

خستنه ڕوو:

کاتێك سەیری ڕستەکانی بەشی ژمـارە (١)و پارچـە نووسـینی ژمـارە (٢) دەکـەین، دەبیـنین وشـەکانی (دەکـەیت، دەنووسـم، دەنووسـێت، دکێلیـت، دهێـت، دێ چـینیت، ناچـینیت، دێ بیـت) هـەموویان کـاری ڕانـەبوردوون، هـەر یەکـەیان کردەوەیـەك پیـشان دەداتو دەدرێتـە پـاڵ کەسـێك یـا شـتێك لـە کـاتی ئاخـاڤتن یـا لـە دوای ئاخـاڤتن دەسـت پـێ دەکات.

کاری ڕانەبردوو بە پێی کاتەوە دەکرێت بە دوو بەش:

ئـ- کاری ڕانەبردووی ئێستا (نهۆ).

ب- کاری ڕانەبوردووی ئاینده (داهاتوو).

ئـ- کـاری ڕانـەبوردووی ئێـستا کردەوەیـەك پیـشان دەدات کـە لـەکاتی ئاخـاڤتن یـا لـەدوای ئاخـاڤتن دەسـت پـێ دەکـات، بـەم شـێوەی خوارەوە دروست دەکرێت.

(دە + ڕەگی کار + جێناوی لکاو)

دە + چ + یت = دەچیت

دە + نووس + م = دەنووسم.

لــە کرمــانجی ژووروودا لــەجیاتی نیــشانەی (دە)، نیــشانەی (د) بەکاردێت بۆ کاری ڕانەبردووی ئێستا وەکو:

(د + ڕەگی کار + جێناوی لکاو)

د + ڕەگی کار + م = دچم

د + نڤیس + ین = دنڤیسین

کاری ڕانەبوردووی ئێستا لـە کرمـانجی خـوارووdا بـەهۆی هاوەڵکـاری کاتییـەوە دەردەکـەوێت وەکـو (ئێـستا، وا، ئـەوا) کـە دەچـنە پـێش کاری ڕانەبوردوو. وەك:

ئێستا دەچم بۆ قوتابخانە

وا دەڕۆم بۆ ماڵەوە.

ئەوا دەچن بۆ سەیران.

ب- کاری ڕانەبوردووی ئایینده کردەوەیـەك پیشان دەدات کـە لـەدوای ئاخـاڤتن یەکسەر دەسـت پـێ ناکـات بـەلکو لـە ئایندەیـەکی دوور دەست پێ دەکات. ئینجا لە شێوەی کرمانجی خـواروو نیـشانەیەکی

تایبەتی نییە کە جیای بکاتەوە لە کاری ڕانەبوردووی ئێستا واتە هەر وەکو ئەو پێك دێت:

(دە + ڕەگی کار + جێناوی لکاو)

دیسان بەهۆی هاوەلکاری کاتییەوە دەردەکەوێت وەکو (لەمەودوا، مانگێکی تر، ساڵێکی تر...) کە دەچنە پێش کاری ڕانەبوردوو.

بەڵام لەشێوەی کرمانجی ژووروو نیشانەیەکی تایبەتی هەیە کە جیای دەکاتەوە لە کاری ڕانەبوردووی ئێستا، واتە کاری ڕانەبوردووی ئاییندە بەم شێوەیە دروست دەکرێت:

(دێ + ڕەگی کار + جێناوی لکاو)

دێ + کڕ + م = دێ کڕم

دێ + چـ + ین = دێ چین

دێ + نڤیس + ن = دێ نڤیسن.

دەستوور:

کاری ڕانەبوردوو: ئەو کارەیە کە کردەوەیەك پیشان دەدات لەدوای ئاخاوتن ڕوو دەدات، کردەوەکە دەدرێتە پاڵ کەسێك یا شتێك.

کاری ڕانەبوردوو دەکرێت بەدوو بەشەوە، کاری ڕانەبوردووی ئێستاو ئاییندە.

لە کرمانجی خواروودا کاری ڕانەبوردوو بەم شێوەیە دروست دەکرێت

(دە + ڕەگی کار + جێناوی لکاو)

کاری ڕانەبوردووی ئێستاو ئاییندە بە هۆی هاوەڵکاری کاتییەوە لە یەك جیا دەکرێنەوە.

بەلام لەشێوەی کرمانجی ژووروودا کاری ڕانەبوردووی ئێستا بەم شێوەیە دروست دەکرێت.

(د + ڕەگی کار + جێناوی لکاو)

کاری ڕانەبوردووی ئایندە بەم شێوەیە دروست دەکرێت.

(دێ + ڕەگی کار + جێناوی لکاو).

تێبینی:

١. کاری ڕانەبوردووی ئێستاو ئایندە بە ئامرازی (نا) دەکرێت بە نەرێ کە شوێنی نیشانەی (دە، د، دێ) دەگرێتەوە.

٢. کاری ڕانەبوردووی ئێستاو ئاییندەی کە خوێندمان، کاری ڕانەبوردووی ڕاگەیاندن بوو، جگە لەمە کاری ڕانەبوردووی دانانی هەیە کە بەم شێوەی خوارەوە پێك دێت.

لە کاری ڕانەبردووی ڕاگەیاندن نیشانەی (دە، د) دەگۆڕێت. بۆ (ب) وەکو:

کاری ڕانەبوردووی ڕاگەیاندن	کاری ڕانەبوردووی دانانی
دەخوێنم	بخوێنم
دەچم	بچم
دەنووسێت	بنووسێت.

ڕاهێنان (١)

لەم چاوگانەی خوارەوەدا کاری ڕانەبوردوو دروست بکەو لەڕستەدا بەکاریان بهێنە:

(خواستن، پاراستن، دەرچوون، دانان، وەرگرتن)

ڕاهێنان (٢)

ئـ- لە شێوەی کرمانجی خواروودا بەهۆی چییەوە کاری ڕانەبوردووی ئێستاو ئایندە لێك جیا دەکەینەوە؟ بە نموونە ڕوونی بکەوە.

ب- لە شێوەی کرمانجی ژووروودا چۆن کاری ڕانەبوردووی ئێستاو ئایندە لێك جیا دەکەیتەوە؟ بە نموونە ڕوونی بکەوە.

ڕاهێنان (٣)

لە ڕستەی (**ڕاپۆرتەکە بە باشی دەنووسم**)

١. بکەری رستە کە دیاربکە. بۆ خراوەتە ئەویٚ؟

٢. کارەکە چ جۆرە کارێکە؟ چۆن دروست کراوە؟

٣. وشەی (بە باشی) شی بکەوە.

٤. کاری ڕستەکە بکە بە نەرێ‌و ڕستەکە سەر لەنوێ بنووسەوە.

٥. وشەی (ڕاپۆرتەکە) شی بکەوە.

٦. دەتوانیت کارەکە بکەیت بە کاری ڕانەبوردووی دانانی؟ چۆن؟

٧. دەتوانیت کارەکە بکەیت بە کاری ڕابوردووی تەواو؟ چۆن؟

ڕاهێنان (٤)

لەم نووسینەی خوارەوەدا چ کارێکی ڕانەبوردوو هەیە دەری بهێنەو جۆرەکەی دیار بخەو چۆنیەتی دروست کردنی ڕوون بکەوە.

شێرۆ کۆڕەکێ زیرەکە، هەرۆ سپێدێ زوو ژ خەو ڕادبیت، دەستو چاڤێن خۆ ب ئاڤا گەرمو سابوونێ دشۆتو پرچا خۆ جوان شە دکەتو سلاڤێ ل دایكو بابێن خۆ دکەتو دەستێ وان ماچ دکەت، دگەل وان تێشتێ دخۆت، پشتی هینگی خاترا خۆ ژوان دخوازیت، دێ دگەل هەڤالێ خۆ نزاری چیتە قوتابخانێ هەڤالێن وی ب گەرمی پێشوازییێ لێ دکەن.

ڕاهێنان (٥)

ئەم ڕستانەی خوارەوە شی بکەوە:

ئـ- ئەم چیرۆکێ دێ نڤیسین.

ب-هەستیار هۆنراوەکە لە گۆڤارەکەدا بلاو دەکاتەوە.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

ئەی	:	پا
ئێستا	:	نهۆ
تر	:	دی
هەرۆ	:	هەموو ڕۆژ
ڕاد بیت	:	هەلدەستێت
پشتی هینگی	:	پاش هەینێ
پشتی بەدوای دهێت		پاش بەدوایی هاتنی

کاری داخوازی

١. لاوی کورد بخوێنە خوێندن مەرهەمە بۆ زامی گەل

تیشکی زانینە ئەدا ڕۆشن بە ئەستێرەی ئەمــــەل

(دڵزار)

٢. بەبێ باکی بەسەریا ڕامەبوورن حورمەتی بگــرن

گوڵاڵە سوورەی ئەم سەحرایە خوێناوی جگەرتانە.

(ئەحمەد موختار جاف)

٣. مەرحەمەت کە زوو بڕۆ قاسید بڵێ دەردی دڵم

نازی با پوچت ئەکێشم من بە تۆزو گـــەردەوە

(تاهیر بەگی جاف)

٤. گوهـ بدە ئاهو فیغان و لەرز ئوکوڤانــــــە دل

دل ددلدا یێ دسۆژیت پویش و کاو خەرمانە دل

(کەتانی)

٥. هەستە تێکۆشە تا خوێنت گەرمـــە

سەر پۆش فڕێ دە چ وادەی شەرمە

(بێکەس)

٦. دلبەر تو وەرە جارەك دا ئەز تە ببینم ئەز دل بریــــــــــنم

ئەز ئیرۆ ل سەر تەختی سوخەن پیرێ ئەڤینم دەر ڕوییێ زەمینم

(جگەر خوێن)

خستنه ڕوو:

ئەگـەر سـەیری دێـره هۆنراوەکـانی سـەرەوە بکـەین، دەبیـنین پەیڤەکانی (بخوێنە، بگرن، ڕامەبوورن، مەرحەمەت کە، بڕۆ، بڵێ، گوهـ بـدە، هەسـتە، تێکۆشـە، فـڕێ دە، وەرە) هـەموویان کـاری داخـوازین و ڕوودانێـك نیـشان دەدەن کـە لـەدوای ئاخـاڤتن یەکسەر ڕوو دەدەن کـە ئاخێوەر واتە کەسی یەکەم داوا لە گوێگر واتە کەسی دووەم– تاك یا کۆ بێت– دەکات بۆ ئەنجامدانی کارێك یەکسەر لەدوای ئاخاڤتن.

ئەگەر سەیری کاری داخوازی بکەین لە ڕووی پێکهێنان واتـە لـەڕووی دروسـت کردنـەوە، دەبیـنین بەشـێوەیەکی گـشتی کـاری داخـوازی بـەم شێوەیەی خوارەوە دروست دەکرێت:

(ب+ ڕەگی کار + جێناوی لکاو)

ب + ڕەگی کار + ە : بۆ کەسی دووەمی تاك:

ب + خوێن + ە = بخوێنە.

ب + نڤیس + ە = بنڤیسە.

ب + ڕەگی کار + ن: بۆ کەسی دووەمی کۆ

ب + گر + ن = بگرن

ب + هێن + ن = بهێنن

ئەگـەر ڕەگـی کـار کۆتـایی بـە پیتـی نـەبزوێن هـاتبوو وەکـو (خـوێن، نڤـیس) جێنـاوی (ە) دەردەکـەوێت و دەبێتـە بکـەری ڕسـتەکە. بەڵام ئەگەر ڕەگی کار کۆتایی بە پیتی بزوێنـی (ۆ – وو – ی – ێ – ە) هـاتبوو جێنـاوی (ە) بـۆ کەسـی دووەمـی تـاك بـەکار ناهێنرێـت واتـە

دەرناکەوێت چونکە دوو پیتی بزوێن بەدوای یەکتردا لە بڕگەیەکدا نایێن. وەکو کاری داخوازی (بڕۆ، بنوو، بلێ، بژی). جێناوی لکاو (ن) بۆ کەسی دووەمی کۆ هەمیشە دەردەکەوێت ڕەگی کار کۆتایی بە پیتی نەبزوێن یا بزوێن هاتبێت.

ئەگەر کاری داخوازی داڕێژراو یا لێکدراو بوو نیشانەی (ب) دروستە لە کاتی ئاخافتن یا نووسیندا دەرنەکەوێت، وەك:

(تێکۆشە، دانیشە، سەرکەوە) ئەمە بۆ کاری داخوازی داڕێژراو، هەروەها بۆ کاری داخوازی لێکدراو وەك:

(تێبکۆشە، دابنیشتە، سەربکەوە) (فڕێ بدە، تەواو بکە، یارمەتی بدە) دەگوترێت (فڕێی دە، تەواوکە، یارمەتی دە).

کاری داخوازی بە نیشانەی (ئامرازی) (مە، نە) دەکرێت بە نەرێ و شوێنی نیشانەی (ب) دەگرێتەوە، وەك: (بخۆ، ڕاببورن، یارمەتی بدە) دەبێتە (مەخۆ، رامەبوورن، یارمەتی مەدە).

ئەگەر کاری داخوازی سادە بوو نیشانەی (ب) دەچێتە سەرەتای کاری داخوازی، بەڵام ئەگەر داڕێژراو یا لێکدراو بوو دەچێتە پێش بەشە سەرەکییەکەی.

کاری داخوازی هەیە لەڕووی دروست کردنییەوە لەو دەستوورەی کە باسمان کرد لا دەدات، وەك:

(وەرە، بچۆ).

دەستوور:

کاری داخوازی: ئەو کارەیە کە ئاخێوەر (کەسی یەکەم) داوا لەو کەسەی کە بەرامبەریەتی (کەسی دووەم) تاک یا کۆ بێت دەکات بۆ ئەنجامدانی کارێک یەکسەر لەدوای ئاخافتن.

بەم شێوەیە پێك دێت:

{ ب + ڕەگی کار + جێناوی لکاو}

جێناوی لکاو بۆ کەسی دووەمی تاك (ە) بۆ کەسی دووەمی کۆ (ن)

ڕاهێنان (١)

لەم نووسینەی خوارەوەدا کاری داخوازی دەربهێنەو چۆنیەتی دروستکردنی ڕوون بکەوە.

شاهینی گۆتە کوڕێ خۆ: ڕێزێ ل دایكو بابێن خۆ بگرە، ل دیوانان کێم باخڤە، گەلەکێ وەرگرەو کێمێ بدە، دەمێ برێڤە دچی ل سەرخۆ بە، چ ئاریشا بۆ کەسێ دروست نەکە، هەروەسا گۆتە کچێن خۆ: زوو بنڤن دا زوو ژ خەو ڕابن، ژ شیرەتێن دایکا خۆ دەر نەکەڤن.

ڕاهێنان (٢)

لەم چاوگانەی خوارەوە کاری داخوازی دروست بکەو لەڕستەدا بەکاریان بهێنە:

(هەڵکێشان، یارمەتیدان، هەڵاتن، گۆتن، دامەزراندن، ئاڤاکرن).

ڕاهێنان (٣)

لە ڕستەی (**پرۆژەکە بەخێرایی تەواو بکەن**)

١- کاری داخوازی دیار بخە، چۆن دروست کراوە؟

٢- بکەری ڕستەکە دیار بخە.

٣- وشەی پرۆژەکە شی بکەوە.

٤- لە کاری (تەواو بکەن) دەگونجێ نیشانەی (ب) لاببرێت؟ بۆچی؟

٥- کاری (تەواو بکەن) بکە بە نەهیو ڕستەکە سەر لەنوێ بنووسەوە.

٦- وشەی (بەخێرایی) چییە؟ ئەرکی چییە؟ چۆن دروست کراوە؟

ڕاهێنان (٤)

پارچەیەك لەسەر (زستانێ بەفر لە کوردستان دەبارێت) بنووسەو ئەمجا هەر چ کاری داخوازی هەیە دەری بهێنە.

ڕاهێنان (٥)

ئەم ڕستانەی خوارەوە شی بکەوە:

١. لە جەژنی نەورۆزدا جلی جوان لەبەر بکەن.

٢. نانەکەت بخۆو زوو بڕۆ بۆ قوتابخانە.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

کێم باخڤە	:	کەم بدوێ، کەم قسە بکە.
بڕێڤە دەچی	:	بە ڕێگادا دەڕۆی.
ئاریشە	:	کێشە.
هەروەسا	:	هەروەها.
بنڤن	:	بنوون، بخەون.
ژ خەو ڕابن	:	لە خەو هەستن.
ژ شیرەتێن	:	لە ئامۆژگارییەکانی.
دەرنەکەڤن	:	دەرنەچن.

کاری بکەر دیارو بکەر نادیار لەشێوە زاری کرمانجی خوارووداا

ئـ/

١. ئازاد پەنجەرەکەی شکاند.

٢. کوڕەکان وانەکانیان نووسییەوە.

٣. جوتیارەکە زەوییەکە دەکێڵێت.

٤. تاڤگە نامەکانی دەخوێنێتەوە.

ب/

١. پەنجەرەکە شکێنرا.

٢. وانەکان نووسرانەوە.

٣. زەوییەکە دەکێڵرێت.

٤. نامەکان دەخوێنرێنەوە.

لەمەو پێش زانیمان کە کاری تێپەڕ، ئەو کارەیە کەبەهۆی وشەیەکی ترەوە واتای ڕستەکە تەواو دەکاتو دەبێتە بەرکاری کارەکە، ئەم ڕاستییە لە ڕستەکانی کۆمەڵەی (ا) دا بە تەواوی بەدی دەکرێت.

١. لە ڕستەی یەکەمدا (ئازاد) کە (بکەر)ە کارێکی کردووەو ئەرکی کارەکەی یەکسەر کەوتۆتە سەر (پەنجەرەکە)و بووە بە بەرکاری کاری (شکاند)و واتای ڕستەکەشی تەواو کردووە، بەڵام لەڕستەی یەکەمی بەشی دووەمدا یان لەبەر ئەوەی نەمانزانیوە کێ (پەنجەرەکەی

شکاند)ووه، یان نەمانویستووه ناوی (ئازاد) بێنین کە (بکەر)ی کارەکەیە، لەبەر ئەوە ڕستەکەمان لەشێوەی ڕستەی نادیار دەربڕیوه.

بۆ ئەم مەبەستەش، (بکەر)ی کارە ئاشکراکەو هەرچی وشەیەك کە پەیوەندی بە (بکەر)ەکەوە هەبێت لەناو ڕستەکەدا لای دەبەینو بەرکارەکە دەخەینە شوێنیو کارەکە دەخەینە شێوەی کارێکی نادیارەوە، بەو شێوەیەی کە لەسەرەوە نیشانمان داوە، بەم پێیە ڕستەکە دەبێتە (پەنجەرەکە شکێنرا)و (پەنجەرەکە) دەبێتە جێگری (بکەر)ەکە.

٢. لە ڕستەی دووەمدا هەمان ڕێگەمان گرتووە بۆ گۆڕینی کاری دیار بۆ کارێکی نادیار، بەڵام کە (بەرکار)ەکە دەچێتە شوێنی (بکەر) پێویستە بە پێی کەسو ژمارەی جێگری (بکەر)ەکە کارە نادیارەکەش بگۆڕێت، لەبەر ئەمە ڕستەکە دەبێتە (وانەکان نووسرانەوە).

٣. لە ڕستەکانی (سێیەمو چوارەم)دا کاری (دەکێڵێت)و (دەخوێنێتەوە) دوو کاری ڕانەبوردووی تێپەڕن، چونکە (بکەر)ەکانیان ئاشکران، بۆ گۆڕینی ئەم جۆرە کارانە، بە پێی ئەو دەستوورەی لە سەرەوە دەرمانخست، (بکەر)ەکان لەناو ڕستەکاندا لا دەبەینو (بەرکار)ەکانیان دەخەینە شوێنیانو کارەکانیش لەو شێوانەی کە لەڕستەکانی کۆمەڵەی (ب)دا نیشان دراون بەکار دەهێنین.

(نیشانەی – ڕێ – کەبۆ ڕانەبردووە جێناوی لکاوی (ێت) کە دەچێتە سەر (ڕێ) دەبێتە (رێت)

دەستوور:

١. کاری دیار: ئەو کارەیە کە یەکسەر دەخرێتە پاڵ (بکەر)ەکەی و لە ناو ڕستەکەشدا باس دەکرێت.

٢. کاری نادیار: ئەو کارەیە کە (بکەر)ەکەی لەناو ڕستەدا باس ناکرێت و (بەرکار)ەکەی دەبێتە جێگری (بکەر)ەکەی.

٣. تەنیا کاری تێپەڕی دیار دەگۆڕێت بۆ کاری نادیار.

٤. لەم گۆڕینەدا پێویستە بە وردی سەرنجی (تاك و کۆ)ی جێگری (بکەر) بدەین و بەو پێیە ئاگاداری ژمارەو کەسی وکارە نادیارەکە بین.

٥. ئەگەر کارە تێپەڕەکە:

ئ- ڕابوردوو بوو، ڕەگی کار وەردەگرین و پاشگری (ڕا)ی دەخەینە سەر وەك:

چاوگ	ڕەگ	کاری ڕابوردووی نادیار
خووساندن	خووسێن	خوسێن + را = خوسێنرا
کێلاَن	کێڵ	کێڵ + را = کێڵرا
شتن	شۆ	شۆ + را = شۆرا
نووسین	نووس	نووس + را = نووسرا

ب- ڕانەبوردوو بوو، ڕەگی کار وەردەگرین و پاشگری (ڕێ)ی دەخەینە سەر[١]. وەك:

چاوگ	ڕەگ	کاری رانەبردووی نادیار
نووسین	نووس	دە+ نووس + ڕێ = دەنووسرێ
خوێندن	خوێن	دە + خوێن + ڕێ = دەخوێنرێ

(١) لەدوای (ڕێ) جێناوی لکاو دێت و دەبێ بە پێی کەس و ژمارەی جێگری بکەر دابنرێ.

تێبینی:

هەندێ کار کە دەکرێن بە بکەر نادیار لە دەستوور لادەدەن، چونکە بە ڕەگی کار ناکرێن بە بکەر نادیار بەڵکو بە قەدی چاوگ دەکرێن واتە:

قەد + را = وەکو:

گوتن: گوت + را = گوترا، گوت + رێ = دەگوترێ

ویستن: ویست+ را = ویسترا، ویست+ رێ = دەویسترێ

ڕاهێنانی (١)

ئەم ڕستانە لە بکەر دیارەوە بگۆڕە بۆ بکەر نادیار:

١. منداڵەکە هێلکەیەکی خوارد.

٢. قارەمانێك فڕۆکەیەکی دوژمنی خستە خوارەوە.

٣. ئەندازیارەکان خانووەکان دروست دەکەن.

٤. ئەوان چوار جار وانەکە دەنووسنەوە.

٥. ئەو هەموو ڕۆژێ سێ جار دەمو چاوی دەشوات.

٦. ئاراس کراسەکەی دارای دڕاند.

ڕاهێنانی (٢)

ئەم کارانە لە بکەر نادیارەوە بگۆڕە بۆ بکەر دیار:

١. دوو چاڵ هەڵکەنرا.

٢. گەنم دەهاڕێت‌و دەکرێت بە هەویرو لە دواییدا دەشێلرێت‌و دەکرێت بە نان.

٣. دوێنێ دیوارەکان‌و سەربانەکان سواخ دران.

٤. شەش مانگە باخەکە ئاو دەدرێت.

٥. هەموو وانەیەك پێش هاتنە ژوورەوەی مامۆستا تەختە ڕەشەکە دەسڕێتەوە.

ڕاهێنانی (٣)

ئەم کارە نادیارانە لەڕستەدا بەکاربهێنە:

خورا، شکێنرا، دەگیررێت، دەبینرێت، دەخوێنرێت، پێشکەش دەکرێت، هەڵدرا.

ڕاهێنانی (٤)

ئەم بۆشاییانە بە کارێکی بکەر نادیار پڕ بکەرەوە:

١. پێش نانخواردن دەست...........

٢. لە کتێبخانە گشتییەکاندا ڕۆژی سەدان کتێب ....

٣. سبەینێ منداڵەکان .... ەوە بۆ گوندەکەی خۆیان.

٤. پێویستە میوە .... ەوە ئەمجا ....

٥. کەی دەرگای فەرمانگە ....

ڕاهێنانی (٥)

شیکردنەوە:

١. دیواری باخەکە ڕووخێنرا.

دیوار : ناوە، تاکە، نەناسراوە، جێگری بکەرە.

ی : ئامرازی خستنە سەرە.

باخەکە: ناوە، تاکە، ناسراوە، دیارخەری ناوی (دیوار)ە.

دیواری باخەکە: گرێی ناوییە، جێگری بکەرە.

ڕووخێنرا: کاری ڕابوردووی بکەر نادیاری نزیکە.

٢. ئەم ڕستانەش شی بکەرەوە:

ئـ – دزەکە لەژوورەکەدا گیرابوو.

ب– پاقلەکە لە مەنجڵەکەدا کوڵێنراوە.

پ – گەنم چۆن دەچێنرێت؟

سەرچاوە: پەرتووکی زمانو ئەدەبی کوردی/ پۆلی سێیەم– سلێمانی

کاری بکەر دیارو بکەر نادیار
لەشێوەزاری کرمانجی ژووروودا

(أ)

١. شڤانی پەز چەراند.
٢. ڕەزڤانی ڕەزێ خۆ ئاڤدایە.
٣. وێ نان دخوار.
٤. وی کەوەك گرتبوو.
٥. پەری چیرۆکێ دنڤیسیت.
٦. ئەز نامەکێ دێ نڤیسم.

(ب)

١. پەز هاتە چەراندن.
٢. ڕەز هاتییە ئاڤدان.
٣. نان دهاتە خوارن.
٤. کەوەك هاتبوو گرتن.
٥. چیرۆك دهێتە نڤیسین.
٦. نامەك دێ هێتە نڤیسین.

کاتێك سەیری ڕستەکانی بەشی (أ) دەکەین، دەبینین پەیڤەکانی (چەراند، ئاڤدایە، دخوار، گرتبوو، دنڤیسیت، دێ نڤیسم) هەموویان کاری تێپەڕن، چونکە کاریگەری کارەکانیش کەوتۆتە سەر ناوێکی تر کە (بەرکار)ەو، هەر یەکەیان کردەوەیەکیان پیشان داوەو خراونەتە پاڵ بکەرەکانیانو هەموویان بەسەر یەکەوە ڕستەیەکی بکەر دیاریان پێکهێناوە.

بەڵام کاتێك سەیری ڕستەکانی بەشی (ب) دەکەین، دەبینین پەیڤەکانی (هاتە چەراندن، هاتییە ئاڤدان، دهاتە خوارن، هاتبوو گرتن، دهێتە نڤیسین، دێ هێتە نڤیسین) هەموویان کاری بکەر نادیارن، چونکە هەر یەکەیان کردەوەیەکی پیشان داوەو نەخراونەتە پاڵ کەسێکی دیارو ئاشکرا (واتە نازانرێ کێ کارەکەی ئەنجام داوە)، لەبەر ئەوە بەم جۆرە کارانە دەگوترێت کاری بکەر نادیار.

کەواتە لەدوای خوێندنەوەو تێڕامانمان لە شێوەزاری کرمانجی ژووروو ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە یاسای گۆڕینی کاری بکەر دیار بۆ کاری بکەر نادیار جیاوازە لە شێوەزاری کرمانجی خواروو، چونکە لە کرمانجی ژووروودا کاری ڕستەکە دەگەڕێتەوە بۆ (چاوگ)و پاشان کاری یاریدەری (هات)یش بە پێی جۆری کاتی کارەکە بەکار دەهێنین.

کاری ڕابوردوو:

١. کاری ڕابوردووی نزیك:

ئەم جۆرە کارە بە پێی ئەم یاسایە ئەنجام دەدرێت:

هاتە + چاوگ

هاتە + چاندن ← هاتە چاندن

هاتە + کڕین ← هاتە کڕین

٢. کاری ڕابوردووی تەواو:

ئەم جۆرە کارەش بەپێی ئەم یاسایە ئەنجام دەدرێت:

هاتییە + چاوگ

هاتییە+ کوشتن ← هاتییە کوشتن

هاتییە + لێنان ← هاتییە لێنان

٣. کاری ڕابوردووی بەردەوام:

دهاتە + چاوگ

دهاتە + ئینان ← دهاتە ئینان

دهاتە + ڕێشتن ← دهاتە ڕێشتن

٤. کاری ڕابوردووی دوور:

هاتبوو+ چاوگ

هاتبوو + خوارن ← هاتبوو خوارن

هاتبوو + خواندن ← هاتبوو خواندن (خاندن)

کاری ڕانەبوردوو:

لەشێوەزاری کرمانجی ژووروودا کاری ڕانەبوردوو بۆ دەمی ئێستا (نهۆ)و ئایندە (پاشی) بە ئاشکرا دەردەکەوێت لە کاتی ئاخاوتندا، لەبەر ئەوە پێویستە ڕەچاوی ئەم خاڵانە بکرێت لەکاتی گۆڕینی کاری بکەر دیار بۆ کاری بکەر نادیار:

١. کاری ڕانەبوردوو بۆ دەمی ئێستا (نهۆ):

کاری یاریدەی (دهێتە) بەکاردێت لە پێش چاوگەکەدا:

دهێتە + چاوگ

دهێتە + کڕین ← دهێتە کڕین

دهێتە + کوشتن ← دهێتە کوشتن

٢. کاری ڕانەبوردوو بۆ دەمی ئایندە (پاشی):

کاری یاریدەی (دێ هێتە) لە پێش چاوگەکەدا بەکاردێت:

دێ هێتە + چاوگ

دێ هێتە + فرۆتن ← دێ هێتە فرۆتن

دێ هێتە + ماڤێتن ← دێ هێتە ماڤێتن

دەستوور:

١. **کاری بکەر دیار: ئەو کارەیە کە کردەوەو ڕەفتارێك لەکاتێکی دیاریکراو (ڕابوردوو یان ڕانەبوردوو) دا پیشان داوە یان پیشان دەداتو ئەو کارەش کە دراوەتە پاڵ بکەرەکەی، دیارو ئاشکرایە لە ڕستەکەدا.**

٢. **کاری بکەر نادیار: ئەو کارەیە کە کردەوەو ڕەفتارێك لە کاتێکی دیاریکراو (ڕابوردوو یان ڕانەبوردوو)دا پیشان داوە یان پیشان دەداتو ئەو کارەش نەدراوەتە پاڵ بکەرەکەیو دیارو ئاشکرا نییە لە ڕستەکەدا.**

ڕاهێنانی (١)

لەم ڕستانەی خوارەوەدا کاری بکەر دیار بگۆڕە بۆ کاری بکەر نادیار لە شێوەزاری کرمانجی ژووروودا:

١. پێشمەرگە لەشکری دوژمنی دەشکاند.

٢. سەرداری وانە نڤیسی.

٣. کوڕەکە گوریسەکەی توند بەستبوو.

٤. ویٚ هەڤیر کربوو.

٥. خۆزی خوێندکاران وانەیان بە چاکی بخوێندایە.

٦. نەسرین دیٚ شیڤیٚ لێنێت.

٧. من کتێب ژ وی وەرگرتییە.

٨. بارام نانی دخوت.

٩. مامۆستایان بە دڵسۆزییەوە ئەرکی سەرشانیان جێبەجیٚ دەکەن.

ڕاهێنانی (٢)

(خوێندکاران بە پێنووسەکانیان وڵات پێش دەخەن).

لەم ڕستەیەدا:

١. (خوێندکاران) چییە؟ ئەرکی چییە؟

٢. (یان) چییە؟ بە چاکی شیی بکەرەوە.

٣. کاری ڕستەکە دەربهێنەو پاشان شی بکەرەوە.

٤. ڕستەکە لە کاری بکەر دیارەوە بگۆڕە بۆ کاری بکەر نادیار.

٥. لە کاری ڕستەکە هەموو تافەکانی ڕابوردووی بکەر نادیار دروست بکە.

ڕاهێنانی (٣)

ئەم ڕستانەی خوارەوە شی بکەرەوە:

١. پەز دێ هێتە دۆشین.

٢. گۆڤارەکانمان بە چاکی دابەش کردووە.

٣. دزەکە گیرابوو.

جێناوی پرس

ئەم نووسینە بخوێنەوە:

جارێکیـان لەگـەڵ کۆمـەڵێك پـسپۆڕو شـارەزا لـە بـواری چـاندن‌و کشتوکاڵدا چووین بـۆ گونـدێن دەوروبـەرێ هـەولێرێ، لـەوێ چاومان بـە کۆمـەڵێك جوتیـار کـەوت، پـاش بـەخێر هێنـان‌و حەسـانەوە، یـەك لـە شارەزایان هەندێك پرسیاری لە سەرۆکی کۆمەڵەی جوتیارانی گوند کـرد، پرسی: تۆ چیت‌و ناوت چییە؟ لـەم جوتیارانـە کامیـان ئەمـساڵ گـەنمی ڕەشـگوڵی چـاندووە؟ سـەرۆکی کۆمەڵـە بەرسـڤاوی داو گـۆت: ئـەز جوتیـارم‌و نـاڤێ مـن بـاپیرە. ئەمـساڵ مـام بـایز ئـەم جـۆرە گەنمـەی چاندووە، لە پاشان پرسیاری لێ کردوو گوتی:

کێ تا ئێستاش زەوی خۆی بـە گاسـن دەکێلێت؟ دیسا سـەرۆکی کۆمەڵـە بەرسـڤ داو گۆت: مـام حەمـەدو مـام بـاپیر تـا نهۆژی هـەر ب گاسنی زەڤیێن خۆ دکێلن، چونکو دەستێ وان کورتـەو ئـەو نـەدارن. ژ بەر هندێ شارەزای فەرمان دا کو ئەڤ ساڵە ژ لایـێ وەزارەتـا کشتوکاڵ‌و چاندنێ ڤە، تراکتەرەك بۆ وان بێتە کڕین داکو زەڤیێن خۆ پێ بکێلن.

دیسان چەند پرسیارێکی دی ئاراستە کردو گوتی: بەرهەمەکانتان بـە چی دەگوازنەوە بۆ شار؟ لەم جوتیارانە کیهەیان بەرهەمی لـە هـەموویان پـترە؟ کیـژان زەڤیـێن بـەراڤ هەنـە؟ درەختـی چـی لـە زەوییـەکانیان دەچـێنن؟ لـە وەڵامـدا سـەرۆکی جوتیـاران گـوتی: هەنـدێکمان بەرهەمەکانمان بە تراکتەرو هەندێکیشمان بە وڵاخ دەگوازینەوە بۆ شـار، لەم جوتیارانەش خاڵە بایز بەرهەمی لە هەموویان پـترە. هـەر خـاڵ بـایز

خۆی زەوی بەراوی هەیە، جوتیاران داری میوەو درەختی ئەسپینداروو چنار لە زەوییەکانیان دەچێنن.

پشتی ڤێ سەرەدانیێ، شارەزاو پسپۆرێن بوارا چاندنو کشتوکالێ خاترا خۆ خواستو زڤرێنە ڤە جهێ خۆ.

خستنە ڕوو:

لە بەرنامەی سالآنی پێشوودا، زانیمان کە ڕستەی ڕاگەیاندن بە دوو شێواز دەکرێ بە ڕستەی پرس:

ئـ - یان بەهۆی جۆری دەربڕینو ئاوازی تایبەتی پرسەوە.

ب - یان ژی ب بکار هینانا پەیڤەکا پرسێ، ئەو پەیڤ ژی یان دبیتە (جێناو) یان (هاوەڵناو) یان (هاوەڵکار)ێ پرسێ.

ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ دەقی نووسینەکە، دەبینین لە گەلەك شوێناندا ڕستەکان لە شێوەی پرس دان، بۆ ئەم مەبەستەش پەیڤێکی پرس بەکار هاتووە، بەم جۆرە:

١. لەڕستەی (لەم جوتیارانە کامیان ئەمسالێ گەنمی ڕەشگوڵی چاندووە؟)دا، دەبینین ڕستەکە بەهۆی پەیڤی (کامیان)ەوە کراوە بە ڕستەی پرس، پەیڤەکەش لە شوێنی ناوی ئەو جوتیارە بەکارهاتووە کە ئەو جۆرە گەنمەی چاندیە، بەکارهێنانەکەش لەشێوەی پرس دایە، کە پرسەکەش وەلآم دەدرێتەوە پێویستە ناوی ئەو جوتیارە باس بکرێ کە پرسەکەی لە بارەیەوە کراوە، هەر لەبەر هەندێ پەیڤەکە بە (جێناوی پرس) دادەنرێت.

٢. له ڕستەی (کێ تا ئێستاش زەویێ خۆی بەگاسن دەکێلێت؟)دا، ڕستەکە بەهۆی پەیڤی (کێ) کراوە بە ڕستەی پرسو ئەم پەیڤەش لە شێوەی پرسدا لە شوێنی ناوی ئەو کەسە هاتیە بکار هینان کو زەویێ خۆ ب گاسنی دکێلیت، هەر ژبەر هندێ ئەو ژی دبیتە (جێناوی پرس)و هەروەسا دبیتە (بکەر)ێ ڕستەی.

٣. هەروەها لە ڕستەی پرسی: تۆ چیتو ناوت چییە؟ دا، ڕستەکە بەهۆی پەیڤی (چی) دووجار کراوە بە ڕستەی پرس، کە دیارە جارێکیان لە کارو پیشەی کابراو جارێکیش لە ناوەکەی دەپرسێت. لە هەردوو باریشدا وەڵامەکەی بەناوێك دەدرێتەوە، واتە پەیڤی (چی) لە شوێنی ناوەکە بەکاردێت، بۆیە دەبێتە (جێناوی پرس).

بێجگە لەو ڕستانەی کە باس کران، نووسینەکە گەلێك ڕستەی تری تێدایە کە لەشێوەی پرس دانو پەیڤەکانی وەك (جێناوی پرس) بەکارهاتوون.

دەستوور:

جێناوی پرس، ئەو پەیڤانەن کە:

ئـ - لەجێی ناوی کەسێك یان شتێك لەشێوەی پرس کرندا بەکاردێنو ئەرکی ناوە لێپرسراوەکەش لە ڕستەکەدا دەبینین، ئەرکەکانیش ئەڤەنە:

جێناوی پرس دەبێتە:

١. بکەری ڕستە، وەك: کێ شاری سولەیمانی دروستکرد؟
٢. بەرکاری ڕستە، وەك: دوێنێ کێت دیت؟
٣. تەواوکەری بە یاریدە، وەك: تە ئەڤ پەرتووکە ژکێ وەرگرت؟
٤. دیارخەری ناو، وەك: کوڕێ کێ لە پێناوی کوردستاندا هاتە شەهیدکرن؟
٥. تەواوکەری کاری بێ هێز، وەك: شیرین کچی کێیە؟
٦. نیهادی ڕستە، وەك: کێ زیرەکە؟
٧. جێگری بکەرە، وەك: کێ بینرا؟

ب. ئەو پەیڤێن کو دبنە جێناوی پرس ئەڤەنە:

١. کێ – کی: لەجێی ناوی کەسێك لەشێوەی پرسدا بەکاردێت.
٢. کام – کامە- کیهە- کیهان- کیشك – کیژان: هەموویان یەك واتایان هەیە، بۆ جوداکردنەوەی کەسێك یان شتێك لەناو کۆمەڵە کەسێك یان شتێك بەکاردێن.

پ. چ – چی: لەجێی ناوی شتێك بەکاردێ، لەشێوەی پرس، وەك: کتێبی چی دەخوێنییەوە؟

ڕاهێنانی (١)

ئەرکی جێناوی پرس لەم ڕستانەدا دەست نیشان بکە:

١. قوتابیان، کێیان لەناو باخچەدا دیت؟

٢. کێ نەخۆش کەوت؟

٣. چ کەوتە خوارەوە؟

٤. ڕەخنەکەتان لەبارەی چییە؟

٥. کیهەیان لە پێشبرکێدا بە یەکەم دەرچوو؟

٦. تە ئەڤ پەڕتووکە ژکێ وەرگرتو تە دایەکێ؟

٧. ئێوە حەز لە گۆشتی چی دەکەن؟

٨. کیژان دشێت بسەر ڤی داری بکەڤیت؟

ڕاهێنانی (٢)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١- پەیڤی پرس کەنگی دەبێتە جێناوی پرس؟

٢- جیاوازی لەنێوان جێناوی کەسی سەربەخۆو جێناوی پرسدا چییە؟ (وەڵامەکەت بە نموونەی ڕستەیی بسەلمێنە).

٣- ئایا جێناوی پرس، جێناوی لکاو وەردەگرێت؟ بۆ سەلماندنی وەڵامەکەت دوو ڕستە بهێنەوە، کە هەر یەکەیان جێناوێکی پرسی تێدا بێت.

ڕاهێنانی (٣)

ئەم ڕستانە شلۆڤە بکە:

١- کامە بە یەکەم دەرچوو؟

٢- دوێنێ کێت بینی؟

ڕاڤەکردنی پەیڤان

حەسانەوە	: پێهنڤەدان
ناوت	: ناڤێ تە
کامیان	: کی ژوان
وەڵام	: بەرسڤ
ئەو	: وی
ئێستاش	: نهۆژی
لەبەر ئەوە	: ژبەر هندێ
دەتوانێت	: دشێت
پێشبرکێ	: هەڤبڕکێ
وەڵامی ئەوی دایەوە	: بەرسڤاویدا
بکرێت	: بێتە کرین
دەگوازنەوە	: ڤەدگوهێزن
شار	: بازێر
وڵاخ	: دەوار
هەژارن، کەم دەرامەتن	: نەدارن
گەڕانەوە	: زڤرینەڤە

هاوەڵناوی پرس

ئەم ڕستەو دێڕە هۆنراوانە بخوێنەوە:

١. چەند جۆرە پێنووست کڕی؟

ته چەند (چقاس) پارە هەیە؟

٢. کام ئەستێرەی گەش، کام گوڵی کێوی؟

ئاڵە وەك کوڵمی، گۆی مەمکی، لێوی.

٣. کیژان ژن ژهەمیا درێژ ترە؟

٤. جەژنی نەورۆزی ئەمساڵ کوو بوو؟

چۆن دیارییەکت بۆ براکەت نارد؟

دیارییەکی چۆنت بۆ نەوزادی برات نارد؟

ته دیارییەکا چاوا بۆ نەوزادێ برایێ خۆ هنارد؟

٥. چ قوتابی یێك لە تاقیکردنەوە لە هەموو وانەکان دەردەچێت؟

٦. پۆلی چەندەمی؟

ئازاد چەندەمین قوتابییە کە لەڕێزماندا دەرچووە؟

خستنە ڕوو:

ئەگەر بە هوردی تەماشای ڕستەکانی سەرەوە بکەین، دەبینین لە کۆتایی هەر ڕستەیەکدا نیشانێکی پرس (؟) هەیە، بەمەش بۆمان دەردەکەوێت کە ڕستەکە لەشێوەی پرس دایە. جا ئەگەر زیاتر لە ڕستەکان ڕامێنین دەبینین پەیڤەکا پرسێ لە هەر یەك لەو ڕستانەدا هەیە، کە بەهۆی ئەو پەیڤەوە مە پرس کردیە.

١. لەڕستەکانی ژمارە (١) دا، پەیڤێ پرسی (چەند) بە کارهاتووە، کە لەگەڵ ناوێکدا، بە کارهاتووەو پرسی پێ لەو ناوە دەکرێت، دیارە لە وەلامیشدا دەبێ پەیڤەکی وا بەکاربێت کە وەسفی ناوەکە بکاتو ببێتە تەواوکەر بۆی. وەك ئەوەی لە وەلامی پرسیاری یەکەمدا بلێین (دوو جۆرە پێنووسم کڕی) کە دیارە لێرەدا هاوەڵناوی (دوو) وەلامی پەیڤی پرسی (چەند)ە، کەواتە پەیڤەکە هاوەڵناوی پرسە. ڕستەی دووەمیش هەر ب ڤی ئاوایە.

٢. لەو دێڕە هۆنراوەی (گۆران)دا دوو جار پەیڤی (کام) بەکارهاتووە، جارێکیان لە پێش ناوی (ئەستێرە)و جارا دووەم ژی لەپێش ناوی گوڵ، کە دیارە لە هەردوو باردا لە دەست نیشان کردنی ناوەکانی (ئەستێرەو گوڵ) دەپرسێت، بۆیە ئەگەر وەلامی پرسیارەکە بدەینەوە دەبێ بلێین ئەم ئەستێرەیە، یا، ئەم گوڵە، ئاڵە وەك کوڵمی، وەك گۆی مەمکی، وەك لێوی دیارە وەلامەکە بە (ئەم...ە) دراوەتەوە، کو ئەو ژی هاوەڵناوێ نیشانییە، هەر بۆیە پەیڤی (کام) وەکو هاوەڵناوی پرس بەکارهاتیە.

٣. هەر بڤی ئاوای، پەیڤا پرسێ (کیژان= کی ژوان) دگەل (ژن) یا هاتیە ب کار ئینانێ، داکو لناڤ کۆمەڵەکا ژنان، وێ ژنێ دەست نیشان بکەت، کو ژ هەمی ژنێن دی درێژترە، هەر ژبەر هندێیە ئەڤ پەیڤە ژی ب هاوەڵناوێ پرس دهێتە ناسین.

٤. لە ڕستەکانی ژمارە (٤)دا، پەیڤەکانی (کوو، چۆن، چاوان) لە واتادا یەکن و لەگەڵ ناودا بەکارهاتوون، لەناو ئەوانەشدا پەیڤی (چۆن) لە دوو شێوەدا بەکارهاتووە بەم جۆرە:

ئـ – لە پێش ناودا هاتووە، کە لەو بارەدا پێویستی بە (ی) ئامرازی دانە پاڵ نییە.

ب– لە دوای ناودا، کە پێویستی بە ئامرازی (ی، أ، ێ) هەیە بۆ دانە پاڵ، ئەگەر وەڵامی پرسەکانیش بدەینەوە، دەبێ لە وەڵامەکاندا وەسفی ناوەکان بکەین، بۆیە پەیڤەکانی (کوو، چۆن، چاوان) بە هاوەڵناوی پرس دێنە هەژماردن.

٥. لە ڕستەی پێنجەمدا بەهۆی پەیڤی پرسی چـ ... ێك، پرسیارمان لەو قوتابییە کردووە کە لەهەموو وانەکان دەردەچێت، مەبەستیش ناوی قوتابییەکە نییە، بەڵکو سیفەتەکەیەتی، بۆیە لە وەڵامدا دەڵێین: (قوتابی زیرەك، یان قوتابی هشیار... هتد) لە هەموو وانەکان دەردەچێت، کەواتە یەپڤی پرسی ناوبراو، لەشێوەی هاوەڵناوی پرس بەرکار هاتووە.

٦. لە هەر دوو ڕستەی ژمارە (٦)دا پەیڤی پرسمان لە شێوەی (چەندەم، چەندەمین) بەکارهێناوە، کە پرسی پێ لەڕیز بەندی دەکەین، لە وەڵامیاندا ژمارەیەك لەشێوەی هاوەڵناوی ژمارەیی ڕێکخستندا بەکاردەهێنین، بۆیە ئەو ژی دبنە هاوەڵناوا ڤێ پرسێ.

دەستوور:

١ - هاوەڵناوی پرس، پەیڤەکا پرسێیە کو هەردەم دگەل ناوەکیدا بەکاردێتو وەسفی ناوەکەی پێ دەکرێتو دەبێتە تەواوکەری لە شێوەی پرسدا.

٢ - هاوەڵناوی پرس بە زۆری ئەگەر لە پێش ناوەکەوە هات پێویستی بە ئامرازی دانە پاڵ (خستنەسەر) نابێت وەکو:

کام سوار گەهشتە جێ؟

کیش هەسپ ژ هەمیا خێراترە؟

چەند هەڤاڵت هەن؟

چ ئەسپێك ڕەسەنە؟

بەڵام جاری وا دەبێ لە پاش ناوەکەوە دێت، ئەو کاتە ئامرازی دانە پاڵی دەوێت وەك:

هوین ل گوڤەندەکا چاوان پشکدار بوون؟ (أ) ئامرازی دانە پاڵە (خستنەسەرە).

ئەوان لە ڕۆژێکی چۆن سەفەریان کرد؟ (ی) ئامرازی دانە پاڵە (خستنە سەرە).

٣ - ئەو پەیڤێن پرسێین کو دبنە هاوەڵناوی پرس ئەڤەنە:

ئ- کام، کامە، کیهان، کیهە، کیژان، کیش.

ب- چەند (چقاس).

پ- چۆن، چاوا، کوو، چلۆن.

ت- چ ... ێك (یٚ- ەك).

ڕاهێنانی (١)

پەیڤی (چۆن) لەدوو ڕستەدا بەکاربێنە، بەو مەرجەی لەیەکەمیاندا تەواوکەری کارێکی ناتەواو، لە دووەمیاندا وەسفی ناوێك بکات.

ڕاهێنانی (٢)

وەلامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. کەی پەیڤی پرس دەبێتە هاوەلناوی پرس؟

٢. لە چ بارێکدا ئامرازی دانە پالْ لەگەلْ پرسراوەکە بەکاردێت؟

٣. پەیڤی (کام) لە دوو ڕستەدا بەکاربێنە، بە مەرجێك لە یەکەمیان جێناوی پرسو لە دووەمیاندا هاوەلناوی پرس بێت.

ڕاهێنانی (٣)

ئەم ڕستانە شلۆڤە بکە (شی بکەوە):

١.چەند ڕۆژنامە ل کوردستانێ دەردکەڤن؟

٢.کیهان کچ خوشکا تەیە؟

٣.بەرانێکی چۆنت کڕی؟

هاوەڵکاری پرس

ئەم ڕستانە بخوێنەوە:

/١

ئـ- قوتابیان لە ڕۆژی نمایشی وەرزشیدا چۆن دەڕۆیشتن؟

ب- ئەڤ کوڕە چاوا دنقیسیت؟

پ- منداڵەکان کوو دانیشتبوون؟

/٢

ئـ- کابرای دوێنێ لاتان بوو، چەند پێکەنی؟

ب-پەروین لنك تە چەند ڕوونیشت؟

/٣

ئـ- کەی ماست و کەنگر پەیدا دەبن؟

ب- کەنگی ئەم دێ چینە زۆزانان؟

پ- کەینێ زەنگی یەکەم وانە لێ دەدرێت؟

/٤

ئـ- هاوینان لە کوێ دەنوون؟

ب- لەزگین لکیڤە ڕوونیشتبوو؟

/٥

ئـ- بۆچی مەڕەکەی تۆ لاواز بووە؟

ب- ژ بەرچی زەڤیا تەیا تێهنیە؟

خستنە ڕوو:

لە وانەکانی پێشوودا باسی ئەوەمان کرد کە هەندێك لە پەیڤەکانی پرس دەبنە جێناوی پرس‌و هاوەڵناوی پرس. بۆیێ پێویستە ئەوەش ڕوون بکەینەوە کە هەندێك جار پەیڤەکانی پرس بۆیان هەیە ببنە هاوەڵکاری پرسیش، بۆ نموونە:

١. ئەگەر تەماشای ڕستەکانی (ئ، ب، ج)ی ژمارە (١) بکەین دەبینین پەیڤەکانی پرسی (چۆن، چاوا، کوو) بەکارهاتوون‌و هەر سێکیان پرسیاریان پێ لە چۆنیەتی ڕوودانی کاری ڕستەکان دەکرێت، بۆ نموونە لەڕستەی (ئ)دا پەیڤی (چۆن) پرسیاری پێ لە چۆنیەتی ڕۆیشتنی قوتابیان کراوە، بۆیێ کە وەڵامی پرسەکە دەدەینەوە، پێویستە هاوەڵکارێك بەکاربێنین کە بگونجێت لەگەڵ چۆنیەتی ڕۆیشتنەکە، واتە بڵێین (باش دەڕۆیشتن) یا (خراپ دەڕۆیشتن) کە لێرەدا هەردوو پەیڤی (باش‌و خراپ) هاوەڵکاری چۆنیەتین، چونکە وەسفی چۆنیەتی ڕوودانی کاری ڕستەکە دەکەن‌و سنوورێك بۆ ڕوودانی کارەکە دادەنێن، ئەم دوو پەیڤەش لە وەڵامی پەیڤی پرسی (چۆن) بەکارهاتن، کەواتە لێرەدا (چۆن) دەبێتە هاوەڵکاری پرس، هەر بەو جۆرەش پەیڤەکانی (چاوا (ن) کوو) ئەو ژی هەر دبنە هاوەڵکاری پرس.

٢. دیسا ژی لە هەردوو ڕستەی (ئ، ب)ی ژمارە (٢)دا، پەیڤی پرسی (چەند) لە دوو ڕستەدا لەشێوەی پرس بەکارهاتووە، بۆ پرسین لە

ڕادەی ڕوودانی هەردوو کاری (پێکەنیو ڕونیشت)، لە وەڵامیشدا پێویستە هاوەڵکارێکی گونجاو بەکاربهێنین، وەك ئەوەی بڵێین (کابرا دوێنێ زۆر پێکەنی)، یان (پەروین ژنك من پیچەك ڕوونیشت)، کە هەردوو پەیڤی (زۆر، پیچەك) هاوەڵکاری چەندینو لە وەڵامی پەیڤی پرسی (چەند) بەکارهاتوونو وەسفی ڕادەی ڕوودانی کارەکە دەکەن، بۆیێ دەبنە هاوەڵکاری چەندیو پەیڤی (چەند)یش دەبێتە هاوەڵکاری پرس.

٣. ئەم جارەش لەڕستەکانی (أ، ب، جـ)ی ژمارە (٣)دا، پەیڤەکانی پرسی (کەی، گەنگی، کەینێ) بۆ پرسیارکردن لەکاتی ڕوودانی کاری ڕستەکان بەکارهاتوونو لە وەڵامدا پێویستە هاوەڵکارێکی کات بەکاربهێنین، وەك ئەوەی لە وەڵامی پرسیاری (ب)دا بڵێین (ئەم هاڤینێ دێ چینە زۆزانان)، کە دیارە پەیڤی (هاڤین= هاوین) هاوەڵکاری کاتەو وەڵامی پەیڤی پرسی (کەنگی) پێ دراوەتەوە، بۆیێ ئەو پەیڤە پرسانەش دەبنە هاوەڵکاری پرس.

٤. هەر بەو جۆرەش لە ڕستەکانی (أ، ب)ی ژمارە (٤)دا هەر دوو پەیڤی پرسی (لە کوێ، لکیڤە) بۆ پرسیارکردن، لەجێو شوێنی ڕوودانی کارەکە دەپرسن، بۆیێ ئەو ژی دبنە هاوەڵکارێ پرس.

٥. هەر لە ڕستەکانی (أ، ب) ی ژمارە (ە)دا، پەیڤەکانی (بۆچی، ژ بەرچی) بۆ پرسیارکردن لە هۆکاری ڕوودانی کارەکە بەکارهاتوون، بۆیێ ئەوانیش دەبنە هاوەڵکاری پرس.

دەستوور:

١. هاوەڵکاری پرس: پەیڤێکە لە شێوەی پرسدا، وەسفی کارێك دەکاو سنوورێك بۆ ڕوودانی کارەکە دادەنێت و دەبێتە تەواوکەریشی.

٢. ئەو پەیڤێن پرسیٚ کو دبنە هاوەڵکاری پرس ئەڤەنە؟

ئ- (چەند) کە لە ئەندازەی ڕوودانی کارەکە دەپرسێت.

ب- (چۆن، چاوا، کوو): لە چۆنیەتی ڕوودانی کاری ڕستەکە دەپرسن.

پ- (کەی، کەنگی، کەینیٚ): لەکاتی ڕوودانی کاری ڕستەکە دەپرسن.

ت- (لە کویٚ، لکیڤە): لە شوێن و جێی ڕوودانی کارەکە دەپرسن.

ج- (بۆچی، ژبەرچی، لەبەر چی): لە هۆکاری ڕوودانی کاری ڕستەکە دەپرسن.

ڕاهێنانی (١)

پەیڤی (چۆن) لەدوو ڕستەدا بەکاربێنە، بەو مەرجەی لەڕستەی یەکەمیاندا هاوەڵناوی پرس و لە دووەمیاندا هاوەڵکاری پرس بێت.

ڕاهێنانی (٢)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. جیاوازی لەنێوان هاوەڵناوی پرس و هاوەڵکاری پرس و جێناوی پرسدا چییە؟

٢. دوو ڕستە بە دوو هاوەڵناوی پرس بهێنەوە.

ڕاهێنانی (٣)

ئەم هۆنراوانە بخوێنەوەو، هەر پەیڤێکی پرس کە لەواندا هەیە، دەست نیشانی بکەو جۆرەکەشی پیشان بدە:

١. کێ دەزانی؟ چلۆن بەیـــــان دادێ؟
لەمنی شێتو شاعیری دڵتــــــەڕ
کێ دەزانێ خەیاڵی بن لێفــــــەم؟
چۆن بەسەر کەوشەنا دەکا شەو پەڕ؟ (هێمن)

٢. کانی کەو؟ بۆچی ناخوینن؟ کانێ وارێ گولگولی؟
لێ دچەرینن گورگو ڕیڤی، بۆ شەلێ مارو کولی. (ب. س)

٣. کەی ساوای ئێمە بزەی لە لێـــــوە؟
هەر چاوی گەشە فرمێسکی پێـــوە
کام ماڵ سوتاوی کوردی ئاوارە؟
پێی نەگوتراوە، مەڵێ هـــاوارە (عەونی)

٤. ڕاستم پێ بێژە کێت دیوە بە چاو؟
چیت دیوە لە ڕووی گێتی، ناتەواو؟ (قانع)

٥. بەڵێ (بێکەس) نابووت بـــــوو،
جار جار، برسی بوو، ڕووت بوو،
بەڵام کام تێر، کام پۆشـــــــتە
وێنەی ئەو، ئەی فریشتـــــــە
بێ باك وەستا بەرامبـــــــەر
نووکی سونگی ستەمـــــــگەر

کێ وا لەژێر زنجیرا؟

ئازادی هات بەبیرا؟ (گۆران)

٦ - با خچەیێ ڤینا نەمایی کێ وەکر کافل بیـــــــت

تۆرینا بەختێ مە ئەڤرۆ کێ وەکر زیزو سل ببت؟ (ب.س)

ڕاهێنانی (٤)

پەیڤە هێل بەژێر داهاتووەکان لـەم ڕستـەو دێـڕە هۆنراوانـەدا شـلۆڤە بکە:

١. گرفتاری شەوی ئەگریجەتم، کوا ڕۆژی رووت قوربان؟

مەتۆرێنە دڵم توخوا، تەماشا چەند پەرێشانە؟

(قانع)

٢. تە کی ل خاندنگە هێ دیت؟

٣. وێ ئەڤ هۆزانە چاوا ژ بەر کرییە؟

٤. تۆ چیت؟ من کوردم نەتەوەی کوردم

خۆ ترسنۆك نیت؟ حاشا نەبەردم

چی تۆی لەناو برد؟ دوو دڵیو نیفاق

چۆن ڕزگار ئەبی هەر بە ئیتیفاق

٥. گەلۆ، ئەڤە چەند ساڵە؟

ژینا مە تیژو تاڵە.

٦. ئەڤە ژ کەنگی؟

وێرانی هات ڤی چەنگی

بەڕو گێسن بوونە ژەنگی

ترس‌و سەهم لێرە پەنگی

بۆچی تو هۆ یێ بێ دەنگی؟ (ف.م)

ڕاڤەکردنی پەیڤان

لنك	:	لەکن
ڕوونیشت	:	دانیشت
زۆزان	:	کوێستان
لکیڤە	:	لەکوێ، لکیرێ
کێوی	:	کیڤی
ئاڵ	:	سوور
ئێمە	:	مە
بەم جۆرەیە	:	ب ڤی ڕەنگی
خێرا	:	زوی. بلەز
لاتان بوو	:	لنك وە بوو
کوێستانان	:	زۆزانان
مەڕ	:	پەز

ڕستەی لێکدراو

١. نازداریٚ فراڤین لێناو شەرمینیٚ مالٚ پاقژکر.

٢. دیٚ چیرۆکیٚ خوینم پاشی دیٚ نقم.

٣. نانم خوارد لە پاشان نامەکەم نووسی ئەمجا نووستم.

٤. قسە هەزارە بەلاّم دووانی بە کارە.

خستنە ڕوو:

خوێندوومانە کە ڕستەی سادە ڕامانێکی تەواوی هەیە، لە (بکەرو کارێك) یان (نیهادو کاری ناتەواو) پێك دهێتو یەك کاری تێدایە، جا کارەکە (تەواو– ناتەواو)بێت.

دەبێت بزانین ئەو ڕستانەی کە لە ئاخاڤتندا دەردەبڕێن هەمیشە سادە نین، واتە مەرج نییە یەك کاری تێدا هەبێت، ڕستەی وا هەیە بە (دوو کار یان پتر) واتا کەی پێك دێت، ئینجا بۆ ڕوونکردنەوەی ئەمە ئەگەر لە ڕستەکانی سەرەوە وردبینەوە دەبینین:

١. ڕستەی یەکەم لە دوو ڕستەی سادەی سەربەخۆ پێکهاتووە ڕستەی (نازداریٚ فراڤین لێنا)و ڕستەی (شەرمینیٚ مال پاقژکر). ئەم دوو ڕستەیە هەر چەندە لە ڕاماندا سەربەخۆن بەلاّم پەیوەندی لە نێوان هەردووکیاندا هەیە کە بە یاریدەی ئامرازی (و)ی لێکدەرەوەکە سەر بە هیچیانەوە نییە هەردوو ڕستەکەی بە یەکەوە بەستووە، بۆیە بە هەردووکیان بەسەر یەکەوە دەگوترێت (ڕستەی لێکدراو).

٢. ڕستەی دووەم لە دوو ڕستەی سادەی سەربەخۆ پێکهاتووە، ڕستەی (دێ چیرۆکێ خوینم)و ڕستەی (دێ نقم) ئەم دوو ڕستەیە هەر چەندە لە واتادا سەربەخۆن بەڵام پەیوەندییەك لەنێوانیاندا هەیەو کە بە یاریدەی ئامرازی (پاشی)ی لێکدەرەوە کە سەر بە هیچیان نییە بە یەکەوە بەستراون بۆیە بەهەردووکیان بەسەر یەکەوە دەگوترێت (ڕستەی لێکدراو).

٣. ڕستەی سێیەم لە سێ ڕستەی سەربەخۆ پێکهاتووە، ڕستەی (نانم خوارد)و ڕستەی (نامەکەم نووسی)و ڕستەی (نووستم) ئەم سێ ڕستەیە هەر چەندە لە ڕاماندا سەربەخۆن بەڵام پەیوەندییەك لەنێوان هەر سێکیاندا هەیە کە یەکەم‌و دووەمیان بە یاریدەی گرێی (لە پاشان)ی لێکدەرەوە کە سەر بە هیچیان نییە بە یەکەوە بەستراون.

هەروەها ڕستەی دووەم‌و سێیەمیش بەیاریدەی ئامرازی (ئەمجا)ی لێکدەرەوە دراونەتە پاڵ یەکتر.

بۆیە بەم سێ ڕستەیە بەسەر یەکەوە دەگۆترێت (ڕستەی لێکدراو).

٤. ڕستەی چوارەم لە دوو ڕستەی سادەی سەربەخۆ پێکهاتووە، ڕستەی (قسە هەزارە)و ڕستەی (دووانی بەکارە).

ئەم دوو ڕستەیە هەر چەندە لە واتادا سەربەخۆن بەڵام پەیوەندییەك لەنێوانیاندا هەیە کە بەیاریدەی ئامرازی (بەڵام)ی لێکدەرەوە کە سەر بە هیچیان نییە بە یەکەوە بەستراون بۆیە بەم دوو ڕستەیە بەسەر یەکەوە دەگۆترێت (ڕستەی لێکدراو).

دەستوور:

ڕستەی لێکدراو ئەو ڕستەیەیە کە لەدوو ڕستەی سەربەخۆی سادە یان پتر پێک دێت پەیوەندییەک لەنێوانیاندا هەیەو بە یاریدەی ئامراز یان گرێی لێکدەرەوە دەدرێنە پاڵ یەکتر.

ئامرازی لێکدەر سەر بە هیچ ڕستەیەکی سادەی ناو ڕستە لێکدراوەکە نییە، لە ڕستەی لێکدراودا چەند کار هەبێت ئەوەندە ڕستەی سادەی تێدایە[1].

زۆربەی ئەو ئامراز یان گرێ لێکدەرانەی کە بۆ ئەم مەبەستە بەکاردەهێنرێن ئەمانەن:

(و، ئەمجا (ڤێجا)- ڤیجا، بەڵام- لێ - بەلێ، لە پاشا (لە پاشان)- پاشی- پشتی هینگێ، لە دواییدا، چونکە، یان، یاخود، ژنوو، نەکۆ- نەک- بەڵکو، کەچی، تا- تاکو- هەتاکو، هەتا، لدویڤدا، لدویڤرا، کە... هتد).

---

(١) ڕستەی وا هەیە دوو بکەری تێدایەو یەک کاریان ئەنجام داوە، بۆ سووک کردن ڕستەی لێکدراو کورت کراوەو پەیڤە دووبارەکان لادراون وەک: ئازادو دلێر چوون بۆ هەولێر.

ئەم ڕستەیە خۆی بەم شێوەیە بووە:

ئازاد چوو بۆ هەولێرو دلێر چوو بۆ هەولێر (چوو بۆ هەولێر) لە هەردوو ڕستەدا دووبارە کراوە.

ڕاهێنانی (١)

ئەم ڕستە سادانە بە ئامراز یان گرێیەکی لێکدەر بگۆڕە بۆ ڕستەی لێکدراو:

١. شڤانی پەز چەراند، ئاڤ نەدا.

٢. نامەیەکێ بنڤیسە، بۆ زناریێ بهنێرە.

٣. هاوڕێ سواری ترۆمبێلەکە بوو، چوو بۆ هەولێر، چوو بۆ دهۆك.

٤. ئەم کوڕە زیرەکە، ئەو کوڕە تەمەڵە.

٥. برینێن خەنجەران ساخ دبن، برنێین خەبەران ساخ نابن.

٦. یان بڕۆ، دەرگاکە پێوە دە.

ڕاهێنانی (٢)

لەم ئامرازانەی خوارەوە ڕستەی لێکدراو پێك بهێنە:

(بەلێ، پاشی، کەچی، نەکۆ، پشتی هینگێ، ئەمجا، نەك، لە دواییدا).

ڕاهێنانی (٣)

هەر یەکە لەم ڕستە لێکدراوانەی خوارەوە بکە بە ڕستەی سادە:

١. شێرکۆ چوو بۆ لای چەتۆ بەڵام چەتۆ لە ماڵ نەبوو.

٢. دوژمن هێمن بکەوە ئەمجا تەپ بدە سەری.

٣. هەڤالێد من نەهاتن چونکە بەفر باری بوو و ڕێ هاتبوو گرتن.

٤. دلشێری چیرۆکا مەمو زینێ خواندو نامەیەك نڤیسی پاشی نڤست.

٥. ڕزگار هەڵبەستەکە لەبەر دەکات و پەخشانەکە دەنووسێتەوە.

ڕاهێنانی (٤)

ئەم بۆشاییانە بە ئامرازێکی لێکدەر پڕ بکەوە:

١. شام شەکرە .... وەڵات شیرنترە.

٢. سیپەل نەچوو بۆ قوتابخانە .... نەخۆش بوو.

٣. ڤیێ سروودیێ بخوێنە .... ژ بەرکە.

٤. ئەسپەکەت پێم بفرۆشە .... پێم ببەخشە.

٥. ڕەزڤانی گولێ چاند .... ئاڤ دەدا.

ڕاهێنانی (٥)

ئەم ڕستانە شلۆڤە بکە:

١. نەمامەکەم چاند بەڵام تۆوەکەم هەڵگرت.

٢. زەنگەکە لێ درا، ئەمجا قوتابییەکان چوونە ژوورەوە.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

تۆو : تۆڤ

ئامرازی پەیوەندی

ئـ/

١. کاروان دەچێت بۆ زاخۆ.

٢. بەختیار لە قوتابخانەدا دەخوێنێت.

٣. چیمەن لە کەرکووک ڕا هاتووە.

٤. ئازاد نامەکەی لە هەولێرەوە ناردووە.

٥. سەردار ل مالێ ڕوونیشتی یە.

٦. سێڤ ژ دارێ وەرین.

٧. سالار دمال دا کار دکەت.

٨. نامەکەم بە پۆستەدا ناردووە.

٩. وێنەکەی بە دیوارەوە هەڵواسیوە.

١٠. گەل ب زانینێ پێش دکەڤیت.

١١. نەسرین تا ڕەواندزێ چوو.

١٢. مامۆستا وەك باوکە.

١٣. قوتابییەکە بێ ئێوە هیچ ناکات.

١٤. سەرهەنگ دەچێتە ئاکرێ.

ب/

١. من لە بۆ تۆمە، تۆ لەبۆ کێتە؟

٢. تە نامە ژ بۆ وان نڤیسییە.

٣. ترێ هەتاکو پاییزێ دەمێنێت.

٤. منداڵەکە بەبێ باوکی گوزەران ناکات.

٥. کاوه لەگەڵ برادەرەکانی ڕاوەستاوە.

٦. هەژار دگەل مەدژیت.

٧. نازەنین بەرەو قوتابخانە هات.

٨. ئاوات بەر ب مال ڤە چوو.

خستنە ڕوو:

یەکەم :- ئەگەر سەیری ڕستەکانی بەشی (ئـ) بکەین، دەبینین لە هەر ڕستەیەکدا ئامرازی پەیوەندی هەیەو کەوتۆتە پێش ناوێك یا جێناوێك بۆ پیشاندنی پەیوەندی نێوان ئەو ناوە یا ئەو جێناوە لەگەڵ ناوێکی تری ڕستەکە. وەکو:

١. لە ڕستەی یەکەمدا وشەی (بۆ) ئامرازی پەیوەندی سادەیە، پەیوەندی نێوان ناوی کاروان‌و زاخۆی پیشان داوە، کە کاروان دەچێت بۆ زاخۆ نەوەك بۆ شوێنێکی تر.

٢. لە ڕستەی دووەمدا وشەی (لە– دا) ئامرازی پەیوەندی سادەیە، پەیوەندی نێوان ناوی بەختیارو قوتابخانەی پیشان داوە، کە بەختیار لە قوتابخانەدا دەخوێنێت نەوەك لە جێگەیەکی تردا.

٣. لە ڕستەی سێیەمدا وشەی (لە– ڕا) ئامرازی پەیوەندی سادەیە، پەیوەندی نێوان ناوی چیمەن‌و کەرکووکی پیشان داوە، کە چیمەن لە کەرکووك ڕاهاتووە نەوەك لە شوێنێکی تر.

٤. له ڕستەی چوارەمدا وشەی (لە- ەوە) ئامرازی پەیوەندی سادەیە، پەیوەندی نێوان ناوی ئازادو هەولێری پیشان داوە، کە ئازاد لە هەولێرەوە نامەکەی ناردووە نەوەك لە جێگەیەکی تر.

٥. لە ڕستەی پێنجەمدا وشەی (ل) ئامرازی پەیوەندی سادەیە، پەیوەندیی نێوان ناوی سەردارو ماڵی پیشان داوە، کە سەردار ل ماڵ ڕوونیشتییە نەوەك لە شوینێکی تر.

٦. لە ڕستەی شەشەمدا وشەی (ژ- ێ) ئامرازی پەیوەندی سادەیە، چونکە پەیوەندی نێوان سێڤو داری پیشان داوە، کە سێڤ لە داری وەریوە نەوەك لە شتێکی تر.

٧. لە ڕستەی حەوتەمدا وشەی (د- دا) ئامرازی پەیوەندی سادەیە، پەیوەندی نێوان سالارو ماڵدا پیشان داوە، کە سالار لە ماڵدا کار دکەت نەوەك لە شوێنێکی تر.

٨. لەڕستەی هەشتەمدا وشەی (بە- دا) ئامرازی پەیوەندی سادەیە، پەیوەندی نێوان ناوی نامەو پۆستە پیشان داوە، کە نامە بە پۆستەدا ناردراوە نەوەك بەشتێکی تر.

٩. لە ڕستەی نۆیەمدا وشەی (بە- ەوە) ئامرازی پەیوەندی سادەیە چونکە پەیوەندی نێوان ناوی وێنەو دیواری پیشان داوە، کە وێنە بە دیوارەوە هەڵواسراوە نەوەك بە شتێکی تر.

١٠. لە ڕستەی دەیەمدا وشەی (ب- ێ) ئامرازی پەیوەندی سادەیە کە پەیوەندی لەنێوان ناوی گەلو زانینی پیشان داوە، کە گەل ب زانین پێش دەکەوێت نەوەك بە شتێکی تر.

١١.له ڕستەی یازدەمدا وشەی (تا– یٚ) ئامرازی پەیوەندی سادەیە چونکە پەیوەندی نێوان ناوی نەسرینو ڕەواندزی پێشان داوە، کە نەسرین تا ڕەواندزیٚ چووە نەوەك زیاتر.

١٢.له ڕستەی دوازدەمدا وشەی (وەك) ئامرازی پەیوەندی سادەیە کە پەیوەندی نێوان ناوی مامۆستاو باوکی پیشان داوە، کە مامۆستا وەکو باوکە بۆ قوتابی نەوەك وەکو کەسێکی تر.

١٣. له ڕستەی سێزدەمدا وشەی (بێ) ئامرازی پەیوەندی سادەیە، کە پەیوەندی لەنێوان ناوی قوتابییەکەو جێناوی ئێوەی پیشان داوە، کە قوتابییەکە بیٚ ئێوە هیچ ناکات وەك کەسانی تر.

١٤.لەڕستەی چواردەهەمدا وشەی (ە) ئامرازی پەیوەندی سادەیە، کە پەیوەندی نێوان ناوی سەرهەنگو ئاکرێی پیشان داوە، کە سەرهەنگ دەچێتە ئاکریٚ نەوەك شوێنێکی تر.

وەم: – هەروەها ئەگەر سەیری ڕستەکانی بەشی (ب) بکەین، دەبینین کە لەهەر ڕستەیەکدا ئامرازی پەیوەندی هەیە بەم شێوەی خوارەوە.

١– له ڕستەی یەکەمدا وشەی (لەبۆ) ئامرازی پەیوەندی لێکدراوە کە پەیوەندی نێوان جێناوی منو تۆی پیشان داوە، هەروەها پەیوەندی نێوان تۆو کێی پیشان داوە.

٢– لەڕستەی دووەمدا وشەی (ژبۆ) ئامرازی پەیوەندییە کە پەیوەندی نێوان ناوی نامەو جێناوی وان پیشان داوە، کە نامە بۆ وان نووسراوە نەوەك بۆ یەکێکی تر.

٣- له ڕستەی سێیەمدا وشەی (هەتاکو) ئامرازی پەیوەندی لێکدراوە کە پەیوەندی لەنێوان ناوی ترێو پاییزی پیشان داوە، کە ترێ هەتاکو پاییزێ دەمینێت نەوەك وەرزێکی تر.

٤- له ڕستەی چوارەمدا وشەی (بەبێ) ئامرازی پەیوەندی لێکدراوە، کە پەیوەندی نێوان ناوی منداڵەکەو باوکی پیشان داوە، کە منداڵەکە بەبێ باوکی گوزەران ناکات نەوەك کەسێکی تر.

٥- له ڕستەی پێنجەمدا وشەی (لەگەڵ) ئامرازی پەیوەندی لێکدراوە، کە پەیوەندی نێوان ناوی ئازادو برادەرەکانی پیشان داوە، کە ئازاد لەگەڵ برادەرەکانی ڕاوەستاوە، نەوەك لەگەڵ کەسانی تر.

٦- له ڕستەی شەشەمدا وشەی (دگەل) ئامرازی پەیوەندی لێکدراوە، کەپەیوەندی نێوان ناوی هەژارو جێناوی (مە)ی پیشان داوە، کە هەژار دگەل مە دژیت نەوەك دگەل یەکێکی تر.

٧- له ڕستەی حەوتەمدا وشەی (بەرەو) یا (بەرەڤ) ئامرازی پەیوەندی لێکدراوە، کە پەیوەندی نێوان ناوی نازەنینو قوتابخانەی پیشان داوە، کە نازەنین بەرەو قوتابخانە هات نەوەك شوێنێکی تر.

٨- له ڕستەی هەشتەمدا وشەی بەر ب= (بەرەو) ئامرازی پەیوەندی لێکدراوە کە پەیوەندی نێوان ناوی ئاواتو ماڵی پیشان داوە، کە ئاوات بەر ب (بەرەو) مال ڤەچوو نەوەك شوێنێکی تر.

دەستوور:

ئامرازی پەیوەندی: ئەو وشەیەیە کە لەڕستەدا لە پێش ناوێك یا جێناوێك دێت بۆ پیشاندانی پەیوەندی نێوان ئەو ناوە یا ئەو جێناوە لەگەڵ ناوێکی تری هەمان ڕستە.

ئامرازی پەیوەندی دوو جۆرە:

ئـ- ئامرازی پەیوەندی سادە: ئەوەیە کە لە یەك وشە پێکهاتووە وەك: (بۆ، لە- دا، لە- را، لە- ەوە، ل – دا، ژ- ێ، ژ- را، د- دا، بە- دا، بە- ەوە، ب- دا، تا- ێ، وەك، بێ، ە).

ب- ئامرازی پەیوەندی لێکدراو: ئەوەیە کە لەدوو وشە یا پتر پێکهاتووە وەك: (لەبۆ، ژبۆ- ڕا، هەتا، هەتاکو، هەتا وەکو، بەبێ، لەگەڵ، دگەل، بەرەو، بەرەڤ، بەر ب).

ڕاهێنانی (١)

پێنج ڕستە بهێنەوە کە ئامرازی پەیوەندییان تێدا بێت دووانیان ئامرازی پەیوەندی سادە بن و سێیانیان ئامرازی پەیوەندی لێکدراو بن.

ڕاهێنانی (٢)

لەم ڕستەی خوارەوەدا

(تا ناو دارستانەکە چووین)

ئـ. وشەی (تا) شی بکەوە:

ب. وشەی (دارستانەکە) چ جۆرە ناوێکە لە ڕووی داڕشتنییەوە؟ چۆن پێکهاتووە؟

ت. بکەری ڕستەکە دیار بکە.

لە وشەی (تا) ئامرازی پەیوەندی لێکدراو دروست بکەو لەڕستە بەکاری بهێنە.

ج. لەکاری (چوو) کاری ڕانەبوردوو، داخوازی دروست بکە.

چ. وشەی (تا) وەکو ئامرازی لێکدەر لە ڕستەدا بەکاربهێنە.

ڕاهێنانی (٣)

لەم دێڕە هۆنراوانەی خوارەوە ئامرازی پەیوەندی دەربهێنەو جۆرەکانی دیاربخە:

ئـ- بسکان ل ڕووی نێ بوونە کۆم

جامێ مەیێ ئینا ژ بـــــۆم

حوکمێ دکر لازم ڤەخـــــۆم

مەستی ل من جاری ت کەن (عەلی حەریری)

ب- دیسا ژ نو عەشقا بەرێ پڕ ئەندەروونم ئاتەشــە

زولفا موزەیەن عەنبەری دەعوا دگەل خالا ڕەشە (عەلی حەریری)

پ- پڕ ژ دیتنا تە غەریبم خانـــــــم

ژ تە سەرتا ب قەدەم حەیرانـــم

هەر ب جان تەشنە لەبێ لەعلانم

دل‌و بەندا گرها زولفانـــــــم

عاشقێ نازك‌و مەحبووبانـــــم

تو مەبین بێ سەرو بێ سامـــانم

گولی باغێ ئیرەمی بۆتانـــــم

شەب چراغی شەبی کوردستانم (مەلای جزیری)

ت- بە ئاسمانەوە ئەستێرەم دیوە

لە باخچەی بەهار گوڵم چنیوە (گۆران)

ئامرازی دانە پاڵ (خستنە سەر)

١. گوڵی باخەکە جوانە.

٢. برادەری ئێوە دڵسۆزە.

٣. من بۆیە گوڵی سوورم خۆش دەوێ
موژدەی شەفەقی لێ دەردەکەوێ.

٤. بابێ ئازادی پێشمەرگەیە.

٥. دایکا نازداری پزیشکە.

٦. ل چیایێت کوردستانێ بەفر دباریت.

٧. هەڤالێن مە هاتن.

٨. مرۆڤێد زیرەك سەر دکەڤن.

خستنە ڕوو:

ئەگەر سەیری ڕستەکانی سەرەوە بکەین، دەبینین لە هەر ڕستەیەکدا ئامرازی دانە پاڵ (خستنە سەر) هەیە کە ناوێکی داوەتە پاڵ ناوێکی تر، یا ناوێکی داوەتە پاڵ جێناوێك، یا ناوێکی داوەتە پاڵ هاوەڵناوێك، بەم شێوەیەی خوارەوە:

١. لە ڕستەی یەکەمدا ئامرازی (ی) لەنێوان ناوی گوڵو باخدا، ئامرازی دانە پاڵە چونکە ناوی (گوڵ)ی داوەتە پاڵ ناوی (باخەکە).

٢. له ڕستەی دووەمدا ئامرازی (ی) له نێوان ناوی (برادەر)و جێناوی (ئێوه)، ئامرازی دانه پاڵه چونکه ناوی برادەری داوەته پاڵ جێناوی ئێوه.

٣. له ڕستەی سێیەمدا ئامرازی (ی) لەنێوان ناوی (گوڵ)و هاوەڵناوی (سوور)، ئامرازی دانه پاڵه، چونکه ناوی (گوڵ)ی داوەته پاڵ هاوەڵناوی (سوور).

٤. له ڕستەی چوارەمدا ئامرازی (یّ) لەنێوان ناوی (باب)و ناوی (ئازاد)، ئامرازی دانه پاڵه چونکه ناوی (باب)ی داوەته پاڵ ناوی (ئازاد).

٥. له ڕستەی پێنجەمدا ئامرازی (ا) لەنێوان ناوی (دایك)و ناوی نازدار، ئامرازی دانه پاڵه چونکه ناوی (دایك)ی داوەته پاڵ ناوی (نازدار).

٦. له ڕستەی شەشەمدا ئامرازی (ێت) لەنێوان ناوی (چیا)و ناوی (کوردستان)، ئامرازی دانه پاڵه، چونکه ناوی (چیا)ی وەك ناوێکی کۆ دراوەته پاڵ ناوی (کوردستان).

٧. له ڕستەی حەوتەمدا ئامرازی (ێن) لەنێوان ناوی هەڤاڵو جێناوی (مه)، ئامرازی دانه پاڵه، چونکه ناوی (هەڤاڵ)ی وەك ناوێکی کۆ داوەته پاڵ جێناوی (مه).

٨. له ڕستەی هەشتەمدا ئامرازی (ێد) لەنێوان ناوی (مرۆڤ)و هاوەڵناوی زیرەك، ئامرازی دانه پاڵه، چونکه ناوی مرۆڤی وەك ناوێکی کۆ داوەته پاڵ هاوەڵناوی زیرەك.

دەستوور:

ئامرازی دانە پاڵ (خستنە سەر) ئەو وشەیەیە کەلە ڕستەدا ناوێک دەداتە پاڵ ناوێکی تر، یا ناوێک دەداتە پاڵ جێناوێک یا هاوەڵناوێک بەم شێوەی خوارەوە:

١. **ئامرازی (ی) ناوی نێرو مێی تاکو کۆ دەداتە پاڵ ناوێکی تر، یان جێناوێک یا هاوەڵناوێکی چۆنی.**
٢. **ئامرازی (ێ) ناوی نێری تاک دەداتە پاڵ ناوێکی تر، یا جێناوێک یا هاوەڵناوێکی چۆنی.**
٣. **ئامرازی (أ) ناوی مێی تاک دەداتە پاڵ ناوێکی تر یا جێناوێک یا هاوەڵناوێکی چۆنی.**
٤. **ئامرازی (ێت- ێد- ێن) ناوی نێرو مێی کۆ دەداتە پاڵ ناوی تر یا جێناوێک یا هاوەڵناوێکی چۆنی.**

ڕاهێنانی (١)

پێنج ڕستە بهێنەوە ئامرازی دانە پاڵی تێدا بێت سێیان بۆ ناوی تاک بنو دووانیان بۆ ناوی کۆ بن.

ڕاهێنانی (٢)

جیاوازی لەنێوان ئامرازی پەیوەندیو دانە پاڵ چییە؟ بە نموونە ڕوونی بکەوە.

ڕاهێنانی (٣)

لەم ڕستەی خوارەوەدا:

(دەستکەوتەکانی ڕاپەڕین دەپارێزین)

ئـ– (ی) لەنێوان وشەی دەستکەوتەکان و ڕاپەڕین چییە؟

ب– ئایا دەتوانین وشەیەکی تر لەجیاتی (ی) بەکار بهێنین؟ چۆن؟

پ– بکەری ڕستەکە دیار بخە، بۆچی خراوەتە ئەوێ؟

ت– وشەی دەستکەوتەکان شی بکەوە.

ج– دەپارێزین بە پێی کاتەوە چ جۆرە کارێکە؟ چۆن دروست کراوە؟

چ– لە کاری دەپارێزین کاری ڕابوردووی ڕاگەیاندن (ئیخباری) بە پێی دەم دروست بکە.

ح– لە کاری دەپارێزین کاری ڕابوردووی نزیکی دانانی دروست بکەو لە ڕستەدا بەکاری بهێنە.

خ– لە کاری دەپارێزین کاری ڕانەبوردووی ئاییندە دروست بکە.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

نیێ بونە کۆم : خڕ بوونەوە، کۆبوون.

ئینا بۆم : بۆی هێنام، هێنای بۆم

لازم ڤەخۆم : دەبێ بیخۆمەوە

ت کەت : دەکەن

عشقا بەری : عشقی پێشوو

ئەندەروونم : هەناوم

ئاتەشە : ئاگرە

ژ تە سەر تا ب قەدەم حەیرانم: قوربانی تۆم لە تەوقی سەرەتەوە تا پێت

تومەبین : مەبینە

﴿ بەشی ئەدەب ﴾

١. ئەدەب

٢. جۆرو مەبەستەکانی هۆنراوە.

٣. فۆلکلۆر چییە؟

٤. داستان.

٥. مێژووی داستان لە جیهاندا.

٦. داستانی ڕۆژهەڵات.

٧. لە فۆلکلۆرەوە بۆ نووسین.

٨. داستانی کوردیو بەشەکانی.

٩. پەندی پێشینان.

١٠. لێکۆڵینەوەی تازەی ئەدەبی کوردی.

١١. مەلایێ جزیری.

١٢. حاجی قادری کۆیی.

١٣. وەلی دێوانە.

١٤. پیرەمێرد.

١٥. گۆران.

١٦. هەژاری موکریانی.

١٧. دیلان.

١٨. سەبری بۆتانی.

١٩. مقداد مەدحەت بەدرخان.

٢٠. شاکر فەتاح.

بەشی ئەدەب

ئەدەب:

وشەی ئەدەب کە (وێژە)شی پیٚ دەگوترێت، بە دوو واتای جودا بەکاردێت، یەکەمیان واتای تایبەتییە کە بە مەبەست پێی ئەو ئاخافتن‌و گوتراوە نایابانەن کە خۆشی‌و شادی دەخەنە دڵی گوهدارو خوێنەرانەوە، جا گوتراوەکان هۆنراوە بن یا پەخشان، هەڵبەستی نایاب‌و هۆزانی بەرزو چیرۆکی خۆش‌و گوتاری ناوازەو گەلەك بەشی دی دەکەونە ژێر ئەم پێناسەوە، چونکە دێنە خوێندنەوەو گوهـ لیٚ بوون، چەشەو لەزەتێکی هونەرییان لیٚ دێتە وەرگرتن.

واتای گشتی (ئەدەب)یش، ئەو بەرهەمی مێشکی مرۆڤە دەگرێتەوە کە لەشێوەی ئاخافتندا خۆی دەنوێنێت‌و لە لاپەڕەی کتێباندا دێتە نڤیسین لەم بارەیەوە کتێبی ڕێزمان‌و کتێبی وەرزش‌و سروشت زانی ئەدەبێکن بە واتای گشتی.

چونکە بەرهەمی هەمە چەشنی مێشکی مرۆڤ دەنوێنن کە مەرج نییە لە کاتی خوێندنەوەیاندا ئەو خۆشی‌و لەزەتەیان لیٚ وەربگیرێت کە لە ئەدەبی واتای تایبەتی وەردەگیرێن.

ئەدەب لەسەر چوار ڕەگەزان دامەزراوە کە ئەمانەن:

١. **سۆز**: کار دەکاتە سەر ئەندێشەو دڵ‌و وا دەکات کە بە ئارەزوویەکی خۆشەویستانە بشنێتەوە.

٢. **بیر:** بیر یا (فیکرە)ی ئەدیبو نووسەر ڕەگەزی بنەڕەتی بەرهەمی ئەدەبییە.

٣. **ئەندێشە:** ئەویش خەیاڵێکی تیژ تێپەڕی پەنهانییە لەدڵدا، ئەندێشە نەبێ ئیشی هونەرە ئاشکراییەکانی ئەدەب دەوەستێ.

٤. **واتا:** واتای مەبەستەکە ڕوون دەکاتەوەو لەڕووی وشەو ڕستەوە بە جوانی دایدەڕێژێ تا سۆزو ئەندێشەکە ڕوون بکاتەوە.

مێژووی ئەدەب:

مێژووی ئەدەب بەشێکە لە مێژووی گشتی نەتەوە بە تێکڕا دەکەوێتە بەر بەرنامەکانی مێژوو، لەدیرۆكو مێژووی گشتیدا هەندێك ڕاستی هەنو باس دەکرێن کە سەر بە سەردەمی ڕابوردوونو لەگەڵ ئێستادا پەیوەندییان بڕاوە.

بەڵام لە مێژووی ئەدەبدا، هۆنراوەو پەخشان هەر کاریگەرنو زیندوون، چونکە توانای وروژاندنی بیرو سۆزیان هەیە.

مێژووی ئەدەبی هەر نەتەوەیەکیش کاتێك پەیدا دەبێت کە ئەو نەتەوەیە سامانێکی ئەدەبی لا پەیدا ببێت کە شایانی نووسینەوەو مێژوو بۆ دانان بێت. مێژووی ئەدەب زانستێکە باس لە چۆنیەتی زمانو ئەو هۆنراوەو پەخشانە جوانانە دەکات کە بۆمان بەجێ ماون، بەرزیو نزمییان دەردەخات، لە کاروبارو ژیانی هۆزانڤانو نووسەرو ئەدیبانیش دەدەوێت هەروەها بەرهەمەکانیشیان هەڵدەسەنگێنێت.

ڕەخنەی ئەدەبی:

دیارە هەر لەو دەمەی خەڵك گوێیان لە هۆنراوەی شاعیران یا خوتبەو شتی تربووە، هەندێکیان بیروڕای خۆیانیان دەربڕیوە، ستایشی بەرهەمەکانیان کردووە، یانیش کەمو کورتییان پیشان داون، کە ئەوەیان یەکەم شێوەی ڕەخنەی ئەدەبی بووە، لە پاشان وردە وردە پەرەی پێ دراوەو پێشکەوتووە تا وای لێ هاتووە ببێتە خاوەنی چەند ڕێو شوێنێکی تایبەتی بەشێوەیەکی وا کە لە دواییدا بووبێتە هونەرێکی نایابی سەربەخۆ.

دیارە ڕەخنە هەر لەگەڵ پەیدا بوونی ئەدەبدا پەیدا بووە کە لەم لایەنەوە پێش مێژووی ئەدەب کەوتووە، چونکە وا دەرکەوتووە کە شاعیرو هۆزانڤانە کۆنەکانی عەرەبو نەتەوەکانی تر هەر خۆشیان ڕەخنەگر بوون، بۆ نموونە (ئەرستۆڤان) یەکەم ڕەخنەگری یۆنانی شاعیر بووەو یەك ڕۆمانی دوورو درێژی بە ناوی (بۆقەکان) تەرخان کردووە بۆ ڕەخنەگرتن لە هەر سێ شاعیری تراژیدی یۆنان (سۆفۆکلیس)و (یۆروپیدس)و (ئەشیل)، لەبەر ئەوە دەتوانین بڵێین کە ڕەخنەگرانی بەرایی شاعیر بوون.

سەرەتای ڕەخنەسازیی لە ئەدەبی کوردیدا دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی حەڤدەمی زایینیو لەم بوارەدا (ئەحمەدی خانی) شاعیر پێشەنگ بووە، هەروەها (حاجی قادری کۆییش) لە ڕەخنەدا جێ پەنجەی دیارە. ڕەخنەی ئەدەیش بریتییە لە هونەری لێکۆڵینەوەو توێژینەوەو لە یەك جوداکردنەوەی شێوازەکان، ئەوەشیان ڕێبازی گشتی نووسەرو جۆری

دەربڕینو بیرکردنەوەیو هەستو سۆزی دەگرێتەوە، واتە شێوازی تایبەتی نووسەر هەموو ئەو ڕەگەزانە دەگرێتەوە کە ناومان بردن.

دابەشکردنی ئەدەب:

یەکەم دیاردەی ئەدەبی کە خەڵك پێی ئاشنا بوونو چەشنە خۆشیو لەزەتێکی خستە ناو دڵو دەروونیان هۆنراو بووە، هۆنراویش ئەو ئاخافتنەیە کە دەربڕینەکەی پشت بە کێشو مۆسیقاوە دەبەستێتو لە چەند بەشێکی یەکسان لە درێژیو کورتیو جولانەوەو نەجوولان دا پێك دێت، لە واتاشدا لەسەر وێنە کێشانو پیشاندانی سۆزو ئارەزووی خەڵکی دادەمەزرێت، کە لێرەدا خەیاڵو ئەندێشە دەسەڵاتی گەورەی دەبێت، سەرەڕای کێش، لە هۆنراوەدا سەرواش هەیە، بەڵام هۆنراوەی ئازاد ئەوەندە بایەخ بە سەروا نادات. هۆنراوە یەکەم هۆ بووە کە مرۆڤ خۆشیو ناخۆشی، شادی نا شادی، ئومێدەواریو بێ ئومێدی خۆی پێ دەربرێت، لە مێژووی هەندێك نەتەوەدا هەموو سامانی عەقڵی نەتەوەکە پێك دێنێت کە سۆزی خۆی پێ پیشان دەداتو زانستو زانیاریشی پێ دەردەبڕێت، دیارە لەگەڵ پێشکەوتنی ڕۆژگاردا شارستانیەتی گەلان پێش دەکەوێتو سەردەمانێك دێنە پێش کە مرۆڤ گەورەترین دەسکەوت وەدەست دێنێت کە ئەویش دۆزینەوەی (نووسین) بووە، بۆ ئەوەی بتوانێت هەندێك لە دۆزینەوەی زانستییەکانی خۆیو کارەساتەکانی سەردەم لە شێوەی ئاخافتنو گوتراوێکی بێ کێشو بێ سەروا تۆمار بکات، ئا لێرەدا دووەم دیاردەی ئەدەب پەیدا دەبێت کە پەخشانە، کە لە پەخشان ئەو ئاخافتنو گوتراوەیە کە کێشو مۆسیقاو

سەروا بەربەستی ناکات، بەڵکو تەنیا هەر بە نووسین بەربەست دەبێت‌و زیاتر پشت بە بیرکردنەوەی وردەوە دەبەستێت.

جۆر و مەبەستەکانی هۆنراوە:

زانیمان کە هۆنراوە کۆنترین جۆری ئەدەبە و ئەگەر بە چاوی لێکۆڵینەوە تەماشای بەرهەمی ئەدەبی جیهان بکەین دەبینین کۆنترین پاشماوەی ئەدەبی مرۆڤ هۆنراوە بووە، ئەوەتا لە یۆناندا هۆنراوەکانی (هۆمیرۆس) دەکەونە پێش هەموو جۆرە پەخشانێك، لە ئەدەبی عەرەبیش دا بەر لە هاتنی ئیسلام هۆنراوە لە کۆڕو کۆمەڵەکان دا گوتراوە لەکاتێکدا پەخشان زۆر دەگمەن‌و کەم بووە. ئەم دیاردەیە لە ئەدەبی کوردیدا ئاشکراترە چونکە هۆنراوەکانی (بابا تاهیری هەمەدانی ٩٣٥– ١٠١٠ز) کۆنترین بەرهەمی ئەدەبیمانن کە تا ئێستا لەبەر دەستان بن، پەخشانی کوردیش زۆر دوای ئەمە پەیدا بووە.

گرنگترین جۆرکانی هۆنراوەش بریتین لە:

١. هۆنراوەی گۆرانی:

ئەم جۆرەیان زمانی ویژدانەو شان بەشانی گۆرانی‌و ستران ڕۆیشتووە، دیارە گۆرانی‌و ستران ژی لەکن هەموو نەتەوەیەك باوەو کەس لێی بێ بەش نییە، بۆ نموونە نالی (١٨٠٠– ١٨٧٣ز) دەڵێ:

چاوی من دەم دەم دەڕێژێ ئاوی ساف‌و خوێنی گەش

تا بڵێن دەریای عومانە دوڕو مەرجانی هەیە

(نالی)

(بۆ لەبەرکردنە)

٢. هۆنراوەی شەڕو شۆڕ:

ئەم جۆرە هۆنراوە دەگرێتەوە کە پەیوەندی بە جەنگو پێك دادانو ئازایەتیو لە خۆ بوردنو تۆڵە ستاندنو شانازی کردن بە خزمو کەسو کارو عەشیرەتەوە هەیە، لێرەدا هۆزانڤان باسی خۆی ناکات، بەڵکو پتر باسی ئەو قارەمانانە دەکات کە کارەساتەکان دەکەن، وەك ئەم چەند دێڕەی خوارەوە کە ئازایەتی (شەریف هەمەوەند) پیشان دەدات لەو جەنگەی کە دەگەڵ بابانەکان دا کردی.

یاخوا سەربازان پەنجەیان بشکێ
گوللەکیان دا بوو لەگۆیێ مەمکێ
لە جێی ئەو گوللەی زوخاو دەتکێ
قەلغانی زەردە ماینی باڵەکان
دەنگی تەپڵیان دێ لەگردی سەیوان
هاوار وەرگەڕێ، تالان وەرگەڕێ
پاش شەریفی کەس، با، نەکا شەڕێ

(هەمووی بۆ لەبەرکردنە)

٣. هۆنراوەی لاسایی:

ئەم جۆرەشیان وەکو دەمەتەقێی نێوان دوو کەسانی لێ دێتو دیمەنێکی بینراویشی لەگەڵدا دەبێت، چونکە هۆنراوەی سەر شانۆیە، هۆنراوەی لاساییش دوو جۆرە، بەزمەسات (کومیدیا)و مەرگەسات

(تراژیـدیا). نموونەشـی لـە ئـەدەبی کوردیـدا ئـەم هـۆنراوەی هـەژاری موکریانییە:

- مام بایز ڕۆژباش
- (علیك السـلام)
- ئەمە یانی چـی؟
- جیرانی مـــەلام
- نەم دی دوێنێو پێر
- بەخوا چوومە شار
- چیت فرۆشت بەخێر؟
- یەك دووبارە دار
- نرخەکەی چۆن بوو؟
- بۆتە چوار قیمەت.

(هەمووی بۆ لەبەرکردنە)

٤. هۆنراوەی فێرکردن:

ئەم جۆرەیان چونکە سۆزو ئەندێشەی بێ هێزەو داڕشتنەکەی هیچی وانییـە، لەبـەر ئـەوە بـە تـەواوی ناکەوێتـە بـەر واتـای هـۆنراو، هـەر بـۆ مەبەسـتی فێرکـردن بــەکاردێت، وەکــو ئــەم هــۆنراوەی (بێکەس ١٩٠٥-١٩٤٨):

شـــتێکی بـــێ خـــوێنو گیـــان
ئـــەفڕێتو ئەچـــێتە ئاسمـــان

هەڵـــدەگریٚ گـــەلێ ئینـــسان
دوو بـــاڵی پیٚومیـــە جـــوان
ناویـــان نـــاوە تـــەیارە
زۆر مەحکـــــەمو بـــــەکارە
لـــە شـــەڕا مـــسیبەتە
لـــە ئاشـــتیدا نیعمەتـــە
لـــە سـایەی حیرفـــەتو فـــەن
شـــتی وا دروســـت ئەکـــەن

یا ئەم هۆنراوەیەی (ئەحمەد خانی)[1].

(نار)ە ئاگر (حر)ە گەرمی (برد)ە ساردی
(ثلج) بەرفە (ماء)و (سلسل) هەردوو ئاڤ
(رجل) پیٚو (رکبة) ئەژنۆ (بطن)ە زك
(صدر) سنگە (جید)ە ئەستۆ (عین)ە چاڤ
(فخذ) ڕانە (ضرس) ددانە (شفة) لیٚڤ
(ظهر) پشتە (سرة) ناڤك (جوف)ە ناڤ
(کبد) جەرگە (کلیة) گورچك (کدنة) بەز
ڕوڤینە (امعاء) و (مرارة) هەم زەراڤ

((قوتابیان یەك لەم دوو نموونەیە لەبەر دەکەن))

---

(١) نۆ بەهارا بچوکان یا ئەحمەدیٚ خانی، تویژاندنا حمدی عبدالمجید– بەغدا ١٩٩٠.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

مەبەست	:	ڕامان
مێشك	:	مەژی
خۆی دەنوێنێت	:	خۆ نیشا ددەت
سروشت	:	خۆڕست
شایانی	:	هەژی

مەبەستەکانی هۆنراوەی کوردیش ئەمانەن:

١. نیشتمانپەروەری و نەتەوەیی (یان سیاسی):

یەکێکە لە گرنگترین مەبەستێن هۆزان و هۆنراوەی کوردی، ئەم جۆرەیان لەگەڵ سەر هەڵدانی هەستی نەتەوەیی و نیشتمانپەروەری پەیدا بوو، ڕابەری ئەم مەبەستە ئەحمەدی خانی (١٦٥٠- ١٧٠٦ز)و ئینجا حاجی قادری کۆیی (١٨١٧-١٨٩٧ز)و ئەوانی ترن. ئەم جۆرە هۆنراوانە سۆزێکی نەتەوە پەروەری و نیشتمانپەروەریی دەخەنە دڵ و دەروونی خوێنەرەوە، ئەمەش نموونەیەکە لەو مەبەستە:

خانی لە پێشەکی مەم و زیندا دەڵێت:

قەت مومکنە ئەڤ ژ چەرخی لەو لەب

تالیع ب بتن ژ بۆ مە کەوکەب؟

بەختێ مە ژ بۆ مەڕا ببت یار

جارەك ب بتن ژ خابی هشیار

رابـــت ژ مـــەژی جهـــان پەناهـــەك
پەیـــدا ب بـــتن مـــە پادشـــا هـــەك
ئیـــدی هونـــەرا مـــە بێتـــە دانـــین
قـــەدری قەلـــەما مـــە بێتـــە زانـــین

(هەمووی بۆ لەبەرکردنە)

ڕاڤە کردنی پەیڤان

ژ خابی هوشیار : لە خەو هۆشیار بیتەوە
ژ بۆ مەرا : بۆ ئێمە
رابت ژ مە ژی : لە ئێمەش یا لەناو ئێمەش سەرهەڵدات.

٢. دڵداری و ئەڤینی:

کە یەکێکە لە مەبەستە هەرە بڵندو جوانەکانی هۆنراوەی کوردیو لوتکەی هەستی مرۆڤ پیشان دەدات بەرامبەر بە خۆشەویستەکەی نموونەشی ئەم هۆنراوەی (تایەر بەگی جافە ١٨٧٥– ١٩١٨ز):

تـا بەکـەی قوربـان بنـاڵم مـن بـە ئـێش‌و دەردەوە
دەس بە ئەژنۆ قوڕ بەسەر دایم بە ڕەنگی زەردەوە
ڕۆژی ئـەوەل بـوو کـەزانیم مـن ئـەبێ دێوانـە بم
عاشقی تـۆ نـەوعی مـەجنوون وا بـەکێوو هـەردەوە

(هەمووی بۆ لەبەرکردنە)

٣. شانازی کردن و دلێریی:

ئەم مەبەستەش تایبەتە بە کاروباری شەڕو شۆڕەوە، وشەکانی دەبێ لەگەڵ سروشتی هۆنراوەکە بگونجێن، هەر وەك لەم هۆنراوەی حاجی قادری کۆیی (١٨١٧- ١٨٩٧ز) دەردەکەوێ:

لە گاوان‌و شوانی کوردەکان یەك
بەسە، بۆ لەشکری سەد کەڕەلەك
فیدای گاوان‌و شوانتان حاتەمی تەی
بە قوربانی سەپانتان ئالی بەرمەك
مریشکی ئێوە صەییادی شەهێنە
لەکن عەنقا فرووجە حاجی لەقلەق

(هەمووی بۆ لەبەرکردنە)

٤. لاوانەوە:

تایبەتە بە باسکردنی مردن‌و جۆری مردن‌و پیشاندنی دڵتەنگی، وشەکانیشی دەبێ لەگەڵ مەبەستی هۆنراوەکە بگونجێن.

پیرەمێرد (١٨٦٧- ١٩٥٠ز) لە لاوانەوەی (مستەفا خۆشناو)و (محمد قودسی) کە دووان بوون لە چوار ئەفسەرە شەهیدەکەی ساڵی (١٩٤٧ز)دا دەڵێ:

دیسان وا کۆستی نوێمان کەوتەوە
گەڕی گەردوونە کوردی گرتەوە
ئەم دوو دار تەرمە دوو نەڕە شێرە

زنجیریـــان پـــچڕان گەینـــەوە ئێـــرە

لـــەڕێی ئێمـــەدا گیانیـــان فیـــداکرد

نـــاوی بڵنـــدیان وا بۆیـــان بـــرد

ئـەو پەتـەی لـە ملـی ئەمانـە خـرا

ئـەوانی خنکـان بـەڵام پـەت پـچڕا

یان (ئەحمەدی نالبەند) بە بۆنەی کۆچی دوایی کوڕەکەی دەڵێت :

مـن هـەبوو ژملکـێ دنـێ ئـەو کـوڕ تنـێ

مـن ڤیـا بـوو بـۆ کـەلامو خواندنـێ

دێ چ لێ کـــەم پاشـــی وی مـــالێ دنـــێ

شـبهێ سـەرا دێ مـە مـێلاك مایـە کـون

ئـەو هونـەر نینـە نهـۆ ئـەز باخڤم

ڕۆژو شـەڤ چـەندن دوو لـەحزا نـانقم

شـبهێ ئاڤـا لبـەر کـەلێ دی لڤلڤـم

ئـــاگرێ دەردێ دلی بەربوویـــە مـــن

(قوتابیان یان هۆنراوەکەی پیرەمێرد، یان ئەوەکەی ئەحمەدی نالبەند لەبەر دەکەن).

ڕاڤەکردنێ پەیڤان

ژ ملکێ دنێ	: لە مولکی دونیا
ئەو کورتنێ	: ئەو کورە بە تەنیا
من ڤیابوو	: ویستبووم
مالێ دنێ	: ماڵی دونیا
مێلاك	: جەرگ، جگەر
نانڤم	نانووم، ناخەوم
لەبەر کەلێ	لەبەر کوڵانێ
لڤلڤم	دەجولێمو بێ حەجمینم

٥. داشۆرین و پێدا هەڵگۆتن:

دوو مەبەستی دژ بە یەکن، یەکەمیان بۆ نزمکردنەوەو دەرخستنی لایەنی کەمو کورتییە، دووەمیشیان بۆ ڕێز لێ گرتنو خۆشەویستییە نموونەی هۆنراوەی داشۆرین ئەم پارچەیەی شێخ ڕەزای تاڵەبانییە.

هەزار ئەفسونو جادووی پیوە ئاوێزانە ئەم ڕیشە

عیلاجی گەر ببێ یا گوزمیا گوێزانە ئەم ڕیشە

بە تەحریکی تەلێکی سەد هەزار نەفسی بە کوشتن دا

ڕەئیسی حیلەکاران، شای قومار بازانە ئەم ڕیشە.

(هەمووی بۆ لەبەرکردنە)

٦. وەسف:

مەبەست پێی وەسف کردنی سروشتو مرۆڤ و شتی جوانە، لەم لایەوە دەتوانین بڵێین هۆنراوە هەر هەمووی وەسفە، بەڵام لە هۆنراوەی کوردیدا بەم مەبەستە زیاتر بە لای وەسفکردنی سروشتی جوانی کوردستاندا دەشکێتەوە، بۆ نموونە (مەولەوی ١٨٠٦– ١٨٨٢) لە وەسفی بەهاردا دەڵێ:

نازك تەدارەك فەسلی وەهاران

زەریف ئارایش[١] هەردەو کۆهساران

گوڵ چون[٢] ڕووی ئازیز نەزاکەت پۆشان

وەفراوان[٣] چون سەیل دیدەی[٤] من جۆشان

(هەمووی بۆ لەبەرکردنە)

---

(١) زەریف ئارایش: جوان ڕازاوەتەوە.

(٢) چون: وەکو.

(٣)وەفراوان: بەفراوان.

(٤) دیدەی من: چاوی من.

٧. مەینۆشی:

مەبەستێکی کەم بایەخە لە هۆنراوەی کوردی، وشەکانی بەزۆری لە دەوروپشتی کۆڕی مەیو گەڕە لاوژەی خۆشیدا دەسورێتەوە نموونەی ئەم مەبەستەش ئەم هۆنراوەی (بێکەس)ە.

ساقی ئۆباڵی منت بە ئەستۆ
دنیایە، وەسیەت ئەکەم لە لای تۆ
کە مردم توخوا هەر بە مەی بمشۆ
بۆم مەکەن شینو گریانو ڕۆ ڕۆ
لەجێی یاسینو تەلقینو شینم
بێن کۆڕێ بگرن لەژوور سەرینم

(هەمووی بۆ لەبەرکردنە)

فۆلكلۆر چییە؟

بۆ ئەوەی باش لە باسەكەمان بگەین، دەبێت بە وردی لە فۆلكلۆرو واتای بگەین.

وشەی فۆلكلۆر:

ئەم وشەیە، وشەیەكی لێكدراوە لە دوو وشەی (lore. folk)ی ئینگلیزییەوە هاتووە، كە یەكەمیان مانای (خەڵك) یا (گەل) دەگرێتەوەو دووەمیان مانای (چیرۆك، ژیریی، هونەر، زانست) دەگرێتەوە واتە سامان یا كەلەپووری خەڵك، بەم پێیە فۆلكلۆر بە هەموو ئەو سامانو كەلەپوورە كۆنانە دەڵێن كە بەدرێژایی مێژوو دەست كردو بەرهەمی خەڵك بوونو ماونەتەوە، وەك:

پاشماوەكانی جلو بەرگی میللی كۆنو ئێستا، ڕایەخو هۆی تێدا خواردن (قاپو، كاسەو، كەوچك) گەلێك چەشنی پیشەسازیو، نەقشو نیگارو جۆری خواردەمەنیو گەلێك شتی تر كە شەقلی تایبەتی كۆنی میللەتێك لە بەرهەمێكی دەستكرد یا بەرهەمی بیردا بهێڵێتەوە.

هەندێك جار لەناو فۆلكلۆردا بەشی بیر، یا بەشی ئەدەب جیا دەكەونەوەو پێی دەڵێن (بەرهەمی سەرزاری خەڵك) ئەو بەرهەمەش ئەوەیە كە بەسەر زارەوەیە، دەماو دەمو پشتاو پشت، كوڕ لە باوكەوە، منداڵ لە دایكەوە دەیبیستێتو دەمێنێتەوە، لەبەر ئەمە ئەدەبی فۆلكلۆر بە بەرهەمی تاقە كەسێك دانانرێت، بەڵكو دەدرێتە پاڵ هەموو میللەت، بەرهەمێكە، كە هەموو گەل خولقاندوویەتی، بەرهەمی فۆلكلۆری

شێوەیەکی سادەی وای هەیە، کە هەموو گەل تێی بگاتو شەقلی تایبەتی ئەو گەلە یا ئەو زەمانو دەورەی خۆی پێوەیە.

بەرهەمی فۆلکلۆر ئێجگار زۆر لەناو خەڵکدا بڵاوە، تا کاتی بڵاوبوونەوەی خوێندەواریو شارەزابوونی خەڵکو ڕاهێنانیان لەگەڵ ئەدەبیاتی نووسراودا، کەم کەس هەیە شتێك لە فۆلکلۆری گەلەکەی خۆی نەزانێتو لەبەری نەبێتو بە گوتنو بەگێڕانەوە دەری نەبڕێت.

ئەدەبیاتی فۆلکلۆر لەناو هەر میللەتێکدا دا چەند بەشو جۆری هەیەو ئەم بەشو جۆرانە ڕەنگە هەندێکیان لە فۆلکلۆری هەموو میللەتاندا یا لە فۆلکلۆری چەند میللەتێکدا یەك بنو ڕەنگە هەندێکیان جیابن، لەبەر ئەمە هەر میللەتە دەتوانێت چەشنەکانی بەرهەمی ئەدەبی فۆلکلۆری خۆی دەست نیشان بکات.

دەتوانین لە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردیدا ئەم چەند بابەتە ببینین:

١. **ئەفسانە**: بەرهەمی ئەو کاتەیە کە مرۆڤ بێ دەسەڵات بووەو ڕووبەڕووی سروشت وەستاوە، بۆیە دەکرێت بڵێین کە ئەفسانە بەرهەمی سەرەتای ژیانی مرۆڤایەتییە.

٢. **چیرۆك یا سەرگوزەشتە**: بەشێکی گەورەی ئەدەبی فۆلکلۆریی کوردییە، بەرەو پێش چوونێکی ئەفسانەیە، لەڕووی ڕووخسارو داڕشتنەوە لەو دەچێت، بەڵام کەرەستەی ئەفسانە زیاتر نوقمی خەیاڵ بووە، کەچی کەرەستەی چیرۆك لەژیانەوە وەردەگیرێت.

٣. **داستان:**

٤. **گۆرانی**: له سەردەمێکی زۆر کۆنی ژیانی مرۆڤایەتییەوە پەیدابووە، لەبارەی هۆکاری پەیدابوونی ئەم جۆرە فۆلکلۆرەوە دوو بیرو باوەڕ هەن:

١. بیرو باوەڕی یەکەم هۆکارەکەی دەگەڕێنێتەوە بۆ ئیشی هەرەوەزیو بە کۆمەڵی مرۆڤ.

٢. ئەوی دووەمیشیان، دەیگەڕێنێتەوە بۆ لایەنی ئایینیو دەڵێت گۆرانی ئایینی کۆنترین جۆری گۆرانییە.

لە گۆرانی ئیشکردنیشدا وشەو ئاوازو دەنگ لەگەڵ بزووتنەوەی ئەندامەکانی لەشدا تێکەڵ دەبنو چاکترین نموونەش گۆرانی دروێنە کردنە.

٥. **پەندی پێشینانو قسەی نەستەق:**

٦. **گاڵتەو گەپ**: هەمیشە لەشێوەی چیرۆکێکی کورتدا دادەڕێژرێت، مەرج نییە قارەمانەکانی ئەم چیرۆکانە مرۆڤ بن، زۆرجار لەسەر زمانی (ئاژەڵو باڵندە) شەوە دەیگێڕنەوە. قارەمانی گاڵتەو گەپ، کەسێکی ڕاستەقینەی قسە خۆشو نوکتە بێژە، نموونەی ئەم جۆرە ئەدەبە فۆلکلۆرییەش چیرۆکەکانی (مەلای مەشهوورن).

٧. **مەتەڵ**: مەتەڵ زیاتر بۆ کات بەسەربردن بەکاردێت، بەرهەمی سەرزاری خەڵکە، بەشێوەیەکی نادیارو تەماوی دەردەخرێت، مەبەستەکەشی پێویستی بە ڕامانو بیرکردنەوە هەیە.

٨. **یاری: پێناسە**

ئەم بابەتەی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی تێکڕا بەسەر چاوەو بناغەی ئەدەبیاتی نووسراوە، دادەنرێتو تا ئەمڕۆش کار دەکەنە سەر ئەو ئەدەبیاتەوە، نووسەرو شاعیری ئەم سەردەمە لەزۆر ڕووەوە سوودی تەواو لەم بابەتانەو لە ئەدەبیاتی فۆلکلۆر دەبینین، بەڵام یەکێك لەم بابەتانە، تەواو گۆڕینی بەسەردا دێتو چەشنە فۆلکلۆرییەکەی شێوەی ئەدەبیاتی نووسراو وەردەگرێتو قاڵبێکی ئەو تۆی هەیە کە دیمەنەکانی ئەدەبیاتی کوردیی ببەستێت بە ئەدەبیاتی ڕۆژهەڵاتو ئەدەبیاتی جیهانەوە، ئەم بابەتەش داستانە.

داستان: بەرهەمێکە لە چیرۆك دەچێت، سەرگوزەشتەیەکی ڕووداو یا ڕاستەقینە دەگێڕیتەوە کە بەژیانەوە بەستراوە، ڕاستی ژیان لە دەروونی خاوەن بەرهەمەکەوە دەهێنێتەوە دەرەوە، چیرۆکەکەش کارو کردەوەی پاڵەوانان دەگێڕێتەوەو زۆر جاریش باس لە شەڕو شۆڕو جەنگ دەکات، گەشەسەندنی مێژووی داستان بەستراوە بە گەشەسەندنی مێژووی گەلەوە.

دیارترین لایەنە جیاکەرەوەکانی داستان ئەمانەن:

١. چیرۆکی داستان گەلێك ڕووداوی ترسناكو سامناکی وای تێدایە کە بەزۆری لە پاڵەوانێکی ناودار دەدوێت.

٢. زمانی چیرۆکەکە، پتەوو بەهێزو شێواز جوانە، بە زۆریش هۆنراوەی داستان یەك کێشی هەیەو لێی دەرناچێت.

٣. بەشی زۆری ڕووداوو بەسەر هاتەکانی ناو داستان، دەگمەن‌و نا ئاسایین، کەسانی ناو داستانیش پاڵەوانی مەزن‌و بناڤ و دەنگن، جاری وا دەبێت هەندێك لە خواوەندەکان دەبن بە پاڵەوان بۆ داستانەکان.

جۆرەکانی داستان:

ئەو داستانە جیهانییانەی لەبەر دەستمانن، دەکرێن بە دوو جۆر:

یەکەمیان: ئەوانەن کە کاتی دانانیان دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی زۆر کۆن‌و شتێکی وا لەبابەت سەردەمەکانیانەوە نازانین، ئەم جۆرە پشتاو پشت‌و سەردەم دوای سەردەم ماونەتەوە، بە ماوەیەکی زۆر پاش دانانیان ئینجا نووسراون، لەوانەشە دانانی ئەو جۆرەیان چەند سەدەیەکی خایاندبێت، بەزۆریش پاڵەوانەکان لەم داستانانەدا خواوەندەکانن، چونکە لەو سەردەمانەدا خەڵك باوەڕی بە چەند خواوەندێك بووە، کە بیرو هزرو ئارەزووی مرۆڤانەیان هەبووە، هەروەها ئەمانە کۆنترین جۆری هۆنراوەی مرۆڤایەتین.

دووەمیان: ئەوانەن کە لەم سەردەمانەی دواییدا کەسانێکی شاعیر دایان ناون‌و هەر هەموویان لە دانانیاندا لە ڕووی کێش‌و شێوازو بۆ چوونەکانیان لاسایی داستانە کۆنەکانیان کردووەتەوە، بەڵام سەرەڕای توانایی‌و لێهاتووییان نەگەیشتوونەتە ئاستی داستانە میللییە کۆنەکان.

مێژووی داستان لە جیهان:

ئەگەر لەمێژووی داستانی جیهانی بدوێین پێویستە لە کۆنترین داستانەوە دەست پێ بکەین کە تا ئێستا بەدەستمان گەیشتووە، ئینجا وردە وردە بە مێژوودا هەڵگەڕێین تا دەگەینە سەردەمە تازەکانو بەم جۆرە:

١. داستانی سۆمەری:

سۆمەرییەکان لە سێ هەزار ساڵەی پێش زایین بەولاوە لە خوارووی عێراقدا ژیاونو خودانی شارستانیەت بوون، لەبەر ئەوە پاشماوەی زۆریان لەدوای خۆیاندا بەجێ هیشتووە، پشکنینو گەڕان بەدوای پاشماوەکانیان بووە هۆی دۆزینەوەی گەلێك داستانی سۆمەری، شلۆڤە کردنی جۆری نووسین لای سۆمەرییەکان سەرەتایێك بوو بۆ زانینی نهێنییەکانی ئەو داستانانەو بوو بە دەستپێك بۆ لێکۆڵینەوەی مێژووی داستانی جیهانی.

داستانی سۆمەری زیاتر لەشێوەی ئەفسانە دایە، قارەمانانی بەزۆری خواوەندەکانی سۆمەر بوون وەك ئینلیلو ئانکیو ئۆتۆو دموزی، ئەوەی داستانی سۆمەری بە داستانەکانی میللەتانی دوای خۆیان دەبەستێتەوە، ئەوەیە کە لە مانیشدا سەر گوزەشتە دهێتە ڤەگێڕانو بەحسێ قارەمانیەتیێو ئازایەتیێو لە خۆ بووردنێ دهێتە کردن، ئەڤەژی ل داستانا (گەلگامیش) دیارو خویانە.

داستانی گەلگامیش یەکە لە بەناوبانگترین داستانێن سۆمەری، لەودا گەلگامیش بەدوای (نەمریی)دا دەگەڕێت کە یەکێکە لە سیفەتە

بنەڕەتییەکانی خواوەندەکان، بەڵام ئەوەی ئەڤ داستانە لەداستانەکانی تری سۆمەریان جودا دەکاتەوە ئەوەیە کە پاڵەوانی داستانەکە خواوەندێکی تەواو نەبووە، هەر لەبەر ئەوەشە بەدوای نەمرییەدا گەڕاوە کە خواوەندەکان هەیان بووەو گەلێك قارەمانیەتیو ئازایەتی لەپێناو ئەم مەبەستەدا نواندووە، بەڵام بە ئاکام نەگەییوە، ئانکو نەگەهشتیتە مەبەستا خۆ.

٢. داستانی یۆنانی:

کۆنترین نموونەی داستانی یۆنانییان، ئەلیادەو ئۆدیسای هۆمیرۆسن، کە کۆنترین جۆری هۆنراوەن کە تا ئێستا گەیشتبێتە دەستمان.

ئەلیادە باس لەیەك لە ڕووداوەکانی ئەو جەنگە خوێناوییە دەکات کە لە بەینی ئەگریكو تەڕوادەدا ڕووی داوە، جەنگەکە (دە) ساڵی خایاند، بەڵام ئەلیادە باس لە هەندێك لەڕووداوەکانی ساڵی یەکەم دەکات.

بە قسەی (بیری Bury) مێژوو نووس ڕووداوەکان دەبێت لە ١٩٩٠ پێش زایین ڕوویان دابێت، تەروادەو یۆنان هەر لەکۆنەوە دژومنایەتیو دوو بەرەکییان هەبووە، وا ڕێك کەوت کە پادشای تەڕوادە، (هێلانە)ی ژنی پاشای ئەسپارتەی فڕاندو ئەویش هانای بردە بەر یۆنانییەکان، تەڕوادەییەکانیش داوای یارمەتییان لە میرەکانی ئاسیای بچووك کرد، لەبەر ئەوە ماوەی دە ساڵ جەنگێکی خوێناوی لەنێوانیاندا ڕووی داو ئەنجامەکەشی خۆ بەدەستەوە دانی تەروادە بوو، پاڵەوانانی ئەم

داستانە هەموویان مرۆڤی ئاسایی نەبوون، هەندێکیان نیمچە خواوەند بوونو ئەوانی تر خواوەندی ڕاستەقینە.

داستانی دووەمی هۆمیرۆس، کە (ئۆدیسا)بوو، باس لە بەسەرهاتی یەك لە پالەوانێن ئەگریکییان دەکات کە ناوی (ئۆدیسیۆس) بوو، پاش خۆ بەدەستەوە دانی تەڕوادە، ئەڤ پاڵەوانە ڕێز لە دڵسۆزیو میهرەبانی (بنۆلۆپیا)ی خێزانی دەنێت، کە چۆن پاش چەندساڵی بێ سەرو شوێن بوونی ئودیسیۆسی مێردی هەر لەسەر دڵسۆزی خۆی مایەوە تا هاتنەوەی مێردەکەی.

دوو بەرهەمەکە لە سەدەکانی نۆیەمو هەشتەمی پێش زایین نووسراون.

٣. داستانی هیندی:

هیندستان، وڵاتی ئەفسانەو داستانە، بۆیێ لە ڕێڕەوی مێژووی داستانی جیهاندا، ئەم وڵاتە ڕۆڵێکی گرنگی هەبووە، لە سەدەی پێنجەمی پێش زایین لەو وڵاتەدا دوو داستان دهێنە دیتن، (مەهابەهاراتا) و (ڕامایانا). ئەم دوو داستانە چونکە لەکاتێکی درەنگدا پەیدا بوون، بۆیێ شەقڵی تاکە کەسییان پێوە دیارە.

داستانی (مەها بەهاراتا) کە لەلایەن (ویاس) ناوێك دانراوە، باس لەو جەنگە درێژخایەنە دەکات کە لەنێوان خواوەندەکانو تایەفەی (ئاسۆرا)دا ڕوویدا، هەر لایەنێکیش سەرکردەو پێشەوای خۆی هەبووە، سەرکردەی ئاسۆرا کە ناوی (سۆکەر ئەچاریا) بوو، توانای

زیندووکردنەوەی کوژراوانی جەنگی هەبوو، بۆیێ خواوەندەکان زۆری لێ دەترسانو هەوڵی ئەوەیان دەدا کە بیکەن بە دۆستی خۆیان، داستانەکە پڕە لە باسی شەڕو شۆڕو پیلان گێڕان، هەر لەو داستانەداو لە زمانی (ویاس) هەندێك پەندو ئامۆژگاری دەگێڕنەوە وەك (هەر کەسێك بەرامبەر بە دوژمنکارییو دەست درێژی دراوسێکەی، دان بەخۆیدا بگرێتو لێی خۆش بێت، ئەوا هەموو خەڵکی ئەم دنیایە دەکاتە بەندەو کۆیلەی خۆی).

٤. داستانی ئەنیادە:

داستانێکە لە دانانی (ڤێر جیل)ی شاعیری بەرزی ڕۆمانییە، سەردەمی دانانی دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی یەکەمی پێش زایین، باس لە (ئینیاس)ی پاڵەوانی تەڕوادە دەکات، کە چۆن لەگەڵ ئەگریکەکان کەوتووەتە جەنگو دوای خۆ بە دەستەوەدانی تەڕوادە باوکە پیرەکەی لە کۆڵێ دەکاتو شارانو وڵاتانی پێ دەکا تا بارو بارخانەی لە ئیتاڵیادا دەخاتو گوایە (دۆمۆلۆس)ی دامەزرێنەری شاری ڕۆما نەوەی وی بووە.

٥. داستانی شانامە:

شانامە شاکاری شاعیری بەناوبانگی ئێران فردەوسی بوو، دانانی داستانەکە دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی دەیەمی زایینی، داستانەکە شەست هەزار دێرە هۆنراوە، باس لە مێژووی کۆنی ئێران دەکات تا سەردەمی ئیسلامەتی لە سەدەی حەفتەمی زاییندا، ئەم داستانە بە گەورەترین

سەرچاوەی زمانی فارسی دهێتە دانان، باس لەو جەنگو شەڕو شۆڕانە دەکات کە ئێرانیانی کۆن لە سەردەمی ساسانیو غەزنەوییەکاندا لەگەڵ دوژمنەکانی خۆیاندا بەرپایان کردووە تا هاتنی ئایینی ئیسلام، کە تیایدا بە گیانێکی نیشتمانپەروەریو نەتەوە خوازییەوە قارەمانیەتیو ئازایەتی جەنگاوەرانی ئێران دەگێڕێتەوە وەك ڕۆستەمی زاڵو سوهرابو زۆرانی تر، ئەم داستانە سەرچاوەیەکی گرنگە بۆ زانینی مێژووی کۆنی ئێران.

جگە لەو داستانە بناڤ و دەنگانەی باسمان کردن، ژمارەیەك داستانی تازەتر هەن کە دەگەڕێنەوە بۆ سەدەکانی ناوەڕاست وەك داستانی (سروودی تاریکی) کە داستانێکی کۆنی ئەڵمانییەو باس لەکارو کردەوەی هۆزە ئەڵمانییەکان دەکا لەسەردەمی کۆندا، هۆنراوەکانی ئەم داستانە لەسەدەی دوازدەمی زاییندا کۆکرانەوە، هەروەها داستانی (کۆمیدیای پیرۆز)ی دانتی، شاعیری گەورەی ئیتالیا لە سەدەی چوارەمی زایین کە یەکێکە لە شاکارە ئەدەبییەکانی سەدەی ناوەڕاست.

داستان دیاردەیەکی مێژووییە، لەبەر ئەوە لای هەموو میللەتان وەك یەك پەرە ناسێنێت، بەڵکو لە گەشەکردنو پەرەسەندنیاندا جیاوازی هەیە، هەر ئەمەش وا دەکات کە لە داستانی کوردیدا هەندێك دیمەن هەبن کە لەگەڵ داستانی میللەتانی تردا یەکی بخات، هەروەها هەندێك دیمەنی تری تێدا بێت کە لەو داستانانەی جیا بکاتەوە.

داستانی ڕۆژهەڵات:

لەناو میللەتانی ڕۆژهەڵاتدا گەلێك داستانی هاوبەش هەن، ئەو داستانانە هاوبەشن چونکە:

١. بە چەند زمانێکی ڕۆژهەڵاتی هەن.

٢. لەناو چەند میللەتێکداو بەشێوەی جیاواز دێنە گێڕانەوە.

٣. هیچ یەك لە میللەتانی ڕۆژهەڵات ناتوانن بیانکەن بە مولکی تایبەتی خۆیان، با ڕووداوەکانی ناو داستانەکەش لە وڵاتی ئەو میللەتەدا ڕوویان دابێتو ناوی قارەمانەکانیشی سەر بەو میللەتە بن.

٤. لەناو هەر میللەتێکی ڕۆژهەڵاتدا، داستانەکە، کە دەگێڕنەوە مۆرکو شەقڵی ئەو میللەتەی پێوە دەبێت.

بۆ نموونە داستانی (لەیلو مەجنوون)، شوێنەوارو ناوی سەر بەخاکو زمانی عەرەبن، بناغەکەشی هەر ئەو چیرۆکە فۆلکلۆرییە عەرەبییەیە کە لەناو عەرەبدا لەبارەی خۆشەویستی (لەیلا)و (قەیس)ەوە دەیگێڕنەوە، بەڵام ئەم داستانە لەناو کوردو فارسو ئازەرو گەلێك میللەتی دی ڕۆژهەڵاتی باوەو بە جۆری جیا جیا دەیگێڕنەوە.

هەروەها داستانی (شیرینو فەرهاد) یا (شیرینو خەسرەو)، شوێنەوارەکەی لە کێوی (بێستوون)ی خاکی کوردستانی ئێرانە، ناوی قارەمانەکانی کوردییە، بەڵام لە پاڵ کوردیدا، بە فارسیو بە تورکیو بە چەند زمانێکی تریش دهێتە ڤەگێڕان (گێرانەوە).

هەر بەم جۆرەش، چیرۆکەکانی ناو داستانی (شانامەی فیردەوسی)و باسی قارەمانەکانی ئەو چیرۆکەش، بەر لە دارشتنەوەکەی فیردەوسی

لەناو میللەتانی ڕۆژهەڵاتدا بڵاوبوون، ئەوەندە هەیە فیردەوسی سەر لە نویٚ لەشێوەی داستانی هۆنراوەدا دای ڕشتوەتەوەو گیانێکی فارسی پیٚ بەخشیوە.

لە فۆلکلۆرەوە بۆ نووسین:

زانیمان کو پشکا هەرە زۆری داستانێن ڕۆژهەلاتی، ئەون کو ژ سەرەتا لناڤ خەڵکیدا بلاڤ بوونو بەشەك بوون ل ئەدەبیاتیٚ فۆلکلۆری تا لە سەدەو سەردەمێکدا، شاعیرەك دهێتو ئەڤ داستانە فۆلکلۆرییە دەخاتە قالبی ئەدەبیاتی نوسراو. لەوانەشە شاعیر گەلێك بیرو گیانی سەدەو سەردەمی خۆی لەناو دارشتنە تازەکەدا دەربرێت، هەندێك لەم داستانانە بە یەك زمان، چەند جار، بەلاّم لە سەدەی جیادا، نووسراون، نووسینەوەی هەر جارێك، شەقلو مۆرکو دیمەنی سەدە تازەکەی پێوەیە بەلاّم هەر لەقالبی داستانە کۆنەکە، شاعیری تازەش، تازەگەرییەکەی لەوە دایە کە هەندێك ڕوخسارو قالبی کۆن بۆ دەربڕینی بیرو گیانی نویٚ بگونجێنێت. ئەڤ ڕاستییە ژی بناڤ ئینانا، هەندەك داستانێن ڕۆژهەلاتی دە خویاو ئاشکرا دبیت، بەتایبەتی داستانا (لەیلو مەجنون، شیرینو فەرهاد یان شیرنو خەسرەو و شێخی سەنعان) کۆ بڤی ڕەنگینە:

١. داستانی لەیلو مەجنون ب زمانێن فارسیو تورکیو کوردیو عەرەبی چەند جارەکو ژ لاییٚ چەند شاعیرەکی سەر بە چەند سەدەو سەردەمەکی ڤە هاتیە نڤیساندن، نیزامی گەنجەوی بە

فارسی، فزولی بەغدادی بە تورکی، حارسی بەتلیسی بە کوردیو ئەحمەد شەوقی بە عەرەبی.

٢. داستانا (شیرینو فەرهاد یان شیرینو خەسرەو) ژی، بە چەند زمانێكو چەند جارێكو لەلایەن چەند شاعیرێکەوە، لە چەند سەدەو سەردەمێکی جیاوازدا نووسراوەتەوە، نیزامی گەنجەوی بە فارسی، ئەمیر خەسرەوی دەلهەویو خانای قوبادی بە کوردی، نازم حیکمەتیش لە سەدەی بیستەمدا بە تورکی.

ژ بلی هاوبەشیەتی لە داستاندا، وەرگێرانیش هەیە، کە بریتییە لەوەی کە ئەو داستانەی بە یەکێك لە زمانەکانی ڕۆژهەڵات نوسراوەتەوە، شاعیرانی میللەتانی تری ڕۆژهەڵات، داستانە نووسراوەکە وەکو خۆی وەردەگێڕنە سەر زمانی خۆیانو بەم جۆرە داستانەکە وای لێ دێت کە بە چەند زمانێك بهێتە گێڕانەوە، مۆركو شەقڵی ئەو میللەتە وەرناگرێت کە وەریان گێڕاوەتە سەر زمانەکەی. ئەگەر داستانی ڕۆژهەڵات لە ئەدەبیاتی فۆلکلۆریدا شێوەی شیعرو بابەتی داستان یا (بەیت)ی کۆنیان بوو بێتو دوایی بووبن بە داستانی نوسراو، ئەوا لەم سەدەیەدا هەموویان دەست دەدەن بۆ ئەوەی ببنە کەرەسەی نووسینی ڕۆمانو پیەسو سیناریۆی تازەی سینەما، هەندێکیشیان لە قالبی ئۆپێرا یان بالێدا گەیشتنە سەر شانۆ گەورەکانی جیهان.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

↓		↑
لە چیرۆك دەچێت	:	ب سەر چیرۆکێڤە دچێت: وەك چیرۆکێیە.
دەگێڕێتەوە	:	ڤەدگێڕیت.
بەستراوە	:	گرێدایە
ترسناکو سامناك	:	ب ترس‌و سەهم
جۆر	:	چین
بدوێین	:	بئاخڤین
بەش	:	پشك: باهر
دەگمەن	:	هەمما: گەلەك کێم.
ڕاستەقینە	:	دروست، ژ ڕاستا.
نیمچە	:	نیڤ
درێژخایەن	:	زۆر ڤەکێش
جگە	:	بێجگە، ژبلی

داستانی کوردی:

وەك گوتمان گەلێك داستان هەن بەشی هەموو گەلانی ڕۆژهەڵاتیان پێوەیە، بەڵام گەلێك داستان هەن کە تایبەتیی میللەتێکنو زۆرجار هەیە کە داستانێك لە تاقانە ناوچەیەکی وڵاتێکدا بڵاو دەبێتەوەو بە تاقانە لەهجەیەکی ئەو زمانە هەیە. بەڵام هەندێك داستان هەن، لەناو هەموو ئەم میللەتەدا بڵاونو بە چەند لەهجەیەکی ئەو زمانەو بە چەند چەشن یا بە یەك چەشن دەگێڕرێتەوەو پشتاو پشت دەمێنێتەوە، تا لە سەدەیەکدا دەخرێتە قاڵبی ئەدەبیاتی نووسراوەوەو ئەو نووسینەی داستانەکە بەزمانی ئەدەبیی میللەتەکە ئەو داستانە دەکات بە بەشی هەموو گەل.

ئەگەر لەداستانی ڕۆژهەڵاتەوە بێینە سەر داستانی کوردی، دەبینین گەلێك داستانی هاوبەشمان لەگەڵ میللەتانی ڕۆژهەڵاتدا هەیەو گەلێك داستانیشمان هەیە، کە بەشی کورد نەبێت، بەشی میللەتی تری پێوە نییە. واتە ئەگەر داستانەکە لەسەرەتادا ڕاستەقینەو ڕووداو بێت، ئەوا لە کوردستاندا ڕووی داوەو قارەمانانی کوردنو هەر بە زمانی کوردیش دەگێڕرێتەوە یا نوسراوەو لەناو کورددا بڵاوە، نموونەی ئەمانە داستانی (مەمی ئالان یا مەمو زین، خەجو سیامەند، خانزادو لەشکری، دوانزە سوارەی مەریوانو گەنج خەلیل)و گەلێك داستانی تر...

بەشەکانی داستانی کوردی:

لێرەدا وشەی (داستان) بە مانایەکی فراوان بەکار دەهێنین، ڕەنگە لە پلەیەکی تری خوێندندا ئەم مانایە بگۆڕێتو هەر چەشنە داستانە ناوێکی لێ بنرێت. لە کوردیدا لە پاڵ وشەی (داستان)دا، وشەی (بەیتو چریکەو لاوك) بەم مانایەی ئێستای بەکار دەهێنرێن.

بەم جۆرە دەتوانین داستانی کوردی (بەتایبەتی داستانی فۆلکلۆری) بکەین بە دوو بەشەوە:

١. **داستانی قارەمانێتی.**
٢. **داستانی دڵداری.**

١. داستانی قارەمانێتی:

قارەمانیو ئازایی دوو وشەی خۆشەویستن لەناو کورددا، ڕەنگە هەر ژیانی پڕ لە ئازارو ناخۆشیو بەربەرەکانیو خەباتی چەندین سەدەی مێژووی کۆنو تازە وای لە کورد کردبێت کە حەز بە ئازایی بکات، نرخ بە پیاوی مەردو لە خۆبردوو بدات، قارەمان جێگەیەکی بڵندی هەبێت لای ئەو. کە مردن هاتو خۆ لێ پاراستنی نەبوو، مرۆڤ دەبێت بە ئازایی بمرێت، ئەم ڕاستییەی چەندین سەدە هەزاران جار هاتۆتەوە بەردەمی گەلێك ڕۆڵەی ئەو میللەتەو بەردەمی ئەو خەڵکەو وای کردووە کە ئەم ئازاییو لە خۆ بوردنە بێت بە بەشێك لە ژیانو لە خووڕەوشتی کورد، خۆ کە ئاوڕیشی داوەتەوەو چیای سەرکەشی لە پشت خۆیەوە بە پشتو پەنا دیوە، ترسی لە هیچ هێزێکی ترسێنەر نەماوە.

ئەم ڕاستییە کە زۆرجار دووبارە بۆوە وەك گوتمان دەبێت بە بەشێك لەژیانو خووڕەوشت، بە یەکێك لە خاسیەتەکانی گەل، هەر لەبەر ئەوەش کە ئەدەبیات (چ فۆلکلۆر بێتو چ نووسراوە) ئاوێنەیەکی خاسیەتەکانی گەلن، لەبەر ئەوە تەواو ئەم ئازایی‌و قارەمانییە لە هەردوو ئەدەبیاتەکەدا (بەتایبەتی لە فۆلکلۆردا) ڕەنگی داوەتەوەو ئەو شێوەیەی گرتووە کە لێرەدا ناوی دەنێین (داستان)و لە پلەیەکی بەرەو ژووری خوێندندا دابەشی دەکەین بەسەر ئەو چەشنانەی داستاندا کە لە ئەدەبیاتی گەلانی تردا هەنو لە هەر داستانێکی کوردیدا هەندێك دیمەنی یەکێك لەو چەشنانە دەبینین.

بەم جۆرە لەهەر ناوچەیەك چەند (لاوکو بەیت)ێك دێتە بەر گوێت، کە ناوی چەند پیاوی ئازاو بە مەردیی مردوو شەهید، دەبنە سەر ناو بۆی، بێجگە لەو هەموو داستانە کۆنانەی دەربارەی قارەمانانی خەیاڵی وەك (ڕۆستەمی زاڵو زۆرابو گیوو فەلامورز... هتد) لەناو کورددا بلاون، ناوی گەلێك قارەمانو شەهیدی ئەم چەند سەدەیەی دوایی سەر ناوی (لاوك)ی ئەم دواییەن.

(سوارۆ)و (خانزاد)و (شەریف هەمەوەند)و (عەزیزو تەکش) دەچنە پاڵ (گەنج خەلیل)و (حاجی سادقی برۆ)و (ئەمینی پەریخان)و (خەلیل خۆشەوی)و (کەریم بەگی فەتاح بەگی هەمەوەند). لەلاوکی ئەم سەدەیەدا ناوی (شێخ سەعیدی پیران) و (شێخ مەحمود)و (قازی) دەدرەوشێتەوە.

هەر وەك دیمەنی قارەمانو ئازایی تاقە كەسێك لە داستانی كوردیدا دیارەو ئەو كەسانە كوڕی میللەتنو وێنەی پیاوی نەبەردی ئەو نەتەوەن.

هەروەها گەلێك داستان هەن، ئازایی‌و بە جەرگی‌و قوربانی دانی بە كۆمەڵی خەڵك پیشان دەدەن، لە گەلێك داستاندا میللەت خۆی دیارەو تەواوی ئەم ڕاستییە ئەوەت بۆ دەردەخات، كە گەل خۆی مێژووی خۆی دەنووسێتو خۆی مێژووی سەركەوتن نەخشە دەكێشێت.

بەربەرەكانی خەڵكی كوردستان تێكڕاو ناوچەی بابان بە تایبەتی بەرامبەر بە عوسمانییەكان، لەهەندێك داستاندا دیارە، لە داستانی (قەڵای دمدم)دا هەر چەندە (خانی لەپ زێڕین) بووە بە قارەمانی ئەو داستانە، بەڵام بەربەرەكانیی هەموو خەڵكو هەموو جەنگاوەرانی ناو قەڵاكە بوون بەدێڕی هەڵبەستی ئەو داستانە، داستانی (دوانزە سوارەی مەریوان)یش هەروەك (قەڵای دمدم) وایە، ئەم قارەمانیانە بە زۆری لە داستانی فۆلكلۆردا دەبینین، بەڵام هەندێكیان هەر لەسەردەمی خۆیان بوون بە داستانی فۆلكلۆرو لە شیعری نووسراویشدا ڕەنگیان داوەتەوە بۆ نموونە: ئازایی كوردان لە بەربەرەكانیی عوسمانییەكاندا لە پاڵ فۆلكلۆردا لە شیعری میللی عەلی بەردەشانیدا بەتایبەتی لە بەیتی (ئەو رەحمان پاشای بەبە)دا دیارە، هەروەك ئەو بەربەرەكانییە لەزۆر هۆنراوەی (سالمی ساحێبقران)دا بەتایبەتی، لە داستانی (عەزیز بەگی بابان)دا نەخشە كێشراوە، بێجگە لەمە باسی ئازایی‌و خۆ بەخت كردن بووە بە بەشێكی گەورە لەهەموو ئەدەبیاتی كوردیدا، بەڵام هەموو ئەو بەرهەمانەی باسی ئازایی دەكەن (داستان)نین، بەڵكو لە بابەتی ئەدەبی

تریشدا، وەك هۆنراوەو چیرۆكو وتاری ئەدەبی... هتد ئازاییو قارەمانیو هەق پەرستیو نیشتمان پەروەریو خۆ بەخت كردن ڕەنگی داوەتەوە.

نموونەیەك لە داستانی قارەمانیەتی:

داستانی وامان هەن كە قارەمانیەتی كۆمەڵو هەموو گەل پیشان دەدەن، ئەوەتا لە داستانی (سوارۆ)دا ئەم وێنەیە دیارە:

لەشكرێك هەڵستاوە لەشكری (شام)و (شیرازان)

پێشی دەشتە سەر عەسكەران دوایی ڕادەوەستان

لەسەر چۆمی (كافورو ئارازان)

دەپەڕیەوە بە حوكمی كەڵەكو گەمیان

كیژ دەڵێ دەستی منو دامێن بێ

زینان بەرنە كن سەڕاجان

شیران بەرنە كن شییر گەران

تفەنگان بەرنە كن چەخماخ سازان

٢. داستانی دڵداری:

شاعیری گەورەی كورد ئەحمەدی خانی لە (مەمو زین)دا وەڵامی ئەم پرسیارە دەداتەوە، ئایا بۆچی (مەمو زین)ی نووسیوە، یا بۆچ ئەو داستانەی لەسەر زاری خەڵكەوە، هێنایە ناو دێڕی هەڵبەست، واتە لە

داستانی فۆلکلۆرییەوە، کردی بە شا بەرهەمی ئەدەبیاتی نووسراوی کوردی.

خانی لە وەڵامی ئەو پرسیارەدا چەند هۆیەك پیشان دەدات، یەکێ لەوانە ئەوەیە کە دەڵێت:

هەم ئەهلی نەزەر نەبێن کو کرمانج

عەشقی نەکرن ژ بۆ خوە ئارمانج

تێکدا نە دتالبن نە مەتلووب

ڤێکرا نە موحیبن ئەو نە مەحبووب

بێ بەهرەنە ئەو ژ عەشقبازی

فاریغ ژ حەقیقیی‌و مەجازی

کرمانج نە پڕ دبێ کەمالن

ئەمما دیە تیم‌و بێ مەجالن

بیلجوملە نە جاهیل‌و نەزانن

بەلکی د سەفیل‌و بێ خودانن[1].

(١) واتە: هەم ئەهلی نەزەر: واتە عاشقان یا سۆفی‌و خواناسان نەبێژن کە کورد عەشقیان نەکردووە بە ئامانج بۆ خۆیان. نەڵێن ئەوان– واتە کورد– بە جارێك نە تالبی عەشقن‌و نە کەس عاشقی ئەوانە، پێکەوە نە کەسیان خۆش دەوێت‌و نە کەس خۆشی دەوێن، بێ بەهرەنە لە عەشقبازی (واتە لە خۆشەویستی‌و لە خواناسی) نە لە عەشقی ڕاستەقینە دەگەن (کە بە لای خانییەوە عەشقی خواییە) نە لە عەشقی مەجازی (کە خۆشەویستی‌و دڵداری سەر زەوییە) کورد هێندە بێ کەمال (واتە بیرو هۆش‌و بەهرەی ئەدەبی نین) بەڵکو هەتیوو، بێ کەس‌و بێ رابەرن‌و ماوەی سەرکەوتن‌و پێشکەوتنیان نەدراوە تێکڕاو بە جارێك نەخوێندەوارو نەزان نین، بەڵکو سووك کراون‌و خاوەنیان نییە.

بەڵێ، خانیی مەزن ڕاستی کردووەو گەلێك باشی کردووە، خانی لێرەدا لەوە دەچێت وەڵامی ئەو کەسانە بداتەوە، کە دوژمنی کوردن‌و بە درێژایی مێژووی خەباتی کورد دەمی پڕوپاگەندەیان، لە کورد کردۆتەوە، کوردیان بە خوێن ڕێژ پیشان داوەو وایان خستۆتە بەر چاوی خەڵك کە گەلێکی درندە بێت‌و حەز بە خوێن ڕشتن‌و پیاو کوشتن‌و ناکۆکی بکات‌و مانای یەك دڵی‌و خۆشەویستی نەزانێت.

خانی هەر وەك لە چەند دێرێکی تری "مەم‌و زین"دا ئەوەمان بۆ دەردەخات، کە کورد هەمیشە لە پێناوی پاراستنی خاکی خۆیدا کوژراوەو نەچۆتە سەر خاك‌وماڵی کەس، لێرەدا ئەوەشمان پیشان دەدات، کە کورد زۆر باش مانای خۆشەویستی دەزانن‌و زۆر خۆشەویشتی‌و دڵداری قووڵ‌و زۆر چیرۆکی دڵداری لە کوردستاندا ڕووی داوە.

ئەگەر تەماشەیەکی بەرهەمی داستانی کوردیی بکەین، ڕاستیی ئەم قسەیەی خانیمان بۆ دەردەکەوێت، گۆرانیبێژی کورد لەگەڵ داستانی قارەمانیدا سەدان چیرۆکی دڵداری‌و خۆشەویستی‌و لە سۆزی دڵداری‌و لە بیری بەرزی ئینسانی باس دەکات. لە بەیتی دڵداریی کوردیدا دەروونی پڕ جۆش‌و خواستی جوان‌و نیهادی پاکی ژن‌و پیاوی کورد ڕەنگ دەداتەوە.

داستانی دڵداری لە هەموو جیهاندا، بەتایبەتی لە ڕۆژهەڵاتدا سۆزێکی تایبەتی‌و هەستێکی قووڵ‌و ڕاست گۆییەکی ڕووداویی تێدایە، بەلام

داستانی دڵداریی کوردیی سەرەڕای سۆزو هەستو خۆشەویستیو وەفاداریو ڕاستگۆیی، جۆرێك لە ئازایەتیو فیداکاریش دەردەخات، بەڵکو لە زۆربەی ئەو داستانانەدا وێنەی خۆ بەخت کردن لە ڕێگەی عەشقی پاکدا ژوور هەموو وێنەیەك دەکەوێتو دڵدار وەك فیداکارو شەهید پیشان دەدرێت، ئەمە لە داستانی (خەجو سیامەند)و (مەمو زین)دا زۆر ئاشکرایە.

لە بەیتی دڵداریی کوردیدا، گەلێك ڕوخساری کۆمەلایەتیو خووڕەوشتی کوردیش بە جوانی ڕەنگ دەداتەوە، تەنانەت هەستی قووڵی زەحمەت کێشانو زۆر لێ کراوان لە پشت پەردەی خۆشەویستی دڵدارییەوە دەبێتە هاواری ناڕەزاییو وەڕسی بەرامبەر بەو ڕەنج خۆرو زۆردارانەی خۆشەویستیشیان کردووە بە موڵکی دەستەی ڕەنجو خۆرو دەیانەوێت پیرو هەژارو ڕەنجبەری لێ بێ بەری بکەن.

لە داستانی دڵداریی کوردیدا وێنەی پاكو ڕووی سوورو ڕەنگینی ڕەنجبەران نەخشە دەکێشرێت.

بێگومان تا ئێستا بەشی زۆری داستانی کوردی (چ داستانی قارەمانیو چ داستانی دڵداری) تۆمار نەکراون، واتە هێشتا لە سنگی ئەو گۆرانیبێژانەدان کە دەیانگێڕنەوەو هێشتا بە نووسراوەیی چاپ نەکراون، بەڵام هەر بە بیستنو بەو داستانە کەمانەدا، کە چاپ کراون، دەتوانین ئەو دیمەنانەی سەرەوە ببینینو داستانی وەك (خەجو سیامەند، لاسو خەزال، بارامو گوڵەندام، میروو وەفا، حەسۆو زڵخ، کەریمو ستی، ناسرو ماڵ ماڵ ...هتد) بکەین بە نموونە.

لێرەدا دەتوانین چەند نموونەیەك لە داستانی کوردی بخەینە ڕوو بیانکەین بە بەڵگەی ئەو هەنگاونانەی داستانی کوردی، واتە هەنگاونان لە ئەدەبی فۆلکلۆرەوە بۆ ئەدەبیاتی نووسراو، هەروەها لەو باسانەی لە بەشی بەرنامەو خوێندنەوەی چەند ساڵەتاندا، دەیانبینین دەتوانن بەڵگەو نموونەی تەواوی ئەو دیاردەیە ببینین‌و بەهۆی ئەوانەوە لە بەشێکی گرنگی بەرهەمی سەرزارو نووسراوی کوردی بگەن، کە داستانە.

چەند نموونەیێک:

١. شیرین خەسرەو

داستانی شیرینو خەسرەو یەکێکە لەو داستانانەی کە لەناو گەلانی ڕۆژهەڵاتدا باوەو چەند شاعیرێك بە چەند زمانێکی ڕۆژهەڵاتی دایان ڕشتوەو لەشێوەی فۆلکلۆرەوە دەرچووەو خراوەتە سەر شێوەی نووسین.

داستانەکە باس لە خۆشەویستییەکی بێ وێنە دەکات لەنێوان خەسرەوی کوڕی پەروێزی کوڕی نەوشێروانو شیرینی کچە شۆخی برازای (شەمیرا)ی شاژنی ناوچەی (مەهستان) لە دەوروبەری دەریاچەی (خەزەر). ئەو داستانە دڵدارییە ئەنجامێکی تراژیدییانەی ناخۆشی دەبێت، کە بە کوشتنی خەسرەوی پەروێز لەلایەن کوڕەکەی خۆیەوە کە ناوی (شێرەوەی) بووە کۆتایی دێتو هەروەها بە خۆ کوشتنی شیرین بە ئەنجام دەگات، داستانەکە وێنەی خۆشەویستییەکی داوێن پاکانە دەخاتە ڕوو، هەر لە درێژەی چیرۆکەکەدا ناوی (فەرهاد)یش دێتە گۆڕێ، کە ئەویش دەکەوێتە داوی عیشقی شیرینەوە، هەر لە ئەنجامی ئەم عیشقو ئەڤینەوە مەرجی وای بەسەردا دەسەپێنن کە لەتوانای مرۆڤدا نەبێت وەك کونکردنی شاخی بێستون یا کێوی بێستون کە دەکەوێتە ناوچەی قەسری شیرین لە کوردستانی ئێراندا.

ئەم داستانە بە زمانی کوردی– شێوەی گۆران– لە لایەن خانای قوبادیو ئەمیر خەسرەوی دەلهەوی نووسراوەتەوە، ئەم نموونەیە

لـەوەی خانـای قوبادییـە، کـە شـاکارێکی ئەدەبییـەو بـە ٥٥٢٦ بـەیت هۆنراوەتەوە.

ئەمەش چەند دێڕێکە لە داستانەکە:

شیرین جەی گوفتار دەروونش جۆشـــا
چۆن بەحری قولزم جەقین خرۆشـــا
پەنجەی ڕەنگین بەرد جەخیشم پەروێــز
پارەکەرد یەخەش چون غونچەی نەوخێز
جە جامی نێرگز ئەو سیمین عـــوزار
بەرگی سەمەن کەرد بەلالەی بەهـــار
بە توونەی بەخیشم واتش بە شاپـــوور
خوسرەو بێ شەرمەن هەم جە خودا دوور

(هەمووی بۆ لەبەر کردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤان

جەی	:	ئەم، ل ئەڤ
گوفتار	:	گوتار، قسە، ئاخافتن.
دەروونش	:	دەروونی، هەناوی، هناڤاوی، دەرووناو.
جۆشا	:	هاتە جۆشان، کوڵا، کەلی.
چون	:	وەکو
بەحری قولزم	:	دەریای سۆر.
جەقین	:	لەڕقو کینە، ژ رق و کینەو بوغز.

خرۆشا	:	هاتە خرۆشان.
بەرد	:	برد، بر
جەخیشم	:	لەرقو تورەیی، ژ تورەییٚ
پارەکەرد	:	پارچەی کرد، پارکر.
ئەو سیمین عوزار	:	غونجەی تازە هەڵچوو
ئەو ڕوخسار سیمین	:	ئەو دەمو چاوە سپییەی وەکو زیو (وەکی زیڤ)
سەمەن	:	یاسەمین
وەهار	:	بەهار
واتش	:	گوتی، وی گۆت
بیٚ شەرمەن	:	بیٚ شەرمە، هیچ شەرم ل نك وی نینە.
جە خودا درۆور	:	لەخودا دوو، دویرە ژ خودیٚ.
یاوە	:	بەلاڤە
گۆڕیٚ	:	مەیدان
داو	:	داڤ
شاخ	:	کێو: چیا

٢. مەم و زین

مەم و زین لە جیهانی ئەدەبیاتی کوردیدا هەمیشە لەگەڵ ناوی (ئەحمەدی خانی)یەوە دێت، چونکە خانی ناوەڕۆکی مەم و زینی لە (مەمی ئالان)ی فۆلکلۆری سەر زاری خەڵکەوە وەرگرتووە، پاش دەستکاری کردنی زۆری ناوەڕۆکەکەی.

خانی ڕووداوەکانی ناو داستانەکەی سەر لەنوو بەزیاتر لە (٢٥٥٠) دێڕ هۆنراوە دارشتووەتەوە کە دەتوانین بیکەین بە سێ بەش:

١. دیباجە (پێشەکی)، کە (١٨٨) بەیتە شیعرە، کە تیایدا باسی ئاین و فەلسەفەو تەسەوف و مەدحی پێغەمبەر دەکات، لەمانەش (١٧٣) بەیتی لەبارەی کوردایەتی و هۆی دانانی پەرتووکەکەیتی بە زمانی کوردی و ئاشناکردنی خوێنەرە بە داستانەکە.

٢. ناوەڕۆکی چیرۆکەکە، کە تیایدا باسی چیرۆکی ئەڤینی دەکات و ڕووداوەکانی بە (١٩٤٨) بەیتە شیعر دەگێڕێتەوە.

٣. کۆتایی کە بریتییە لە (٢٤٦) بەیت.

مەم و زینی خانی چەند سیفەت و ئەدگارێکی پێوە دیارە کە ئەمانەن:

١. وشەو پەیڤی بێگانەی (بەتایبەتی عەرەبی) زۆر تێدایە، کە ئەگەر خانی بیویستبایە دەیتوانی وشەی ڕەسەنی کوردی لە باتی زۆربەیان بەکاربهێنێت.

٢. زۆر پەیڤ و وشەی لە بەشە شێوەکانی تری کرمانجی ژووروی تێدایە، کە وا دیارە خانی شارەزای هەموو لقە شێوەکانی کرمانجی

ژووروو بووەو سودیشی لە هەموویان وەرگرتووە، ئەمەش یەکیەتی زمانی ئەدەبی کرمانجی ژووروو دەنوێنێت.

٣. مەمو زینی بە زمانێکی سادەو ئاسانو ڕەوان نووسیوە، تەنانەت ئەو خوێنەرەی کە بە کرمانجی خوارووش دەدوێت، لێی تێدەگات، ئەمەش دەسەڵاتی ئەحمەدی خانی نیشان دەدات بەسەر هەموو شێوەکانی زمانی کوردی.

٤. سەرواو قافیەی شیعرەکانی (مەمو زین) لە بابەتی شیعری (مەسنەوی)یە، واتە دوو نیوە دێڕی هەر بەیتێکی لەسەر یەك قافیەیە، ئەم قالبە شیعرییەشی لە شاعیرانی فارس وەرگرتووە، وەکو لە نموونە شیعرییەکەی خوارەوەدا دەردەکەوێت.

خانی دەستکارییەکی زۆری ناوەڕۆکی داستانی فۆلکلۆریی (مەمی ئالان)ی کردووە، بەم جۆرە:

١. خانی زۆر دیمەنی ئەفسانەیی لە چیرۆکە فۆلکلۆرییەکە لاداوە.

٢. دەستکاری کاتو شوێنی ڕووداوەکانی کردووە، ئەوەتا چیرۆکەکەی لەڕۆژی جەژنی نەورۆزدا دەست پێکردووە، شاری (جزیرێ)ی کردووە بە شوێنی ڕووداوەکان کە ماوەی ساڵێکیان خایاندووە، مەمو زینی بە جووتە کردووە بە خەڵکی جزیرێ.

٣. ناوی زۆربەی کەسانی داستانە فۆلکلۆرییەکەی گۆڕیوە، بۆ نموونە (میر ئەژین)ی کردووە بە (میر زێندین).

٤. داستانە فۆلکلۆرییەکەی خستوەتە سەر شێوەی داستانێکی شیعری کە بەو جۆرە چووەتە ڕیزی ئەدەبیاتی کلاسیکی ڕۆژهەلاٌتو، بووە بە لوتکەی ئەدەبیاتی کلاسیکی کوردی.

دیارە مەبەستی خانی لە دانانی داستانی مەمو زین دوو شتی سەرەکی بووە:

١. بە هۆیەوە بەرگری لە بیرو باوەڕە تەسەوفیو فەلسەفیو نەتەوەییەکانی خۆی بکات مەمو زین بکات بە بەهانە بۆ دەربڕینی هەرچی لەدلٌ دایە دەربارەی باری ژیانی کوردو مەسەلەی نەتەوەیی:

شەرحا غەمێ دل بکەم فەسانە

زینێ ئو مەمێ بکەم بەهانە

٢. بۆ ئەوەی ئەوە جێگیر بکات کە کوردیش خاوەنی میراتێکی گیانیی ئەو تۆیە کە لەمیراتی گیانیی نەتەوەکانی تر کەمتر نییە.

نموونەیەك: ئەمە نموونەیەکە لە داستانی مەمو زین، کە لەسەر زاری زینی گوتراوە، کە زین لەبەر خۆیەوە، دوای زیندانی کردنی (مەم) دلٌو گیانی خۆی دەدوێنێت.

ئەی دلٌ، تو ژ قەلبێ من ب دەرکەڤە

وەی جان، توژی بۆ دلێ ب بەرکەڤە

هون هەردوو هەڕن مەمێ ببینن

لێ یەك خەبەری ژ بۆمە بینن

ئەی دلٌ، توکو لێ دکەی سەلامی

زو بینەڤە، بۆ مەڕا پەیامی

کانی ب چه حاله ئەو گرفتـــار؟!
دانین چه خەیاله ئەو دڵ ئەڤگار
کانی ل مه ئاشه، یانه زیــــــزه
باخی وی بەهار یا پەییـــــــزه
خۆش ڕەنگو لەتیفه شوبهی سۆرگول
یان، ژارو زەعیفه میسلی بولبـــول؟!

(هەمووی بۆ لەبەرکردنێیە)

ڕاڤەکردنی پەیڤان

↑ ↓

ب دەرکەڤ	:	دەرکەوە، دەرچۆ.
ب بەرکەڤ	:	بەرکەوە، بکەوەبەری.
هون	:	ئێوە، ئەنگۆ، هنگ
هەڕن	:	بڕۆن، بچن.
بینەڤە	:	بهێنەوە.
ل مه ئاشه	:	لە گەڵمان دۆستە.
ژار	:	هەژار.
کولێ دکەی سەلامی	:	کاتێ کە سڵاوی لێ دەکەی.
شوبهی سۆر گول	:	وەك سۆرە گوڵ
هەرگاڤ	:	هەمیشە
بەڕڤانی	:	بەرگری
بەهانە	:	مەهانە
ئەوسا	:	ئەوتۆ

پەندی پێشینان

پەندی پێشنان/ بەرھەمێکی فۆلکلۆری زۆر کۆنی باب‌و باپیرانە، لە ئەنجامی بەسەرھات‌و کارەساتەوە لەھەموو ڕوویەکی ژیانەوە کە بە سەریان ھاتووە جۆرە پەندێکیان لێ وەرگرتووەو بە چەند وشەو پەیڤێك یان چەند ڕستەیەکی کورت‌و ڕەوان، بە ھەڵبەستێکی سادەو ئاسان کە زیرەکی خۆیان‌و یاسای ژیانی ئەو کاتەو لەوە پاش نیشان دەدات، ڕێکیان خستووەو بە یادگار بۆ نەوەی دوایی بەجێیان ھێشتووە کە لەژیانیاندا لەسەری بڕۆن‌و بەو ڕەنگە ڕەفتار بکەن.

ھەر نەتەوەیەك پەندی تایبەتی خۆی ھەیە کە داب‌و نەریتی ساڵەھا ساڵی ڕۆڵەکانی دەئاخنێتە ناو وشەکانی‌و... بە چەند پەیڤێکی ئاسان‌و ڕستەیەکی کورت سەر بۆرو سەرگوزەشتی چەندین کەس پیشان دەدات‌و ناوەڕۆکی چەندین بەسەرھات‌و ڕووداو ڕوون دەکاتەوەو ھەوێنی زۆرەھا ئەزموون دەداتە دەست‌و... بە ئامۆژگاریی گەش‌و پڕ سوودو، واتای قوول‌و پرشنگدار مەیدانێکی بەرینی ژیان ڕووناك دەکاتەوە.

نەتەوەی کوردیش وەکو نەتەوەکانی تری جیھان پەندی واتا مەندو پڕ مەبەستی وای ھەیە کە چۆنیەتی ژیانی باب‌و باپیرانمان بەدەر دەخەن.

دیاره پەندی کوردیش هەندێك سیفەت و تایبەتمەندی لە خۆی دەگرێت، وەك:

١. پەندی کوردی بەڵگەنامەو ئاوێنەی مێژووی هەزاران ساڵەی نەتەوەی کوردە.

٢. زۆربەی پەندە کوردییەکان، پێوەرن بۆ پێوانی ڕادەی هۆشیاریو کارامەییو لێهاتوویی ڕۆڵەکانی نەتەوەی کورد.

٣. پەندی کوردی، لەزۆر باردا بووەتە ڕابەرو ڕێبەرو ڕێنیشاندەری خەڵكو چارەی باشی بۆ کێشەو ئاستەنگەکانی بەردەم ئەو خەڵکە دۆزیوەتەوە.

٤. هەموو کات پەندی کوردی خوو ڕەوشتو ڕەفتاری چاکی لەناو گەلدا چەسپاندووەو تۆوی گیانی خۆشەویستیو هاوکاریو زبارەو یاریدەدانی لە دڵیاندا چاندووە.

٥. بە گشتی پەندی کوردی وشەو پەیڤی ڕەسەنی کوردی دەگرێتە خۆیو لەم لایەنەوە دەتوانرێت سوودێکی زۆری لێ وەربگیرێت بۆ دارشتنو هەڵسەنگاندنی وشەی تازەو ڕەسەنی کوردی.

ئاشکرایە کە ماوەیێکی زۆر درێژە خاکی کوردستان پارچە پارچە کراوەو، گەلی کوردیش بەسەر چەند دەوڵەتێك دابەشکراوە کە تا ئێستاش ئەو بارە ناسروشتییە هەر لە ئارادایە. پێشتریش دوژمنانی یەکگرتنی کورد چاویان بریوەتە خێرو بێرو بەرو بومو سەرو سامانی خاکی بەپیتی کوردستانو... لەبەر زۆر ئەگەران ڕۆڵەکانی کوردیان لێك دوور خستۆتەوە کە یەکەم ئەنجامی کارە نارەواکەیان پەیدابوونی چەند دیالیکتێکی زمانە، بەڵام خۆش بەختانە ئەم دیالێکتانە ڕەگو ڕیشە

کوردییە ڕەسەنەکەیان هەر ماوەو... بە پێچەوانەی خواستی ناحەزان زمانە شیرینەکەمان بەم دیالیکتانە پتر دەوڵەمەند بووەو، فەرهەنگی وشەو زاراوەکان گەورەو فراوانتر بووە.

دیارە باپیرانمان بۆ ڕاگرتنی هاوسەنگی تەرازووی ژیان زۆر ژیرانە پەندیان داڕشتووەو باری بەڵگە نەویستی سروشتیان خستۆتە ناو پەیڤەکانی‌و، بۆ ڕۆڵەکانیان جێ هێشتووە کە مەبەستیان پەروەردەکردنی نەوەی ڕەسەن‌و خاوەن نەژادی بێگەردی کورد بووە... بۆیە گوتویەتی:

((چ بچینی ئەو دەدووریێەوە))

کە لەڕواڵەتدا- گوێگرو خوێندەوار- ئەم پەندە بە بەڵگە نەویستێك دادەنێت‌و، دیاریشە ئەوەی گەنم بچێنێت هەر گەنم دەدوورێتەوە نەك نیسك‌و نۆك‌و ماش کەچی لە ناوەڕۆکدا مەبەستی پەروەردەکردنی منداڵەو، بەم چوار وشەیە پرۆگرامێکی گشتگری پەروەردەو فێرکردنیان بۆ ڕوون دەکاتەوە کە ئەوەندەی قوتابخانەیەك ڕۆڵێکی کاریگەری هەیە.

بەرامبەر ئەم پەندەش‌و بۆ هەمان مەبەست پەندێکی ترمان هەیە کە دەڵێت:

((چ بکەنە کارێ ئەو دێ هێتە خارێ))

هەمووومان دەزانین کە ژیانی باپیرە گەورەکانمان زۆر ئاسان‌و ئاسایی بووە، شێوەی خانووەکانیشان بە پێی پێویستی ئەم ژیانە بووە، کەواتە هەر لەناو خانوودا کۆگایێکی دروست دەکرد کە خانە خانە بوو، ئەم خانانە لە ژێرەوە کون بوون، هەر خانەکیان بۆ جۆرە دانەوێڵەیەك تەرخان دەکرا، ناوی ئەم کۆگایە (کار) بوو.

ئیتر وەکو لێکدانەوەی پێشوومان، لە ڕواڵەتدا ئەو (کار)ەی برنجی تێ دەکرا هەر برنجەکە لە کونەکەی خوارەوەی دەهاتە خوارێ، کەچی لە ڕامانو مەبەستدا ئەم پەندە وەکو پەندەکەی پێشوو پەروەردەو فێرکردنە.

بۆ پەسندکردنی کاری باشو ڕێزگرتنی کاتی ڕەخساویش، باپیرانمان پێیان لەسەر ئەوەی داگرتووە کە پێویستە کاتو دەرفەت لە دەست خۆمان نەدەین، پێشی ماوەی خۆی ئامادەباشی بۆ بکەینو هەلو مەرجەکانی سەرکەوتنی کارەکانمان لەکاتی خۆیاندا ئامادەو دابین بکەین، ئەگینا ئیشو کارە ئاسانەکانمان گران دەبنو دەرفەتەکانیشی تێدەپەڕنو ناگەڕێتەوە، بۆیە گوتویانە:

((گرێی دەستان مەدە بەر ددانان))

((ئەو گرێیا ب دەستان ڤەدبیت، ب ددانان ڤەنەکە))

دیاریشە کورد لە سەرەتای ژیانییەوە ئاشتی خوازبووە، هێمن بووە، ژیانی تەبایی لەگەڵ یەکتریو کەسانی تریشی پێ خۆشبووە، مافی کەسی نەخواردووە. ئەگەر ڕاپەڕی بێتو شۆڕشی بەرپا کردبێت هەر لەپێناو وەرگرتنی مافە خوراوەکەی بووە، ڕیش سپیو هۆشمەندەکانی هەمیشە خەڵکیان هێورکردووەو هەوڵی وەیان داوە ناکۆکی لە نێوان خەڵکدا نەهێڵنو ئاگری مرۆڤە هەڵچووەکان دابمرکێنن.

ئەم پەندە جوانەیان لە مێشکی ڕۆڵەکانیان جێگیر کردووە:

((خوێن بەخوێنی ناهێت شویشتن))

کورد ویستویەتی بەری دەستی خۆی بخواتو خوە و ئارەقەی نەوچەوانی خۆی بخواتەوە بۆیە هەمیشە ڕەنجی کاری خۆی پێ خۆشتر بووە لەمنەتی خەڵکیو، لەپێناو نانو ژیاندا کارو خەباتی کردووەو ماندووبوونی نەزانیوە، بۆیە گوتوویەتی:

((نانێ خۆ بخۆ ب ئاڤێ، منەتا خەلکی پاڤێ))

((گۆشتی ڕانی خۆت بخۆ، منەتی قەساب هەڵمەگرە))

هەر بەم شێوەیە کورد مرۆڤی ئیشکەرو ڕەنجدەری خۆش ویستووەو ڕێزی گرتووەو بە چاوێکی بەرز سەیری کارەکەی کردووە:

((دەستی ماندوو لەسەر زگی تێرە))

((کارکەری خۆ بە خۆشتڤیێ خەلکی))

هەروەها بابو باپیرانی کورد هەموو شتێکی ڕاستیان پێ باش بووە، واتە لە کارەکانیاندا دڵسۆزو لە گفتەکانیاندا ڕاستگۆ بووینەو، لەهیچ کاتو شوێنو هەڵوێستێکدا لەڕاستییان لانەداوەو لە گۆتنی قسەی ڕاستو لە کردنی کاری ڕاست نەترسانو، دلێرانە بەرگرییان لە (ڕاستی) کردووە چونکە باوەڕیان بووە کە:

((ڕاستی دناڤ ئاگریدا نا سوژیت))

هەر ئەم (ڕاستی)یە هێزی وا دەداتە خاوەنەکەی کە ئازاو دلێرانە ڕێی شێر بگرێتو لێی نەترسێت.

((ڕاست بەو ڕێی شێر بگرە))

ئیتر بە سەدان پەندی زیندیو کاریگەرمان بۆ ماوەتەوە کە وەکو مۆمی گەشی شەوە زەنگ تاریکی دەڕەوێنێتەوەو ڕێگاکانی ژیانمان بۆ ڕووناك دەکەنەوە، بەڕاستی:

((گوتنێن مەزنان نەخشێ ل بەری نە))

ڕاڤەکرنا پەیڤان

↓		↑
ئەو کاتە	:	وی دەمی
لەوە پاش	:	پشتی وی
دابو نەریت	:	عەدەت
دە ئاخنێتە	:	د حەشرینیتە
ئامۆژگاری	:	شیرەت
پڕ سوود	:	پڕ مفا
قووڵ	:	کویر
بەرین	:	فرەهـ
پڕ مەبەست	:	پڕ ڕامان
وا	:	وەسا
لە خۆیدا دەگرێت	:	تێدا هەنە: ڤەدگریت
ئاوێنە	:	خۆدیك
زۆربەی	:	باهراپتر
پێوەر	:	پیڤك

ڕۆلەکان : کوڕێن

کێشە : دۆز

تۆو : تۆڤ

ئێستا : نهۆ

لە ئارادایە : مایەو هەیە

بەروبۆم : دەرامەت

بەپیت : قەلەو

جێ هێشتووە : هێلایە

خاوەن : خودان

بۆیە : لەوا

لە ڕۆلەتدا : ژ ڕوییێ دەرڤە

لە ناوەڕۆکدا : ژ ڕوییێ ژوورڤە

هەمان : هەروێ

ئاسایی : سادە

دانەوێڵە : دان، وەك برنجو ساڤارو...

ڕەخساو : هەلکەڤتی

دابین بکەین : بەرهەڤ و مسۆگەر بکەین

دابمرکێنن : ڤەمرینن

ویستۆیەتی : ڤیان

ماندوبوون : وەستیان

لێکۆڵینەوەی تازەی ئەدەبی کوردی

پێشتر زانیمان کە بناغەو سەرچاوەی ئەدەبیاتی کوردی وەك ئەدەبیاتی گەلانی تر دەچێتەوە سەر فۆلکلۆر. واتە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی لە ئەدەبی نووسراو کۆنترەو سەرچاوەی ئەوە، بەڵام دەتوانین بپرسین ئەدەبی نووسراوی کوردی لە کەیەوە دەستی پێکردووە؟

بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە دەتوانین پشت بە بیرورای چەند کەس لە شارەزایانی ئەدەبیاتی کوردیو زانایان ببەستین. ڕەنگە جاروبار ڕای ئەو شارەزاو زانایانە هەندێك جیاواز بێتو هەر یەکە شاعیرێك بە یەکەم شاعیری کورد دابنێت. هەندێکیان سەرەتای ئەدەبیاتی کوردی دەبەنەوە بۆ پێش ئیسلامو هەندێکیان لەگەڵ ئەوەشدا کەنکۆڵی لەوە ناکەن کە کورد پێش ئیسلام هۆنراوەی هەبوو بێت، بەڵام بەڵگەو نموونەیەکی ئاشکرا بۆ ئەو هۆنراوانە نابینن.

لەبەر ئەوە سەردەمی سلجووقی بە سەرەتایەکی ڕوونو بێ گومانی هۆنراوەی کوردی دادەنێن. واتە هەر لەو سەردەمەوە کە دوەیلاتی ئیسلامی پەیدا بوو، نەتەوە موسڵمانە نا عەرەبەکان چوونەوە سەر زمانی زگماکی خۆیان زمانی کوردیش ئەو ڕێگایەی گرتو لەناو کوردیشدا ئەدەبیاتی نووسراو بە ئاشکرا پەیدا بوو.

لێرەدا دەبێت ئەوە بزانین کە شارەزایانی ئەدەبی کوردی هەر لە سەرەتاوە پلەکانی ئەدەبیاتی کوردی بە چەند جۆرێك دابەش دەکەن:

١. به پێی شێوەکانی (زاراوەکان): هەندێکیان تەماشای ئەو شێوەیەی زمان دەکەن کە بەرهەمەکەی پێ نووسراوە، کە ئەمیش چەند هۆیەکی مێژوویی هەیەو بەستراوە بە مێژووی کوردو میرنشینەکانیو مێژووی لەمەو دوایەوە.

ئەمانە چوار پلەی ئاشکرا بۆ ئەدەبیاتی کوردی دادەنێن، یا دەیکەن بە چوار جۆر کە ئەمانەن:

ئـ- ئەدەبیاتی شێوەی لوڕی.

ب- ئەدەبیاتی شێوەی گۆران (گۆرانی).

پ- ئەدەبیاتی شێوەی کرمانجیی ژووروو (بۆتانی- بادینانی- هەکاری).

ت- ئەدەبیاتی کرمانجیی خواروو کە لە سلێمانییەوە دەست پێ دەکاتو بەشە شێوەکانی (سنە- موکریان- سۆران) دەگرێتەوە.

٢. بەپێی ساڵی لەدایکبوون: هەندێك مێژوو نووسی ئەدەبیاتیشمان هەن کە بەپێی ساڵو یەك لەدوای یەك بە پێی ساڵی لەدایك بوونو مردن بەڕیز باسی شاعیرانو نووسەرانو بەرهەمیان دەکەن.

٣. بەپێی قوتابخانەی ئەدەبی: هەندێك لە مێژوو نووسانی ئەدەبیاتی کوردی، بەپێی قوتابخانەو پەیڕەوی ئەدەبی سنوورێك بۆ چەشنەکانی ئەدەبیاتی کوردی دادەنێن.

قوتابخانەی ئەدەبی (ڕێبازی ئەدەبی)، ئەوەیە کە کۆمەڵە هۆنەرو نووسەرێك یەك ڕێبازیان هەبێتو لەڕووی بیرو ئەو باسانەوە کە دەریان

دەبڕن نزیکی یەك بن‌و گەلێك دیمەنی ئەدەبی بە یەکتریانەوە ببەستێت، یا هەریەکە چێژێکی تایبەتیش لە بەرهەمەکەیدا ببینرێت.

بەشێوەیەکی گشتی لە ئەدەبیاتی کوردیدا سێ جۆرە قوتابخانەی ئەدەبی دەبینرێت کە ئەمانەن:

ئ- قوتابخانەی کلاسیکی (ڕێبازی کلاسیکی): ئەوەیە کە کۆمەڵە هۆنەرو نووسەرێك لەسەر ڕێچکەیەك دەڕۆن کە گەلێك کەس لە پێش ئەوانەوە لەسەر ئەم ڕێچکەیە ڕۆیشتووە، هەتا وای لێ دێت ناتوانن بەهیچ شێوەیەك لەم ڕێگەیە لابدەن، بەڵکو هەر لاسایی‌و پەیڕەوی ئەوان دەکەنەوە، وشەو دەربڕینەکانی ئەوان دووبارە دەکەنەوە، زیاتر گرنگی بە ڕوخسارو وشەکاری دەدەن، کێشی عەرووزو قافیەی شیعری عەرەبی بەکاردەهێنن.

بەشێوەیەکی تێکڕایی ئەدەبیاتی نووسراومان هەر لەو کاتەی کە پەیدابووەو ماوەتەوە واتە لەسەردەمی سلجووقییەکان هەتا سەردەمی جەنگی یەکەمی جیهانەوە بەر قوتابخانەی ئەدەبیی کلاسیکی دەکەون، هەروەها داستانە کۆنەکانی کوردی کە بە زاراوەی گۆران (هەورامی) یا بە زاراوەی کرمانجیی ژووروو (بەشی بۆتانی) نووسراون، تێکڕا دەچنە ڕیزی ئەدەبیاتی کلاسیکیی کوردییەوە. ئەمەش نموونەیەکە لە هۆنراوەی کلاسیکیی کوردی، نالی دەڵێت:

هەر چەندە کە عومری خدرو جامی جەمت بوو

چونکە ئەمەلت زۆرە چ عومرێکی کەمت بوو

ئەی جامیعی دونیاو قیامەت بە خەیاڵات

ئەو ڕۆژە کە مردی نە ئەوت بوو نە ئەمت بوو

بێزارە لە تۆ ئێستە هەم ئاغووشی عەدووتە

دونیا کە لەکن خۆت حەرەمی موحتەرەمت بوو

دوێنێ چ بوو دەتدا بەزمانی لافی کەرامەت

ئەمڕۆ نە دەمت بوو نە دەمت بوو نە دەمت بوو

عومرت نەفەسێکە لە هەموو عالەمی باڵا

بمرە لە غەمی دا کە هەموو سەرفی غەمت بوو

وەك شەلتە پەیین گەهـ پڕو گەهـ خاڵییە بەتنت

سەوم ئەمەلت باعیسی نەفس و شکەمت بوو

نالی چییە وا میسلی جوعەل غەرقی شیاکەی

خۆ تۆ بە حیسابێ وەکو پەروانە شەمت بوو

((لەسەرەتاوە پێنج دێری بۆ لەبەرکردنە))

ب- قوتابخانەی ڕۆمانتیکی (ڕێبازی ڕۆمانتیکی): بریتییە لە هیواو ئاوات و نا ئومێدی و فرمێسك ڕشتن. لە ئەدەبیاتی ڕۆمانتیکیدا خەیاڵێکی فراوان دەبینرێت، زیاتر گرنگی بە ناوەڕۆك دەدرێت، لێرەدا ئەوەی پێویستە بوترێت ئەمەیە کە ئەدەبیاتی ڕۆمانتیکی کوردی لە هیواو ئاوات دەربڕین و نا ئومێدی و گەڕانەوە بەرەو دواوە جیاواز بووە لەگەڵ ئەدەبیاتی ڕۆمانتیکیی ئەوروپا، چونکە هی ئەوان بەستراببوووەوە بە چینێکی دیار کراوی کۆمەڵ، کە چینی بورژووازی بوو، ئەم چینە لەدوای

شۆڕشـــی پیـــشەسازی وەك چـــینێکی تـــازە ســـەری هەڵـدابوو، بـــەڵام ئەدەبیاتی ڕۆمانتیکیی کوردی بەستراوە بە هەموو گەلی کوردەوە، هیواو ئاواتی هۆنەرانی کـورد سـەرکەوتنی گـەل بـووە، لـەکاتی سـەرنەکەوتن‌و نـسکۆو چەوسـاندنەوەدا بـێ ئومێـدی‌و ڕەشـبینی‌و فرمێـسك ڕشـتن لـە بەرهەمەکانیاندا دەرکەتووە.

ئـەدەبیاتی ڕۆمـانتیکیی کـوردی لـەدوای جـەنگی یەکـەمی جیهانـەوە وەکو ڕێبازێکی ئـەدەبی سـەری هەڵـداوەو تـا جـەنگی دووەمـی جیهـان‌و دواتر بەردەوام بووە.

ئەمـەش نموونەیەکـە لـەهۆنراوەی ڕۆمـانتیکیی کـوردی، کـە دڵـدار دەڵێت:

خەندەکەی بایی

لە ئافاقی ژیانی نا ئومێدیم خەندەکەی بایی
فریشتەی پاکی هیوامی نیشاندام وا کە بیدوێنم
پڕیشکی تیشکی ئەستێرەی جوان ئیمشەو بە ئەسپایی
بە سۆزی هاتە نێو کونجی دڵی تاریکی پڕ خوێنم
دەسا ئەی مەسدەری هەستی
دەخێرا لادەری پەستـــــــی
وەرە تا من بە ڕازی تۆ نەمامی شادی بڕوێنم

★★ ★★

جوانی غونچەییێ بوو وا کە پەنجەی ڕازی ڕاکێشای

دە سەیری چەند بە وەسلی زولفی خاوت شادو مەسرووورە

لەڕووی ڕاستی ئەتۆش وەك ئەو گولێکی چیمەنی دونیای

کەچی تاجی دڵی هێشتا دڵت لەم حالە ڕەنجوورە

بەخەندەی نەرمی دڵ پاکیت

ئەخۆم سوێندێ بە ڕووناکیت

ئەگەر هەستێ بە ژین وابێ لە جەرگی ڕاستیا دوورە

★★ ★★

هەمووی نووری ژیانە فەیزو نووری ئاسمانی شین

هەموو چەپلەی گوشادی لێ ئەدەن هەرچی کە ئەی دینی

لەسەر ئەم خاکە گەردێکین دە ئێمەش ڕوو لەشادی بین

فەراموش بکەین جارێ چەژی تاڵاوی غەمگینی

بەدڵ ڕوونیو ڕوو خۆشی

بە خەندە نەك بەخامۆشی

بنۆشین جامی دڵداری لەبەرکەین بەرگی نەمرینی

((کۆپلەی یەکەمی بۆ لەبەرکردنە))

پ- قوتابخانەی ڕیالیزمی (ڕێبازی ڕیالیزمی): ئەگەر پێناسەیەکی کورتی ڕیالیزم بکەین، دەتوانین بەو هونەرو ئەدەبیاتەی دابنێین، کە ژیان بە هەموو دیمەنو واتای قووڵو بەرینییەوە، بە چاوی ئەم هونەرمەندە یا ئەو نووسەرو شاعیرە پیشان دەدات، واتە ژیانو چۆنیەتی هەمەڕەنگەی فراوان هەیە کە چاوی هەر هونەرمەندێك

بەجۆرێکی دەبینێت‌و لە مێشکی هەر کەسێکدا بە چەشنێك ڕەنگ دەداتەوەو لای هەر کەسێك دەبێتە چەشنێك لە بەرهەم. ڕیالیزم ئاوێنەی ژیانە، هەر هونەرمەندێك بە چەشنێك ئەو ژیانە پیشان دەدات، بەڵام هونەرمەندی ڕاستەقینە ئەوەیە کە هونەرو بەرهەمەکەی دەبەستێت بە خەڵکەوە، ئاوێنەی خەباتی درێژی خەڵکە لە پێناوی ئازادی‌و بە خۆشی ژیاندا، دژی چەوساندنەوە بە هەر چەشنێك بێت، لە ئەدەبیاتی ڕیالیزمیدا گرنگی بەروخسارو ناوەڕۆك دەدرێت.

ئەگەر بەم چاوە تەماشای ڕیالیزم بکەین لە ئەدەبیاتی کوردیدا، ئەوا بە ئاشکرا ڕاستیی ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت، کە ئەدەبیاتی کوردی هەر لەبەر ئەوەی کە پێویستێکی ژیان لەسەرەتاوە هێناویەتییە کایەوە، کە پێویستیی گەڕانەوە سەر زمانی زگماکی کوردییە، لەبەر ئەوە هەر لەو سەرەتایەوە هەندێك ڕەگەزی دەربڕینی ژیانی خەڵکی تێدا بووەو ڕیالیزم لەزەویی ئەو ئەدەبیاتە ڕەگی داکوتاوە، ئەمەش بە تەواوی لە هۆنراوەی (بابە تاهیری هەمەدانی‌و فەقێی تەیران‌و ئەحمەدی خانی‌و حاجی قادری کۆیی‌و نالی‌و سالمدا) دەبینین، بەڵام ڕیالیزم زۆری ویستووە تا بووە بە قوتابخانەیەکی ئەدەبیی دیارو سەربەخۆ، ڕێ‌و شوێنی دیاری هەبێت‌و دەست بەسەر هەموو بەرهەمی ئەدەبیی کوردیدا بکێشێت.

کەی قوتابخانەی ڕیالیزمی کوردی سەری هەڵداوە؟

دەتوانین بڵێین سەردەمی جەنگی یەکەمی جیهان، سەردەمی کۆتایی هاتنی قۆناغی ئەدەبیاتی کلاسیکیی کوردییەو دەست پێکردنی ڕێبازێکی تازەی ئەم ئەدەبیاتەیە کە ئەویش ڕیالیزمە وەکو سەرەتایەك، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە ژیانی گەلی کورد پێویستیی بە بەرهەمێکی ئەدەبی هەبوو، کە هیواو ئاواتو داخوازییەکانی گەلی کوردی تێدا ڕەنگ بداتەوە، بەم جۆرە دەتواندرێت بوترێت، ئەدەبیاتی ڕیالیزمی کوردی لە نێوان جەنگی یەکەمو دووەمی جیهان سەری هەڵداوەو لە پاش جەنگی دووەمی جیهان بە تەواوی چەسپاوەو جێگیربووەو دەستی بەسەر ئەدەبیاتی کوردیدا کێشاوە، واتە لەو ململانەی نێوان ڕێبازە ئەدەبییەکاندا ڕیالیزم سەرکەوت.

هۆیەکانی سەرکەوتنی ئەدەبیاتی ڕیالیزمی کوردی:

بێگومانە کە ئەم کێشەیە سەرکەوتنی ڕیالیزمە، شتێك نییە، لە خۆیەوە هاتبێتو نەبەسترابێت بە باری کۆمەڵایەتیو ئابووریو ڕامیاریی کوردستانو ناوچەکەوە، بەڵکو باری ئەو سەردەمەی جیهانیش کارێکی تەواوی کردە سەر ئەم کێشەیەو ئەنجامەکەی، بەتایبەتی ئەو گۆڕینەی کە بەسەر گەلێك لایەنی ژیانی مرۆڤایەتیدا هات لە ئەنجامی جەنگی دووەمی جیهانەوە، واتە هۆیە دەرەکییەکان، وەکو:

١. ژێر کەوتنی بەرەی فاشیزم.

٢. سەرکەوتنی بەرەی دیموکراسی.

٣. سەربەخۆ بوونی گەلێك لە وڵاتان وەك هیندستانو ئەندەنووسیا.

٤. کشانەوەی سوپای بێگانە لە سووریاو لوبناندا.

٥. سەرکەوتنی چینی کرێکار لە ڕۆژهەڵاتی ئەورووپاو چیندا.

٦. پێکهاتنی بەرەیەکی مەزنی سوشیالیستی.

لە کوردستانیشدا (واتە هۆی ناوەوە) دروست بوونی کۆماری کوردستان لە مەهابادو لەناوچوونی ئەو کۆمارە بە دەستی ئیمپریالیزمی جیهانو کۆنە پەرستانی ئێران، ئەمانە کارێکی گرنگیان کردە سەر ئەدەبیاتی کوردیو وای لێهات کە بتوانین ماوەی دوای جەنگی دووەمی جیهان بە سەردەمی بەرز بوونەوەو بەرەو پێش چوونی ئەدەبیاتی کوردی دابنێین، بەتایبەتی ڕێبازی ئەدەبیاتی ڕیالیزمی کوردی.

باسەکانی ئەدەبیاتی ڕیالیزمی کوردی:

ئەگەر بچینە ناو ئەدەبیاتی ڕیالیزمی کوردییەوەو چاوێك بەو باسانەدا بخشێنین کە شاعیرانو نووسەران لێیان دواونو کردوویانن بە کەرەستەی ڕازاندنەوەی بەرهەمی خۆیان. ئەوانەی کە بەرهەمی ئەدەبیی ڕیالیزمیان نووسیووە، هەر لە ساڵانی پاش جەنگی یەکەمی جیهانەوە تا ساڵی (١٩٦١)ز ئەم چەند باسەی خوارەوە دەگرێتەوە.

١. باسی گیروگرفتی کۆمەڵایەتی‌و هۆی دواکەوتنی کوردەواری لەم بارەیەوە، واتە لە بارەی پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی‌و هەندێك دیمەنی شارستانیی تازەوە.

٢. ژیانی جووتیاری کوردو دیمەنی ڕەنج کێشان‌و ڕەنج بردنی‌و کێشەی نێوان جووتیارو دەرەبەگو دیمەنی خەباتی جووتیاری کورد.

٣. ژیانی کرێکاران‌و ڕەنگدانەوەی پەیدابوون‌و گەشەسەندنی چینی کرێکار لەناو کورداو لە هەموو عێراقدا، هەروەها ڕەنگدانەوەی بڵاوبوونەوەی بیرو باوەڕی چینی کرێکارو دەسەڵات سەندنی ئەو بیروباوەڕە، کە دەبێتە هۆی پتەوبوونی ڕۆڵی ڕابەرانەی کرێکار لە کۆمەڵدا.

٤. خەباتی ئازادی خوازانەی نەتەوەی کورد لە پێناوی مافی نەتەوەیی ڕەوای خۆیدا، کە ئەمە بەشێکی گەورەیە لەبەرهەمی ئەدەبیاتی ئەم سەردەمەمان‌و هەندێك لە شارەزایان ناوی دەنێن ((هۆنراوەی سیاسی لە ئەدەبیاتی کوردیدا)) دیارە هەر وەك خەباتی نەتەوەی کورد خۆی لە خەباتی ئازادی خوازانەی گەلانی ئەم ناوچەیەو هەموو جیهان نابێتەوەو بەشێکە لە خەباتی ڕەوای ئادەمیزادی ئەم سەردەمە بەرامبەر بە کۆنەپەرستی‌و سەرمایەداری‌و چەوساندنەوەو ئیمپریالیزم، هەروەها ئەم چەشنە بەرهەمەش لە ئەدەبیاتی کوردیدا باسی خەباتی نەتەوەی کورد لەو خەباتە قووڵ‌و فراوانە جیا ناکاتەوە.

هەر ئەم گیانە بەرزو بەنرخەی مرۆڤ وای کردووە کە نرخ دان بەمرۆڤ لە ئەدەبیاتی ئەم سەردەمەماندا ڕەنگبداتەوەو مرۆڤ بە بەرزترین‌و بەنرخترین سامان‌و سەرمایەی جیهان بزانرێت، هەر لەبەر ئەمەشە دیمەنی ئافرەت‌و سروشت لە ئەدەبیاتی ئەم سەردەمەماندا وێنەیەکی تازەی هەیە کە بەڕاستی بەرەو ئەوە دەڕوات کە لەگەڵ ڕێبازی ڕیالیزمی ئەدەبیاتی جیهاندا یەك بگرێت.

ئەم ڕێبازە تازەیەی ئەدەبیاتمان‌و ئەم باسانە تەنیا لە هۆنراوەی کوردیدا سەر هەڵنادەن بەڵکو لە پەخشانیشدا تەواو دیارن، لە پەخشانی کوردیدا دیمەنی ڕیالیزم‌و بەستراوی بە ژیانەوە لە دیمەنی هەموو ڕێبازەکانی تر ئاشکرا ترە.

ئەمەش بەستراوە بە سەردەمی پەیدابوون‌و گەشەسەندنی هەموو جۆرەکانی نووسینی پەخشان لە ئەدەبیاتی کوردیدا کە زۆرتری لە سەدەی بیستەمدایە، یا پاش جەنگی یەکەمی جیهانە، کە ئەمەش سەردەمی گەشەسەندنی ڕیالیزم خۆیەتی لە کاتێکدا کە ناوەڕۆك‌و باسی ئەدەبیاتی کوردی تازە بووەوە، بێگومان ڕوخساری ئەدەبەکەش بەرەو تازەوە بوون چوو.

نموونە: (١)

محەمەد شێخ حوسێن بەرزنجی کە بە (ع. ح. ب) ناسراوە لەم هۆنراوەیەدا ژیانی زەحمەت کێشان دەخاتە ڕوو.

پەندی برسی

شەوو ڕۆژ من عەرد ئەکێڵم
بە دوای ئیش کردنا وێڵم
لەدەست برسێتی ڕائەکەم
ئەم لا ئەکەم، ئەولا ئەکەم
نەنان، نە ئیش هیچیان نییە
نازانم هۆی ئەمە چییە
هێزو تواناو تینی گەنجم
هەوڵو ئیش کردنو ڕەنجم
بیرو لێکدانەوەو هۆشم
بە نانە سکێ ئەفرۆشم
کەچی هێشتا لێم ناکرِن
دوای سوورِانەوەم نابرِن
ئەم خاوەن پارە زۆرانە
ئەم سەردارە خوێن خۆرانە
واتێ ماوم نازانم چۆن
پاروویەك نان، بەرگێکی کۆن
پەیدا کەم، ئەم ژەهری مار کەم

بەویش ئەم ڕووتی یەم چار کەم

کاکـــه تـــۆ نـــازانی چـــیمه

هەرچی پارەو پوول بێ نیمە

ڕووتم عوریــــانم برســــیمە

(هۆنراوەکە هەمووی بۆ لەبەرکردنە)

لەم هۆنراوەیەدا شاعیر ژیانی هەژاران‌و زەحمەت کێشانی خستۆتە ڕوو، دیمەنی چەوساندنەوەو ئێش‌و ئازاری ئەوانەی بێ ئێش‌و کارن پیشان داوە، بۆ مەبەستی چارەکردنی دەردی نەبوونی‌و برسێتی.

ڕاڤەکردنی پەیڤان

↓		↑
بناغە	:	بنیات
سەرچاوە	:	سەروکانی
لە کەیەوە	:	ژ کەنگی
ببەستین	:	گرێدەین
جیاواز	:	جودا
نکۆڵی	:	حاشا، ئینکار
بێگومان	:	بێ خش
بە پێی	:	لدویڤ
سنوور	:	تخووب

چێژ : تام

تێكڕا : ڤێكڕا

فرمێسك : ڕۆندك، ئەسرین، ئەشك، هێستر.

لەكن : لنك

لاڤ : ڤڕ

شەڵتە پەین : جۆرە پەینێكە

پڕیشك : پرچك، كریسك

دەخێرا : دیٚ زوی

بڕوێنم : بچینم

فەرامۆش بكەین : ژبیر بكەین

ڕازاندنەوە : خەملاندن

٢. حەمدی

کارەساتی شەشی ڕەشی ئەیلوولی ١٩٣٠ی شاری سلێمانی، یا ڕاپەڕینی ئەو ڕۆژەی خەڵکی شاری هەڵمەتو قوربانی بووە هۆی ئەوەی گەلێك شاعیری ئەو سەردەمە هۆنراوەی بۆ بڵێین، ئەو ڕووداوە کە لە لایەکەوە وێنەی قارەمانییەو لە لایەکەوە وێنەی قوربانیدانو جانەوەریی دوژمنە، بە فراوانیو هەمەڕەنگی چۆتە ناو هۆنراوەی سیاسیی کوردییەوە، یەکێك لە نموونەکانی ئەم مەبەستە ئەم چەند دێڕەی (ئەحمەد حەمدی ساحێبقران)ە، کە دەڵێت:

١. بۆ هەوا ئاڵۆزە؟ بۆچی لێڵو سوورە ئاسمان؟
گێژەڵووکەی نەگبەتە یا فیتنەیی ئاخر زەمان؟

٢. ئەم هەموو لاوە نەمامن، نێژران لەم باخچەیە
ڕیشەیی کوردایەتی بوو، یەعنی بۆ مان نێژران

٣. جەژنی قوربانە، سلێمانی بە مەزبەح دانرا
کورد مەڕن، بۆیە بە جارێ هەر لەوێدا سەر بڕان

٤. بۆ شەریفی کورد خەڵاتە هاتووە سەر تابەپێ
یا کەلەپچەی دەستو تۆقی گەردن پێوەندیان

٥. بۆچ مەغۆڵ هەڵساوە یاخود دەوری نەحسی (جەن- گیز)ە
قەتڵو عامی ئەرمەنە یا حادیسەی ڕۆم بەبان

٦. جارێ تەئریخی بنووسە، جا بگۆڕە قافیە
تا بەیاناتم بنووسی، لێت نەبێ حەرفێ نیهان...

٧. بێ (هەزار) ناوی سلێمانی بە تەئریخ (مەشهەد)ە
ئەم حیسابە عاقیبەت ڕۆژێ ئەبێ بیکا زەمان

٨. مەقسەدی ئەسڵیو ئەساسی هەر دوعاکەی پێشووە
ئێستە تیکراری بکە بەڵکە بکا مەبحەس ڕەوان

٩. (ڕەبی مووی لێبێ زەمانی، پەنجەکانی هەڵوەرێ
هەر کەسێ گوڵشەن بەدەردی گوڵخەنی دۆزەخ بەرێ)

(تەنها پێنج دێر لە سەرەتاوە بۆ لەبەرکردنە)

لێکدانەوە:

شاعیر لێرەدا سۆزێکی ڕاستەقینە بەرامبەر بە قوربانییەکانی شەشی ڕەشی ئەیلوول پیشان دەدات، هاوارێکی نارەزاییە بەرامبەر بە ڕشتنی خوێنی کورد، ئەوە پیشان دەدات کە دوژمن زۆر نا ئینسافانەو زۆر جانەوەرانە پەلاماری کورد دەداتو هەقی خوێنڕشتنی کوردییان بە خۆیان داوە، ئاسمان تەمەو ژیان ماتەمە لای شاعیر، شاری سلێمانی مەشهەدەو شوێنی بە ناحەق ڕشتنی خوێنی شەهیدانە، شاعیر دوژمنانی کورد دەخاتە ڕیزی دڕندەترین کەسانی مێژوو و خوێنڕێژانی مرۆڤایەتییەوە، بە مەغۆلو هۆلاکۆو جەنگیزخانیان دادەنێت، بەڵام دوا مەبەستی لەگەڵیاندا دەستی دوعا هەڵبڕینە بەوەی زمانیان مووی لێبێت، پەنجەیان هەڵوەرێت، وەك هێشتا شاعیر ئەو ڕێگەی تێکۆشانی شۆڕشگێڕییەی بەدی نەکردبێت کە شاعیرانی لەمەودوا بەدییان کردووە.

بەشی نموونەی ئەدەب

١. مەلای جزیری.
٢. حاجی قادری کۆیی
٣. وەلی دێوانە
٤. پیرەمێرد
٥. گۆران
٦. هەژار موکریانی
٧. دیلان
٨. سەبری بۆتانی
٩. میقداد مەدحەت بەردخان
١٠. شاکر فەتاح

مەلایێ جزیری

مـــەلایێ جزیـــری ئێکـــە ژ ناڤـــدارترین شـــاعیرێن کـــورد، نـــاوی (شێخ ئەحمەد)ە خەڵکی جزیرەی بۆتانە.

گوڵی باغی ئیرەمی بۆهتانم　　　　شەب چراغێ شەبێ کوردستانم

جزیری لە ساڵی (٩٧٥)ی کۆچی یا (١٥٦٥) زایینی ژ دایك بوویە.

بابەتێ هەرە سەرەکی شیعرا جزیری بخـۆ ڤـەگرتی عەشـق و ئـەڤینی بوو، بەلاّم ئەڤیناوی فەلسەفی و سۆفیاتی بـوو، ئـەڤینی مرۆڤـی لەگـەڵ ئەڤینی خوایی تێکەڵ کردیە، هەندێ جار ئەڤینداری (سەلما)یی و هەندێ جـاریش ئەڤینـداری خـودای بـوو، یەکێکـە لـە شـاعیرە کلاسـیکیەکان، شیعرەکانی لەسەر عەروزی عەرەبی داناوەو پەیڤێن بیانی زۆر تێدا بکـار دینان.

جزیری ژ بلی ناڤێ خۆ (ئەحمەد) دوو ناسناڤ د شـیعرێن خـۆدا بکـار دئینان:

١. **مەلا (مەلی):** چونکە مەلا بوو، سـەیدایێ مەدرەسـا (سـۆر) بـوو لـە جزیرێ.

٢. **نیـشانی:** چـونکە دلی خـۆی کردبـووە نیـشان بـۆ تیرێـن ئـەڤینا دلبەراخۆ، یان ژی دبیت مەرەما وی ئـەو (نیـشان) بیـت یـا لـسەر ڕوویێ یارا وی کو گەلـەك جـاران بەحـسێ خـەت و خـاڵ و نیـشانان دشیعرێن خۆدا کریە.

جزیری لە تەمەنی حەفتاو پێنجساڵیدا، لە ساڵی ١٠٥٠ کۆچی، بەرامبەر ١٦٤٠ز کۆچی دوایی کردووە. گۆڕەکەی لە ئاڤا هێیێ مەدرەسا (سۆر) دایە لە جزیرا بۆتان. دیوانی جزیری زۆر جاران لە چاپ دراوە:

١. چاپی یەکەم، یا کورد ناسێ ئەلمانی (فۆن مارتن هارتمان) بەرلین ١٩٠٤ز.

٢. چاپی قامشلۆ (لەلایەن مەلا ئەحمەدی ژنگی) ١٩٥٩ز.

٣. چاپی مامۆستا صادق بەهائەددین ئامێدی، ١٩٧٧ بەغدا.

٤. شەرحی هەژار موکریانی ١٩٨٠ تەهران.

٥. چاپی دووێ لاتینی ١٩٩٢، ئەستەنبول.

شۆخو شەنگێ

١. شۆخو شەنگێ زهرە ڕەنگێ	دل ژ من بردل ژ من
٢. ئاورین هەیبەت پلنگێ	دل ژ من بر دل ژ من
٣. وێ شەپالی مسك خالی	دیم دوڕێ گەردەن شەمالێ
٤. جەبهەتا بسکان سەماڵێ	دل ژ من بر دل ژ من
٥. زولفو خالان نوونو دالان	وان ژ من دل بر ب تالان
٦. گۆشەیێ قەوسێ هیلالان	دل ژ من بر دل ژ من
٧. دیم نە دیرێ بوو عەبیرێ	خەمری و گیسوو حەریرێ
٨. سینەکر ئامانجێ تیرێ	دل ژ من بر دل ژ من
٩. سور شیرینێ نازەنینێ	کوشتمو ناکت یەقینێ
١٠. وێ ب چەنگالا ئەفینێ	دل ژ من بر دل ژ من

١١. هەر دوو چەشمان نازو خەشمان کێ ژ بەر وان عەقل‌و هش مان

١٢. ساعەتا من دی ب چەشمان   دل ژ من بر دل ژ من

١٣. ڕوهنی یا چەهڤێن مەلایێ   ئەو تەجەللایا تەدایێ

١٤. یا ژ ئەحمەد دل ڕەڤایێ   دل ژ من بر دل ژ من

(لەسەرەتاوە، پێنج دێڕی بۆ لەبەرکردنە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان

↑ ↓

لێ : بەلام

ژبلی : بێجگە

بسك : زولف

سینە : سنگ

ڕەڤایێ : ڕفاندی

وێ شەپالا : ئەو جوانەی

ڕێ ب چەنگالا ئەڤینێ : ئەو بە چەنگاڵی ئەڤینێ

بوو عەبیرێ : بۆنی وەك عەبیر

گیسوو : بسك

سینەکر : سینگی کردە

ڕوهنی یا : ڕووناکی

چەهڤێن : چاوەکانی

حاجی قادری کۆیی

١٨١٧- ١٨٩٧ز

حاجی قادر کوڕی مەلا ئەحمەدە، لە گوندی (گۆڕ قەرەج)ی سەر بەشاری کۆیە لە ساڵی ١٨١٧ز لەدایك بووە، لە ئەستەنبول، لە ساڵی ١٨٩٧ز کۆچی دوایی کردووەو هەر لەوێ هاتیە ڤە شارتن.

حاجی، یەکێکە لە شاعیرە نەتەوە پەرستو نیشتمانپەروەرەکانمان، سەرەتای ژیانی شاعیرییەتی لە کوردستانی عێراقو ئێران دەست پێ کردووە، چونکە پاش گەشتەکەی ناوچەی باڵەکایەتی کە لەگەڵ مەلا عەبدوڵڵای جەلیزادە لە ١٨٥٣- ١٨٥٤ز دەستییان پێکرد، ئەو، ڕوو دەکاتە کوردستانی ئێرانو ماوەیەکی زۆر لەوێدا دەمێنێتەوە، شیعرەکانی ئەو سەردەمەی حاجی بە دەوری تەوەرەی دڵداریو ئەڤینییەوە دەسوڕانەوە، ماوەیەکی زۆر پاش گەڕانەوەی لە گەشتی خوێندنەکەی، لە کۆیە دەمێنێتەوە، بەڵام وا دیارە مەلاییێکی ڕووناکبیری وەك حاجی نەشیایە لەناو کۆمەڵی ئەو کاتەی کۆیە ژیانەکا ئاسودە بەسەر ببات، هەر ژ بەر هندێ ناچار بویە، کو ڕوو بکەتە ئەستەنبوڵی پایتەختا دەوڵەتا عوسمانلیو هەمی ژیانا خۆ لوێرێ بسەر ببەت.

هە ژی گۆتنێیە، کو حاجی تا نەچووەتە ئەستەنبول زۆر بەلای شیعری نەتەوەییو کۆمەلایەتیدا نەچووە، دیارە وەرچەرخانی حاجی بەلای ئەو جۆرە شیعرانەدا دەگەڕێتەوە بۆ چەند هۆکارێکی وەکو:

١. حاجی لە ئەستەنبۆڵێ کەوتە ناو ژیانێکی نوێو تازەوە، ئەو ژیانە نوێیە گۆڕانێکی سەرەکی بەسەر بیروباوەڕی حاجی داهێنا،

چونکه شاری ئەستەنبولی ئەو کاتە جێی کۆبوونەوەی هەموو ئازادیخوازانی وڵاتانی عوسمانی بوو، حاجی ئاگاداری تێکۆشانی ئەو نەتەوە ژێر دەستانەی عوسمانی بوو، بۆیە ئاوڕێکی لە میللەتەکەی خۆی دایەوەو کانیاوی شیعری نەتەوەیی لای ئەو تەقییەوە.

٢. لە شاری ئەستەنبوولدا، حاجی بە بنەماڵەی کورد پەروەری بەدرخانییان گەیشتو بوو بە مامۆستای کوڕەکانیان، دیارە ئەو بنەماڵەیە کورد پەروەر بوون‌و دەمێك بوو لە پێناو ئامانجە ڕەواکانی کورددا درێژەیان بە خەباتو تێکۆشان‌و بەرخۆدان دەداو کارێکی گەورەیان کردە سەر بیروباوەڕی حاجی قادر.

٣. حاجی قادر، هەر لە ئەستەنبوولدا، مەم‌و زینی ئەحمەدی خانی کەوتە دەستو پێشەکییەکەی خوێندەوە، ئەو پێشەکییەو دەیان کتێبی ڕەوشنبیری تازە بابەت کە لە ئەورووپاوە دەهاتن‌و دەکران بە تورکی‌و دەهاتنە بڵاوکردنەوە، وایان کرد کە بیرو هەستی نەتەوایەتی لای حاجی سەر هەڵبدا.

٤. دیارە ئاوارە بوون‌و دوور کەوتنەوە لە زێدی باوو باپیرانمان کارێکی گەورە دەکاتە سەر مرۆڤ و وای لێ دەکات کە هەمیشە بیرو باوەڕو هەستو هۆشی لای وڵاتو شارەکەی بێت، لەبەر ئەوە مرۆڤی ئاوارەو دوورە وڵات، بەتایبەتی ئەگەر وەك حاجی ڕووناکبیریش بێت، هەمیشە سۆزو هەستی لای نیشتمانەکەی دەبێت. هەر چەندە حاجی قادری کۆیی بە یەکەم شاعیری

نەتەوەیی دانانرێ چونکە بەر لە ئەو ئەحمەدی خانی ١٦٥٠-١٧٠٦ز وەك ڕابەری شیعری نەتەوەیی لە ئەدەبیاتی کوردیدا، دەردو ئازاری کوردی دەست نیشان کردووە، بەڵام حاجی سەرەڕای دەست نیشانکردنی ئەو دەردانە، زۆر جاریش هەوڵی داوە چارەیان بۆ بدۆزێتەوە، بۆ نموونە:

١. حاجی دەردێکی کوشندەی لای کورد دەست نیشان کردووە کە دووبەرەکیو نا تەبایيو دوژمنایەتی کردنی یەکترییە، دەرمانی ئەم دەردەش لای ئەو تەنیا هەر ڕێك کەوتنو یەك ڕیزییە.

تا ڕێك نەکەون قەبیلی ئەکراد

هەروا دەبنە خەرابە ئاباد.

٢. حاجی، دوژمنی سەرەکی دەست نیشان کردووە کە تەماحکارو داگیرکارانی کوردستانن، بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو دوژمنەش (چەك)ی بە چارەسەرداناوە، چونکە وا دیارە ئەو کاتەش زمانی سەردەم چەك بووە، بۆیە دەڵێت:

صەلاحی ئێوە ئیستێکە سیلاحە

تەماعی گەورەیی بێ چەك نەکەن نەك

٣. لە هەمووی گرنگتر ئەوەیە، حاجی وەك هەر ڕووناکبیرێکی تازە، زانستو چەکی، پێکەوە کردوون بە دوو مەرجی سەرەکیو بنەڕەت بۆ خەباتو بەگژداچوونەوەی دوژمن، بۆیە دەڵێن:

بەشیرو خامە دەوڵەت پایەدارە

ئەمن خامەم هەیە، شیر نادیارە

٤. دیسان ڕووناکبیریو تێگەیشتوویيو هوشیاری حاجی لەوەدا بووە کە ڕێکخستنی یا بەزمانی ئەمڕۆ، پێکهێنانی حزبو ژیانی پارتایەتیو کاری نهێنیو تەگبیرکردنو پەیداکردنی چەكو تیفاقی شەڕ بە مەرجی سەرکەوتن دادەنێت.

٥. لە هەمووشی گرنگتر ئەوەیە کە حاجی پێی وابووە کە پێویستە گەل بەدەوری سەرکردەیێك کۆ بێتەوەو ئەو سەرکردەیە وەك ڕابەرو پێشڕەوی خەباتی نەتەوەیی میللەت لە دەوری خۆیدا گردکاتەوەو بەرەو ئامانج بیان بات. ئەمەش لەم هۆنراوەیەدا دەردەکەوێت کە دەڵێت:

١. لە ڕۆما[1]. کەوتە بەر چاوم کەسێکی هائیمو حەیران
بە هەیئەت تێی گەییم کوردە بە شێوەی ئەهلی کوردستان

٢. کە چوومە خزمەتی پرسیم: برادەر خەڵکی کام جێگای؟
لە کام لا هاتووی؟ گریا، گوتی: بابان! گوتم: بابان؟

٣. دڵم داوە گوتم: باوکە هەموومان بێ کەسین لێرە
چ قەوماوە، گەلێ حەیفە، مەگرییێ هەر وەکوو باران

٤. گوتی بۆ غوربەتو ڕووتی نیە ئەفغانو هاوارم
لە داخی حاکمی خۆمە، لە شانو شەوکەتی تورکان

٥. گەلێکم بیستووە پەستیو بڵندیی دەوڵەتان، ئەمما
جیهان نەیدیوە پەستی وا میسالی حاڵی کوردستان

---

(١) مەبەست لە (ڕۆم): شاری ئەستەنبوولی پایتەختی دەوڵەتی عوسمانلییە.

٦. لە وەقتی خۆی هەموو شا بوون، سەراپا بێ غەم‌و شابوون
لە جوودا حاتەمی تائی، لە شەڕدا ڕۆستەمی مەیدان
٧. لە پێشا خاکی مە لانەی پڵنگ‌و شێری ئازا بوو
ئەمێستا مارو مێروو، گورگ‌و ڕێوی لێی دەکەن سەیران!
٨. لە کوێ ما نەعرەتەی تەقلەو جلیت‌و ڕمب‌و ڕمبازی!
لە کوێ ما دەنگی زوڕناوو دەهۆڵ‌و شایی‌و سەیران!
٩. لە هاڕەی شەش پەڕو نەڕەی سوارو بەرقی شەشخانە
لە تەقەقەی ناڵ‌و شەقەقەی سم، لە ڕەقەقەی تۆبزو قەڵغان
١٠. دەهاتە جونبوش‌و لەرزین لە ماهی بگرە تا ماهی
لە سەحرا چەندە وەحشی بوون لە ترسان چوونە سەر کێوان
١١. لە ڕیزی زەبرو زەنگی وان کەسێکی تر نەبوو هەرگیز
بەشیرو حیشمەتی کوردە کە ماوە دەوڵەتانی ئێران
١٢. سەراو ئەیوانیان ئێستا کەلاوەی کوندە بوو و جوغدە
ئەگەر مەیدان‌و دیوانە سەراپا بوویتە جێی دۆمان
١٣. لە پاشی ئەو هەموو گریان‌و ناڵەو زارییە پێم گوت:
عەزیزم غەم مەخۆ هێندە، لە سایەی ڕەحمەتی ڕەحمان
١٤. ئەمیرێك ماوە پاشایە، گوتی: کێیە؟ گوتم: شێرە
گوتی: لێرە؟ گوتم: لێرە! هەتا تاران‌و هیندستان
١٥. بە خۆی شێرە وەکوو ناوی، لە شەڕدا دوژمن ئەندازە
تەمایان هەر بە ئەو ماوە جەمیعی خاکی کوردستان
١٦. هەچی جێگەی ئومێدمانەو ئەوی دڵ خۆش دەکا ئەمڕۆ
کەسی دی لەو بەدەر نابێتە غەمخۆری گەلی کوردان

(پێنج دێڕ بۆ لەبەرکردنەن)

ڕاڤەکردنی پەیڤان

گەشت	:	سەیران، گەڕیان
نەشیایە	:	نەیتوانیوە
هەژی گۆتنێیە	:	ئەوەی شایانی گوتنە
ئاوارە بوون	:	مشەخت بوون، دەربەدەر بوون
زێدی باوو باپیران	:	جهێ باوو باپیران یان وارێ باوو باپیران
تێی گەییم	:	من زانی، ئەز تێگەهشتم
بابان	:	مەبەستی ناوچەی ئەمارەتی بابانە لە سولەیمانیو دەوروبەری.
ئەفغان	:	فوغانو گریان
پەستی	:	پەستو غەمگینی
هەموو شابوون	:	هەمی شاە بوون (پادشاە بوون)
بێ غەمو شابوون	:	بێ غەمو شادبوون
لانەی	:	لاندکا، لانکەی
ئەمێستا	:	ئێستا، هەنووکە، نهۆ
جلیتو ڕمبو ڕمبازی	:	جلیدانو ڕمبازی
شەش پەڕ	:	جۆرە تفەنگە
شەش پەڕو شەشخانە	:	ناوی تفەنگن
جونبوش	:	جلف
قەلغان	:	مەتالێ
لەماهی بگرە تا ماهی	:	لە ماسی تا مانگ (هەیڤ)
جوغد	:	جۆرێکە لە کوندەبوو.
سەراپا	:	سەر تاپا، هەمووی ژ سەری تا پێیا
دوژمن ئەندازە		دوژمن بە زێنە

وەلی دێوانە

١٨٢٦- ١٨٨١ز

ناوی (وەلیدە)ەو لە دەوروبەری ساڵی ١٨٢٦زدا لە ناوچەی (بەکراوا)ی نێزیك هەڵەبجە لەدایك بووە. لە تیرەی میکاییلی‌و لە خێڵی جافە، ئەو خێڵەی گەرمیان‌و کوێستانیان دەکرد، هەر لە منداڵییەوە شوان بووە، کە مەزنیش بووە، خۆشەویستی‌و ئەڤینی (شەمسە) یا (شەم)ی کەوتووەتە دڵەوە، ئەم خۆشەویستییە سەرچاوەو ئیلهام بەخشی شیعری وەلی بووە، زۆربەی شارەزایانی ئەدەب لەو باوەڕەدان کە نەخوێندەوار بوو بێت، بەڵام چەند نیشانەیەك بە لای ئەوەدا دەچن کە دەبێ خوێندەواری هەبووبێت‌و شارەزاو ئاگاداری شیعرەکانی حافزی شیرازی‌و فیردەوسی‌و سەعدی بوو بێت‌و ئەمانە یەکێك بووبن لە سەرچاوە زۆرەکانی ئیلهامی شیعری وەلی. لە هۆنراوەدا زیاتر بە لای مەبەستی دڵداریی‌و ئەڤینی‌دا چووە. زمانی شیعریی ڕەوان‌و سادەو ئاسان بووە، هەموو کەس تێی گەیشتووەو ئەم ئاسانییە تام‌و چێژێکی میللییان بە شیعرەکانی داوە، ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە هۆنراوەکانی بە کێشی برگەیی خۆماڵی داناوەو بەشی زۆریشیان هۆنراوەی (دە) برگەیین، لە ساڵی ١٨٨١ز کۆچی دوایی کردووە.

یـاران نـەجـەرگم

١. یاران نە جەرگم، یاران نە جەرگـــــم

من شەم شێومیێ تیردان نە جەرگـــم

٢. هەر وەخت کە مەیۆ ئاکامی مەرگـــم

ئەمانەت کەفەن نەکەن وە بەرگـــــم

٣. بەو شەرت نەشۆران حاشیەی ئەندامم

نە واکم پێش بۆ زوخاو نەزامـــــم

٤. شەهید ومبێ غەسل بێ کفن خاســەن

هەر کەس شەهیدەن هوون بێ قەساسەن

٥. بەڵام وەسیەتم جەلاتان ئیـــــــدەن

ئەر سەد دوور نە خاك گۆرخانەو زێدەن

٦. با هەر مەزارم نە ڕای خێڵان بــــۆ

نە گوزەرگای شەم جەبەل گێلان بــۆ

٧. میلێ وە ئەندام بە ژنو باڵای شــــەم

بکەن بە فەرقم بەبێ زیادو کـــــەم

٨. تاقێ هەر نە تەرح تاقی ئەبرۆی ئــەو

بسازان نە فەوق مەزارم جەنـــــەو

(پێنج دێر بۆ لەبەرکردنو واتا زانینە)

ڕاڤەکردنی پەیڤان

١. نە جەرگم : لە جەرگم

نە : لە

تیردان : تیری داوە، تیری لێداوە

(یاران‌و دۆستان، کەسێك کە لەشێوەی (شەم)دایە، تیری لەجەرگی من داوە)

٢. مەیۆ : دیٚ، دیٚتن، دهێت

ئاکامی مەرگم : وەختی مەرگ‌و مردنم، وەختیٚ مرنا من

ئامانەت : دەخیل، تکا، ئامان

(هەر کات‌و گاڤەکی کە کات‌و وادەی مردنم دێت، تکاتان لیٚ دەکەم کفنم بۆ مەکەن بە بەرگ)

٣. نەشۆران : نەشۆن

نەواکم : نەوەکو، نەبادا

پێش بۆ : پێوە بووبیٚ، پێڤە بیتن

زوخاو : خوێناو- خویناڤ

نەزاحم : لە برینم

زام : برین

(بەو مەرجەی کە حاشیەی ئەندامەکانم نەشۆن، نە بادا زام‌و برینێن من خوین پێڤە بیت‌و ژ ئەگەرا شوشتنا وان ئەڤ خوینە پێڤە نەمینت).

٤. خاسەن : باشە، چاکە

هوون : خوێن، خوون، خوین

قەساس : عەزاب، قصاص، تۆڵە

(شەهید ژی بیٚ شویشتن‌و بیٚ کفن کردن باشە، چونکی خوینا

شەهیدی هیچ حساب ل سەر نینە)

٥. جەلاتان : لەلاتان، ژنك هەوە.

جە : لە

ئیدەن : ئەوەیە، ئەڤەیە

گۆڕخانەو زێدەن : شوێنو جهێ ژ دایك بوونێ.

گۆڕخانە : گۆڕستان

(بەڵام وەسیەتا من ل نك وە ئەوە، هەر چەند ئەز ل شوێنو جهێ ژ دایك بوونا خۆ دوورم).

٦. مەزار : گۆڕ

نەڕای : لەڕێی

نەگوزەرگای : لەسەر ڕێی هاتوو چۆی

جەبەل گێلان : گەڕیدەی ناوچە شاخاوییەکان

(با، گۆڕەکەم هەر لەسەر ڕێی هاتوچۆکردنی خێلان بێ، لەسەر ڕێگای شەمو ئەو کەسانە بیتن کە بەناوچە شاخاوییەکاندا دەگەڕێن).

٧. فەرق : کێل، قێلی قەبر

(میلێ ئەوەندەی بە ژنو باڵای شەم بە بێ کەمو زیاد بۆ من بکەن بە کێلی قەبر).

٨. نە تەرح : لە تەرحی، لە نەوعی، وەکو

بسازان : بسازن، دروست بکەن، چێ بکەن.

جەنەو : لە نوێ، سەر لەنوێ، ژ نووڤە.

(تاقێکی وەکو تاقی برۆی ئەویش، سەر لەنوو لەسەر گۆڕەکەم دروست بکەن).

پیرەمێرد

١٨٦٧- ١٩٥٠ز

حاجی تۆفیقی کوڕی مەحموود ئاغای مەسرەفە، لە ساڵی ١٨٦٧ز لە شاری سولەیمانی لەدایك بووەو لە ١٩٥٠ز هەر لەوێ کۆچی دوایی کردووە، لە گردی (مامەیارە) نێژراوە، لە زۆربەی مزگەوتەکانی سولەیمانی خوێندوویەتی، لە ساڵی ١٨٩٨ز لەگەڵ شێخ سەعیدی حەفید (کە دەکاتە باوکی شێخ مەحموودی نەمر) چوو بۆ تورکیاو لەوێوە بۆ ساڵی دوایی چوونەتە حەج. لە نووسینی فارسیدا دەستێکی باڵای هەبوو، لە ساڵی ١٨٩٩ز دەکرێتە ئەندامی مەجلیسی عالی لە ئەستەنبوول، هەر لەو کاتەدا دەچێتە (مەکتەبی حقوق) و بڕوانامەی حقوق وەردەگرێت، هەر زوو دەستی بە ڕۆژنامەنووسی کردووەو ڕۆژنامەی (کورد)ی لە ئەستەنبوول بەڕێوەبردووە، بووە بە قایمقامی (جۆلە مێرگ)و لە ١٩١٨ز بە پارێزگاری (ئەماسیە) لە تورکیا، دەگەڕێتەوە بۆ سولەیمانی، تا لە ساڵی ١٩٢٦ز دەبێتە سەر پەرشتکاری ڕۆژنامەی (ژیان) کە لەلایەن شارەوانی سولەیمانی دەردەچوو، لە ساڵی ١٩٣٧ز چاپخانەیەكو ڕۆژنامەیەکی دامەزراند بەناوی (ژین)ەوە، لە ١٩ی حوزەیرانی ١٩٥٠ز کۆچی دوایی کرد.

پیرەمێردی شاعیر، خاوەنی بیرو باوەڕێکی پێشکەوتووی ڕووناك بوو، باوەڕی تەواوی بە زانستو خوێندەواری هەبووە، زۆریش لای گرنگ بووە کە کچانی کورد بچنە قوتابخانەو بخوێنن، بە تێکڕایی پشتگیری لە مافی ژنان دەکردو ئەوانی بە نیوەی کۆمەڵ دادەنا، سەرەڕای ئەمەش

بیرو باوەڕێکی نەتەوەیی بەهێزی هەبوو، هەر ئەوەندەش بەسە بۆی کە جەژنی نەورۆزی زیندوو کردەوەو بەرگێکی نوێی کردە بەر، هەر لەم ڕوانگەیەوە هەوڵی دا نووسینی کوردی بکا بە لاتینی، بەڵام سەرنەکەوت پیرەمێرد وەکو چۆن لە شیعردا دەستێکی باڵای هەبوو، هەروا لە (پەخشان)یشدا دەسەڵاتێکی زۆری هەبوو، پەخشانەکانی سادەو بێ گرێ بوون، لە سەرەتادا هەموو ڕەگەزەکانی ڕەوانبێژی لە نووسینەکانیدا بەکارهێناوە وەك درکەو ڕەگەز دۆزیو خوازەو خواستن، پەیڤو وشەکانی خۆماڵیو سادە بوون، نووسینەکانی یەك زنجیرەیی بوون، بابەتەکانی نووسینی لە پەخشانیشدا مۆرکی ڕۆمانتیکیان پێوە بوو، لە نووسینەکانیدا کوردییەکی پەتیو ڕەوانی بەکارهێناوە ژمارەیەکی زۆری چیرۆکی دانراوو وەرگێڕاوی لە تورکییەوە بڵاو کردۆتەوە وەك (دوانزە سوارەی مەریوان)و (مەمو زین)و (کەمانچە ژەن).

شیعرەکانی پیرەمێرد بەزۆری دەکرێن بە دوو بەش:

ئ- ئەو کۆمەڵە شیعرەی کە دەکەونە بەر ڕێبازی کلاسیكو، ئەوانە بریتین لەو شیعرانەی کە بەزۆری لە سەرەتای ژیانی شاعیرییەتیدا لە ئەستەنبوولو لە تورکیا دایناونو لە ژێر کاریگەرییەتی شاعیرانی وەك حافزی شیرازی فارسو نالیو سالمو حاجیو مەولەوی کورددا هۆنینیەوە.

ب- ئەو کۆمەڵە شیعرەی کە دەکەونە بەر ڕێبازی ڕۆمانتیك، ئەمەش هەنگاوێك بوو لەبەرەو پێش چوونی هونەری ئەدەبی لای پیرەمێرد،

دیاره ئەم ڕێبازەی لە ئەنجامی کارتێکردنی شیعرەکانی (عەبدولحەق حامیدو نامق کەمال)ی تورك گرتووەتە بەر، هەروەها پیرەمێرد شەیدای شیعرەکانی مەولەوی هەورامی بووە، بۆییٚ هەموو دیوانەکەی مەولەوی خستووەتە سەر شێوەی سولەیمانی، هەر لەژێر کاریگەرییەتی شیعرەکانی مەولەوی‌و بێسارانی‌و وەلی دێوانەدا، دەبینین زۆربەی هۆنراوەکانی پیرەمێرد (١٠) برگەیین کە ئەمە شێوەی شیعری (گۆرانی)یە لەناو کوردەواریدا، بەم جۆرە لە شیعری یەك قافیە دوور کەوتووەتەوە، وەك ئەم دێڕە:

گیا/ نە/ وە/ نەو/ شەو/ چـ/ نوور/ لە/ گەڵ/ گوڵ/ (١٠برگە)

سەو/ دای/ دیـ/ دە/ نی/ تۆ/ یان/ کەو/ تە/ سەر/ (١٠برگە)

هۆنراوەکانی پیرەمێرد بەتایبەتی‌و، نووسینەکانی بە گشتی چەند سیماو ئەدگارێکیان پێوە دیارە کە ئەمانەن:

١. لە هۆنراوەو نووسینەکانی (پەخشانەکانی)دا، کوردییەکی پەتی‌و ڕەوانی بەکارهێناوە، شارەزایی لە هەموو شێوەکانی زمانی کوردی هەبووە، لەبەر ئەوە دەبینین، ئەو زمانەی کە بەکاری هێناوە، ڕەوان‌و سقك‌و ئاسان‌و سادەبووە.

٢. لە هۆنراوەو پەخشانەکانیدا، هەوڵی داوە لە کۆمەڵانی خەڵك نزیك بێتەوەو بەرهەمێن خۆ ب زمانیٚ وان بنڤیسیت، داکو هەمی لیٚ تێبگەن‌و چەشەو خۆشییٚ ژ شیعرو پەخشانیٚ وی وەربگرن، هەر ژ بەرهندیٚ ژی پشکەکا زۆرا شیعرێن وی هەمیشە ل سەر زارێن خوێندەڤانان بوویە.

٣. له هەموو مەبەستەكانی هۆنراودا بەرهەمی هەیە، وەكو كۆمەڵایەتی، ئەڤینی، نیشتمانیو... تد، بێجگە لەوەش، بەشێكی زۆری پەندی پێشینانی كوردی كردووە بە هۆنراوەو بڵاوی كردوەتەوە.

٤. زۆربەی شیعرەكانی مۆركی خۆماڵییان پێوەیە، چونكە لەم لایەنەوە كەوتووەتە بەر كاریگەرییەتی شیعرەكانی مەولەوی، بێسارانی، وەلی دێوانەوە، بۆیێ بەشی زۆری هۆنراوەكانی لەسەر كێشی (گۆرانی)ن، بەتایبەتی (وەكو گوتمان) كێشی (١٠) بڕگەیی.

٥. بەشی هەرە زۆری هۆنراوەكانی، دەكەونە خانەی ڕۆمانتیكییەوە، ئەمەش لەبەر كاریگەرییەتی ئەدەبیاتی توركی بووە، كە پیرەمێرد شارەزاییەكی تەواوی تیادا هەبووە.

نموونەیەك لە هۆنراوەكانی:

(ئەبێ بەخشندە مل كەچ كا)

١. ئەبی بەخشندە مل كەچ كا، لە ڕاستی مووچە خۆری خۆی
سوراحی سەرفرودێنێ لە بۆ پیاڵە كە تێكا بۆی

٢.كە ئاو داری لەسەر سەرگرتووە، ئەیزانی چی تیایە
لە لای نەنگە كە پەروەردەی نقوم كا، گەورەیی وایە

٣.لقی شۆڕی درەخت میوەی ئەخۆن بێ ئەركی بەردوو دار
پەلی بەرد بۆ پەلی بەرزە، لە قەش بۆ سەرپەلی بەردار

٤.لە دەوری دووریا پەستم دەروون پڕ دەردو زووخاوم
ئەجەل دێ بمكوژێ، نامناسێ چی بكەم نامرم ماوم!!

٥. لەبەر ئاشووبی خێڵم، هیچ شەوێ خەو نایەتە چاوم

خەوی ناخۆش ئەبینم، بەم پەریشان خاوییە خاوم

٦.ئومێدی سەر لەسەر دەرکەن ئەوانەی ڕاستو ڕووناکن

قەڵەم هەر سەرقەڵەم، مۆم بۆ مقسەت، هەر بۆ ئەویش چاکن

٧. ئەڵێن مورغی سولەیمان ئاو لەژێر خاکا ئەبینێ ئەو

منیش حەوت ساڵە ڕێ دوور بێ، بە چاوی دڵ ئەبینم ئەو

٨.چرا ڕووناکی بۆ ژێر خۆی نیە، ڕەحمەت لە بابیبا

ئەوی ڕووناکی کەچ بینانە گۆڕە ڕەنجی بابیبا

٩.بە جووت پەروانەوو ماسی کە دڵدادەی چراو گۆلن

نزیکی ئەم ئەسووتێنێ، لەدووری ئاو ئەوان حۆلن.

(پێنج دێر لەبەرکردنو واتا زانینە).

ڕاڤەکردنی پەیڤان

بەخشندە	: ئەو کەسەی کەشت دەبەخشیّ
مل کەچ کا	: سەر شۆرکا
لە ڕاستی	: لەبەرامبەری، ل هەمبەرا وی
سەر فرودێنیّ	: سەری شۆڕکا، خۆ سەرەو ژێر دەکا
لەلای نەنگە	: لەلای شوورەییە، لەلای عەیبە، شەرمە ل نك وی
پەروەردەی	: ئەوەی خۆی بە خێوی کردووە، ئەوی ب خۆ بخودان کری.
نقوم کا	: بیخاتە ژێر ئاوەوە
پەلی بەرد	: گاشە بەرد
پەلی بەرز	: لق و پۆپی بلّندی درەخت.
لە قە	: پێن، پێلاقە
زووخاو	: خوێناو
ئاشووب	: شەڕو فتنەو هەراو هۆریا
خێلّ	: قەوم، عەشیرەت
ڕەحمەت لە بابیبا	: ڕەحمەت لەو بابەی کە دەیکۆژێنێتەوەو دەیبا
گۆڕە	: حەق وایە
دلّدادە	: عاشق
گۆل	: گوماو
حۆلن	: گێژن
نێژراوە	: هاتیە ڤەشارتن: بن ئاخ کرن.

٣. گـــــــــۆران

١٩٠٤- ١٩٦٢

ناوی (عەبدوڵڵا کوڕی سلێمان بەگ کوڕی عەبدوڵڵا بەگ)ە، لـە سـاڵی (١٩٠٤) لە شاری هەڵەبجەی شەهید هاتۆتە دنیاوە، سـەرەتای خوێنـدنی لای بـاوکیو دوایـی لـە مزگـەوتی (پاشـا) دەسـت پێکـردووە، ئـەمجا لـە قوتابخانـەکانی هەڵەبجـەدا خوێندوویـەتیو دوایـی چـۆتە قوتابخانـەی زانستی لە کەرکووك، لەبەر تەنگو چەڵەمەی ڕۆژگـارو دەسـتکورتی وازی لە خوێندن هێناوە، لە ساڵی (١٩٢٥)دا بووە بـە مامۆسـتای قوتابخانـەی هەڵەبجـەی سـەرەتایی، لەگـەڵ قوتابخانـەی تـری ناوچـەکەدا مامۆسـتا بـووە، پاشـان گوێزراوەتـەوە بـۆ کـاری تـری مـیری، لـە سـەردەمی پاشایەتیدا تووشی گرتنو بەندیخانەو ئەشکەنجەدانی دڕندانە هاتووە، لە ئەنجامی تێکۆشانی خۆیدا پێـنج سـاڵ زینـدانی کـراوە کـە لـەو ڕۆژانـەدا منداڵەکانی لە باوەشی نەبوونیو بێکەسیدا بە جێهێشت، بەڵام خۆی هەر وەك نموونەی بەرزی تێکۆشەرێکی کورد پیشان دەداو خۆیو هـۆنراوەی خۆی بەخشی بە مەسەلەی ئاشتیو نەتەوەی کورد.

مامۆستا گۆران لـە ڕۆژنامەگەریـدا کـاری کـردووە، لـە سـاڵی (١٩٥٣) دەبێت بە سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ژین)و لە ساڵی (١٩٥٩) سەرپەرشتی گۆڤاری (شەفەق) دەکات، کە بەناوی (بەیان)ەوە دەریکردووە.

لە ناوەڕاسـتی سـاڵی (١٩٦٠)دا دێتـە بەغـداو دەبێـت بـە وانەبێـژ لـە بەشی کوردیی کۆلێژی ئادابی زانکۆی بەغدا، هەر لەو کاتەشـدا بـووە بـە ئەندامی دەستەی نووسەرانی ڕۆژنامەی (ئازادی).

مامۆستا گۆران شارەزایی خۆی لە بەرهەمی فۆلکلۆری نەتەوەکەیو کارتێکردنی هۆنراوەی شێوەزاری هەورامی، ئەمجا ئەدەبیاتی تازەی (تورکیو ئینگلیزی)، وایان لێکرد لە مەیدانی هۆنراوەدا گۆڕانکارییەکی بەرچاو بەرامبەر بەرێبازی کلاسیکی بەرپا بکات، واتای تازەی لە هۆنراوەدا داهێناوەو ڕچەی کێشو سەروا کۆنەکانی گۆڕیو پەیڕەوی کێشی پەنجەی خۆماڵی کرد، کە لە سەرەتاوە هەر پەیڕەوی شاعیرانی پێش خۆی کردووە، ئا لێرەدا گۆران یەکێکە لە ڕابەرانی نوێکردنەوەی هۆنراوەی کوردی لەگەڵ شێخ نوری شێخ ساڵحو ڕەشید نەجیبو پیرەمێردو قەدری جان...

بەرهەمە چاپکراوەکانی بریتین لە: (بەهەشتو یادگار)، (فرمێسكو هونەر)، (سروشتو دەروون)، (لاوكو پەیام)، سەرجەم بەرهەمی گۆران لە (دیوانی گۆران)دا ساڵی (١٩٨٠) چاپ کراوە.

هەروەها کۆمەڵە چیرۆکێکی ئەوروپایی لە زمانی ئینگلیزییەوە گۆڕیوە بۆ زمانی کوردیو بەناوی (هەڵبژاردە)وە بڵاو کراوەتەوە.

گۆران جگە لە هۆنراوە، پەخشانی هونەریشی نووسیوە.

لە ساڵی (١٩٦٢)دا لە ئەنجامی نەخۆشییەکی کوشندە بە یەکجاری چاوی لێکدەنێتو لە گردی سەیوان بە خاك دەسپێردرێت.

نموونەیێك لە هۆنراوەكانی:

بەڕێگەدا بەرەو كۆنفرانس[1].

بە هەنگاوی گورج و درێژ

ئەبڕین ڕێگەی هەورازو لێژ

بە دەم سەر گەرمی هیواوە

بە باڵ ئەفڕین

لە شەقڵاوەی خانزادنشین

(دڵە زۆر تەڕەكەی سەفین!)

دووەم كۆنفرانس ئەبەستین

مامۆستایان ئەیانەوێ

هەتاوی كورد زوو دەركەوێ

ڕێی بیر بۆ مێشكمان خۆشكەن

زمانمان بە كوردی گۆشكەن

ئێمەش شوێنكەوتووی كاروانین

هەم خانەخوێین، هەم میوانین

بە هەنگاوی گورج و درێژ

ئەبڕین ڕێگەی هەورازو لێژ

---

(١) مەبەست كۆنفرانسی دووەمی مامۆستایانی كوردە كە لە هاوینی (١٩٦٠)دا لە شەقڵاوە گیرا، لە گیرو گرفتەكانی خوێندن و نووسینی كوردی كۆڵییەوەو نوێنەری مامۆستایانی هەموو شارەكانی كوردستانی عێراق و هەموو بیروباوەڕە نیشتمانییەكانی ناو مامۆستایانی كورد تێدا بەشداربووە، كۆنگرەی یەكەمیش لە هاوینی (١٩٥٩)دا هەر لە شەقڵاوە گیرا.

بــــه دەم ســـــەرگەرمی هیـــــواوە
بـــــــه بـــــــاڵ ئـــــــەفڕین
کۆنفرانـــــــسی دووەم ئـــــــەگرین
ئەگــــــەر دوێنـــــێ مامۆســـــتاکان
یـــــەك ســــــوڵتانیان پێئەگـــــەیان
ئـــــەمڕۆ ئـــــەبێ مامۆســـــتای کـــــورد
دانیـــــــشێو بـــــــه ڕاوێـــــــژی ورد
ڕێگـــــــەی پێگەیانـــــــدن دانـــــــێ
بـــــۆ ملیۆنـــــان نـــــەك ســـــوڵتانێ
کـــــام گەوهـــــەر گـــــران بـــــەها بـــــێ
بـــــه زانـــــستی کـــــورد ڕەوا بـــــێ
لێـــــی پـــــڕ ئەکـــــەن کیـــــسەی دیـــــاری
ئەیبـــــەن بـــــۆ دەزگـــــای زانیـــــاری

(له سەرەتاوە پێنج دێر بۆ لەبەرکردن)

هەژاری موکریانی

١٩٢٠- ١٩٩١ز

لاپەڕەکانی ئەدەبی کوردیمان هەموو دەم پڕیان بووە لە ناوی درەوشاوەی هۆزانڤانو شاعیری وا کە هەموو دەم جێی شانازی پێوە کردنن، هەژاری موکریانیش یەکێکە لەو گەورە شاعیرانە، ناوی (عەبدولرەحمانی کوڕی مەلا محەمەد)ە. لە سالّی ١٩٢٠ز لە شاری مەهاباد لەدایك بووە، لەبەر ئەوەی باوکی مەلا بووە بۆیە هەر زوو خراوەتە بەر خوێندنو لە سوختە خانەو مزگەوتان خوێندنی تەواو کردووە، هەر چەندە بە هیوا بووە ببێتە مەلاو جێی باپیران بگرێتەوە بەڵام کۆچی باوکی ئەم هیوایەی لە دەست داوە. هەر زوو هەوای نیشتمان پەروەریی دەکەوێتە سەرو لە دامەزراندنی کۆماری سەربەخۆی مەهابادا دەستی هەبووە، لە پێناوی نیشتماندا تووسی دەربەدەریی‌و ئەشکەنجەدانو ئازارێکی زۆر بووە، ناچار بووە لەدوای ڕووخانی کۆماری مەهاباد لە سالّی ١٩٤٧دا ڕوو بکاتە عیراقو ماوەیەکی زۆر لە بەغدا پەناهەندە بێتو بەینێکیش لەناو کوردەکانی سوریادا ئاوارە بێت، هەژار لە خەباتی ڕزگاریخوازی نەتەوەی کورددا ڕۆلێکی دیاری هەبووەو لە شۆڕشی مەزنی ئەیلولی (١٩٦١)دا بەشدار بووە، ئەندامی کۆڕی زانیاری کوردیش بووە، هەژار شاعیری دلّداری نەبوو، عاشقی کێوو دۆلّو چیای کوردستان بوو، ئازادیخوازو پێشکەوتخوازو ئاشتی خواز بوو، بەرهەمێکی زۆری خراونەتە سەر زمانی ئازەریو ڕووسی، لە ماوەی ژیانیدا گەلێك بەرهەمی هەبووە.

وەکــو:

١. ئاله کۆك- دیوانی شیعره- له ١٩٤٥ لەتەورێز چاپکراوه.

٢. بـەیتی سـەره مـەڕو لاسـایی سـەگو مانگـه شـەو سـاڵی ١٩٥٧ چاپکراوه.

٣. مەمو زینی خانی به موکریانی له ١٩٦٠ له بەغدا چاپکراوه.

٤. خەیامی هەژار له ١٩٦٦دا چاپکراوه.

٥. بۆ کوردستان- دیوانی شیعره- له بەیروت چاپکراوه.

٦. هۆزی گاوان له عەرەبییەوه وەرگێڕاوه.

٧. شـەرەفنامه لـه فارسـییەوه وەریگێـڕاوەو لـه سـاڵی ١٩٧٢ لـه چاپدراوه.

٨. هەمبانه بۆرینه فەرهەنگی کوردیو فارسییه.

له ساڵی (١٩٩١)دا هەر له مەهاباد کۆچی دوایی کردووه.

مـن و بـولـبول

بولبـول ئـەی یارەکـه دێـرین
خونــچیلانەی دنــدوك زێــڕین

هاوفـەردی زووم بـۆ هـەژاری
هــاوڕێی پێــشووم لــه دڵــداری

وەبــیرت دێ پــاییزی پــار؟
ڕەشپۆشـیی دەشـتو زەردیـی دار؟

گــژەو گڤــەت لــه بـادیبوو؟
هـەوای پـێش تـەرمی شـادی بـوو

دەیــدا خــشپەی گــەڵا ڕێــزان
خەبــەری مــەرگی ئــازیزان

بـەژنو بـاڵای نێرگـزی مەسـت
لـه گێـرەی گـزرەدا پـێ بەسـت

سوێسنەو مێلاقەی زەردو سوور
بوونــه دەســته چـیلەی تەنــدوور

کڵـــۆ بـــەفری درشــــتو ورد	چــۆن ســەر زەوی کفــن دەکــرد؟
کونـدە بوومـەو قـەلی ڕووڕەش	کەلـــەپووریان دەکــــردن بـــەش
مـنو تـۆی برسـیو بـێ پەسـێو	لــە کــونجێ خزیــو بــێ بــژێو
دەگریـــای بـــە بـــانگو هـــاوار	بـۆ خونـچە بـۆ گـوڵ بـۆ بـەهار!

(پێنج دێر بۆ لەبەرکردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤان

دێرین : کۆن، کەون، کەڤن

دندوك : دەنووك

هاوفەرد : هاوڕێ، هەڤاڵ

سوێسنە : سووسن، جۆرە گوڵێکە

بێ پەسێو : بێ داڵدە، بێ پەناگە

بێ بژێو : بێ کەرەستەی ژیان کە خۆراکە

خشپە : دەنگی بەلكو گەڵای درەخت کە لەسەر زەوی با لێیدەدا.

گەڵا ڕێزان : گەڵاو بەلك هەڵوەرین.

مێلاقە : جۆرە گوڵێکی بەهارییە.

کلۆی بەفر : دانەی بەفر لەکاتی باریندا.

کفن دەکرد : وەك ڕەنگی کفن سپی دەکرد.

کەلەپوور : پاشماوەو شتی کۆنینە

دیـلان

١٩٢٧- ١٩٩٠

دیلان ناوی (محەمەد سالح)ە کوڕی مەلا ئەحمەدی دیلان کوڕی مـەلا سالح کوڕی (مـەلا قـادری شـەو خـوێن)ە، کـە لـە قەڵاچـۆلانەوە هاتۆتـە سلێمانی. دیلان لە ساڵی (١٩٢٧)ز لـە سـلێمانی لـە گـەڕەکی گوێـژە لـە دایکبووە، سەرەتایی خوێندنی لە مزگەوتی شێخ بابە عەلی‌و قوتابخانەی خالیدی‌یە دەست پێ کردووە، تا پۆلی سێیەمی ناوەندی خوێنـدووەو لـە ساڵی ١٩٤٧بووە بە فەرمانبەر، لەبەر بیرو بـاوەڕی نیـشتمان پـەروەری‌و نەتەوەیی هەر لە ساڵەکانی (١٩٤٧- ١٩٤٨)ەوە تا سـاڵی (١٩٦٦)ز زۆر جـار تووشـی گـرتن‌و دوور خـستنەوەو دەسـت بەسـەری بـووە، لـە ٢٨/١٠/١٩٩٠ کۆچی دوایی کردووە.

دیلان یەکێك بوو لە شـاعیرە ناودارەکـانی سـەدەی بیـستەمی کـورد، مەلا ئەحمەدی دیلانی باوکی کـە پیـاوێکی ئـەدەب دۆسـت‌و شـارەزابوو، ڕێگای بۆ خۆش کـرد کـە ببێتـە شـاعیر. هـەروەها هـۆنراوەی شـاعیرانی کورد وەکو مەولەوی، سالم، پیرەمێرد، حەمدی، گۆران، مـەحوی کاریـان تێکردووە، لە هەمان کاتدا هۆنراوەی فارسی کاری کردۆتە سەر بـەهرەی شیعری بە تایبەتی هۆنراوەی حافیز، نیزامی، سەعدی.

یەکـەم هـۆنراوەی دەگەڕێتـەوە بـۆ سـەرەتای سـاڵی (١٩٥٠)ز لـە بەندیخانەی کووت‌و هەوێنی هۆنراوەکانی سەرجەم نیـشتمان پـەروەری‌و جوانیی وڵات‌و دیمەنەکانێتی، دیلان لە هۆنراوەکانیدا بایەخێکی زۆری بە

ناوەڕۆك‌و باری بیریی داوەو ئەم لایەنە بە خەستی لەبەرهەمەکانیدا دیارە، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ باری ڕۆشنبیری‌و پلەی هۆش‌و ڕادەی بەشدار بوونی لە بزووتنەوەی نیشتمانی‌و پێشکەوتنخوازی‌و نەتەوەییدا.

دیلان دەسەڵاتێکی باشی هەبووە لە بەکارهێنانی نیشان (ڕەمز) بۆ دەربڕینی مەبەستی تایبەتی، چونکە لەبەر ستەم‌و زۆرداریی‌و هێزی تاریکی ئەو سەردەم نەیویستووە مەبەستەکانی ئاشکراو دیار بکات، بەم نیشان بەکارهێنانە چەشنە هونەرێکی ڕەنگین‌و ڕادەیەکی بەهرەدارانەی بە بەرهەمەکانی گەیاندووە، هۆنراوەکانی دیلان لە ڕووی ناوەڕۆك‌و مەبەستەکانەوە ئەم بابەتانە دەگرێتەوە:

١. **جوانیی سروشت:** بابەتی جوانیی سروشت پێشتر لە هۆنراوەی مەولەوی‌و گۆران‌و پیرەمێرد ڕەنگی داوەتەوە، دیلانیش کە بەشێوەی هونەری شیعر ڕۆمانتیکی بوو، شەیدای جوانیی سروشتی کوردستان‌و دڵدارێکی کەم وێنەی دیمەنە ڕەنگینەکانی گوڵ‌و گوڵزاری بەهار بوو، نەخشەکێشانی تابلۆیەکی سروشت یا وەسف کردنی دیمەنێکی سروشت لای شاعیر دەبێتە داهێنانێك‌و لایەنێکی گرنگی قوتابخانەی ڕۆمانتیکی تەواو دەکات، ئەم پەیوەندییە گیانییەی نێوان شاعیرو سروشت دەگەڕێتەوە بۆ گیانی خۆشەویستیی نیشتمان‌و نەتەوەکەی.

٢. **دڵداری‌و جوانیی ئافرەت:** بابەتی دڵداری‌و جوانی ئافرەت وەك بابەتێکی هۆنراوە دیاردەیەکی کۆنە لە بەرهەمی شاعیرە کلاسیکییەکانی کورد ڕەنگی داوەتەوە، دیلانیش لە بابەتی

خۆشەویستیی ئافرەتو جوانی ئافرەتدا هەستێکی قووڵو سۆزێکی بە تینو کاریگەر لە هۆنراوەکانیدا بەدی دەکرێت، تا گەیاندووییەتی بە ڕادەیەکی زۆر بەرز کە هیچ جوانییەکی تر نەیگاتێ، لەلایەکی تر وەسفی ئافرەت دەکاتو دەی بەستێتەوە بە کۆڕی تێکۆشانو ڕوو بە ڕووی مەرگ دەبێتەوە.

٣. **نیشتمان پەروەریی و نەتەوایەتی:** بابەتی هەستی نەتەوایەتیو سۆزی نیشتمان پەروەریی لە هۆنراوەی شاعیرە کلاسیکییەکانی کورد دیارە وەك { خانی، حاجی قادری کۆیی، نالی، سالم، ئەحمەد موختار جافو... } . دیلانی شاعیریش یەکێك بوو لەو شاعیرانەی کە پەروەردەی بزووتنەوەی نیشتمان پەروەرییو خەباتی ئازادیخوازانەی دوای جەنگی دووەمی جیهان بوو، ئەو ساڵانەی کە هۆنراوەکانی دیلان ئاوێنەیەکی ڕوونن کە خەباتو بزووتنەوەی نەتەوەییو ئازادیخوازانەی گەلەکەمانی تێیدا ڕەنگی داوەتەوە.

دیلان وەك شاعیرێکی شۆڕشگێڕی کورد تێکۆشانی گەلانی ئاسیاو ئەفریقیاو ئەمریکای لاتینی کە لەپێناوی سەربەستیدا خەباتیان دەکرد، بزووتنەوەکەیان دەبەستێتەوە بە خەباتی گەلی کوردستان.

دیلان لە ڕووی کێشو سەرواوە لە زۆربەی هۆنراوەکانیدا کێشی برگە (پەنجە)و سەروای دێڕی مەسنەوەی بەکار هێناون چونکە هەستی بە ڕەسەنایەتیو خۆماڵییانی کردووە، بۆیە گەڕاوەتە سەریان. دیلان جگە لە شاعیرییەتی ئەستێرەیەکی گەشی درەوشاوەی ئاسمانی ئاوازو گۆرانی کوردی بوو، دەنگ خۆشو مەقام زانێکی کەم هاوتا بوو.

ئەمەش نموونەیەکە لە هۆنراوەی:

شێخ مەحموودی زینـدوو

١. لەکێ بپرسین سۆراخی ڕاستی
دیارە نزیك تر هەر بەرانانە

٢. بەرانان دەخیل دراوسێی دڵسۆز
ئێستا ئەو بەرت کێی لا میوانە؟

٣. هەواڵێ پرسە لە داری کەلی
شێخ لەوێ ماوە یا لە سەیوانە؟

٤. ئێستە سێبەری سەرجەستەی کفنی
هەتاوی سوورە یا ئەرخەوانە؟

٥. ئێستە پێخەفی نەرمو نۆڵی شەو
بەردە یا خاکی کانی ئاسکانە؟

٦. بەردە قارەمان لە جێی خۆی ماوە
هەر لە دەربەندە یا لە پیرانە؟

٧. ئێستە ئاو باریك وەك بوومە لەرزە
هەر هەڵ ئەلەرزێ یا لە وەستانە؟

٨. کوا شێخ؟ کوا نەوەی ئەحمەدی کاکی؟
کوا نەبەردەکەی ئەم نیشتمانە؟

٩. بەرانان دیارە قورگت گیراوە
چاوت لیخنی خوڕی گریانە

١٠. سەرت چەپۆکی کۆچی بێ وادەی

شێخ خوولی داوە سستی فغانە

١١. بەڵام بەرانان گوێم لێ ڕاگرە

من کوردم، کوردیش گەلە، ئینسانە

١٢. هەزار ئەوەندە بخرێتە بینی

دەستی گەردوون و چنگی زەمانە

١٣. کورد شۆڕە سواری وەك شێخی بوو بێ

سەر نەوی ناکا لە بۆ بێگانە.

(لە سەرەتاوە پێنج دێر بۆ لەبەرکردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤان

شەو بەرد	:	ناوی گەڕەکە
کانی ئاسکان	:	ناوی کەڕەکە
بەردە قارەمان	:	ناوی شوێنە.
بەرانان	:	ناوی زنجیرە چیاییێکە
داری کەلی	:	گوندەکەی شێخ مەحمودە
دەربەندە	:	مەبەستی دەربەندی بازیانە
ئاو باریك	:	ناوی گوندە
لیخنی	:	شێلوی

سەبری بۆتانی

١٩٢٥- ١٩٩٨ز

سەبری بۆتانی ل سالا ١٩٢٥ز لگوندێ (دەلو)ێ سەر بپاژیرێ (سێرتێ) ڤە لکوردستانا تورکیا ژ دایك بوویە، ل مزگەفتێو ل خواندنگەهێ خواندیە، بەلێ دەست ژ خواندنێ بەردایە کەفیتە ناف خەباتا کوردینییێو خزمەتا وەلات، ل سالا ١٩٤٦ێ هاتە گرتنو دزیندانا (موسل) هاتە زیندان کردن، هەر لوێرێ ژ نوو دەست بە ڤەهاندنا هەلبەستێ کر، ل سالا ١٩٦١ گەهشییە ناڤ ڕیزێن شۆڕشا ئەیلولا مەزن، ل سالا ١٩٧٠- ١٩٧٤ ل بەغدا د ڕۆژنامە گەرییا کوردیدا کار کرییە، ل سالا ١٩٧٥- ١٩٩٠ ل ڕۆژناما (عێراق)و پاشکۆیێ عیراقدا کارکردیە.

بۆتانی چرایێ مەیدانا ئەدەبو ڕۆشنیری یا کوردییە، بەرهەمێن وی (پەخشانو هۆنراو)، ئەڤیندارییا وەلاتو کوردینییێو مرۆڤایەتییێو برایینیو وەك هەڤی، بخۆ ڤەگرتییە، نازكو ئاسان هاتینە نڤیسیندا هەموو تەخێن جڤاکیو کۆمەلێن خەلکی تێ بگەهن.

ب درێژاهیا ژیانا خۆ خەبات بۆ کوردو کوردنییێ کریەو هەردەم پێنووسو خامێ وی دڤێ ڕێدا بەرهەمدار بوویەو بەدەیان ڤەکۆلینو چیرۆكو پەخشانو بابەتێن فۆلکلۆری دگۆڤارو ڕۆژنامێن کوردیدا پەلاڤ کریە، ل ١٩٩٨/١٠/٢٥ ل باژێری ئۆسلۆی پایتەختێ نەرویج گیانێ خۆ لە دەست دایەو هەر لوێرێ هاتییە ڤەشارتن.

نموونە:

ئەڤ هەلبەستە ب هەلکەفتا دەست پێکرنا شۆڕەشا نویا پێشکەفتن خوازهاتییە نڤیسین.

١. عاشقان پەردە دڕاندن چەپو ڕاست
نامە ل پێ نامێ شاندن چەپو ڕاست

٢. پەیكو مزگێنی دهاتن پێلو پێل
ب ئاوازەك نوو سڕاندن چەپو ڕاست

٣. جوتیارو ڕێنجبەرو پالان شەڤ و ڕۆژ
ژ دەمێ هەڤ درەڤانەن چەپو ڕاست

٤. شلیپان دهاتن مەیدانێ کتو جۆت
وەك بازان شەپەڕ شەقاندن چەپو ڕاست

٥. خورشیدو شێرو شاهینان ڕاهێلانێ
کۆزكو چەپەر شکاندن چەپو ڕاست

٦. خوەش د خوەندن قەق بوو هەی قەقە بوو
کافر دخوونێ گەڤزاندن چەپو ڕاست

٧. ئەڤینداران جانو دل دان دلستانێ
تەڤنا ژینەك نوو ڕاچاندن چەپو ڕاست

٨. ترسو لەرزا ڤێ خەباتو کێڤە ڕاتێ
بەگو دوژمن لەرزاندن چەپو ڕاست

٩. خوە پەرستان ئەڤ سەرو ئەو سەر لەیزتن
خوە ب دۆلارا وەڕماندن چەپو ڕاست

١٠. تۆڤێ ڕكو كەربو كینا ڕەش ڕەشاندن

دوەلاتێ مەدە چاندن چەپو ڕاســـــت

١١. ئەڤ هەموو دەردو خەمو زۆرو ستەم

دوژمنا ل مە باراندن چەپو ڕاســـــت

(پێنج دێڕ بۆ لەبەر كردنە لەسەرەتاوە)

ڕاڤەكرنا پەیڤان

شلیپان	:	شەپول شەپول
كێفەڕات	:	خەبات
كتو جۆت	:	تاكو جووت
شەپەڕ	:	شاپەڕ
قەق بوو	:	دەنگی كەو، قاقبەی كەو
گەڤزاندن	:	گەوزاندیان
دخونێ	:	لە خوێندا
تەڤن	:	تەون
نامەل پێ نامەشاندن	:	نامەیان دوای نامە نارد
پێلو پێل	:	شەپۆل شەپۆل
سەر بباژێرێ	:	سەر بەشاری
ژ دایك بوویە	:	لەدایك بووە
خواندیە	:	خوێندوویە

دەست ژ خواندنێ بەردایە: دەستی لە خوێندن هەلگرتووە.

کەفتیە ناڤ خەباتا کوردینییێ: کەوتووتە ناو خەباتی کوردایەتی.

گەیشتیە ناڤ ڕیزین شۆڕشا ئەیلولا مەزن: گەیشتووتە ناو ڕیزەکانی شۆڕشی مەزنی ئەیلول.

ئەڤیندارتیا وەلات	:	خۆشەویستی وڵات
وەك هەڤی	:	وەك یەکیی، یەکسانی
بخۆ ڤەگرتییە	:	گرتوویەتییە خۆ
ڤەکۆلین	:	لێکۆڵینەوە.
بەلاڤ کردیە	:	بڵاوی کردووتەوە.

مقداد مەدحەت بەدرخان

(مقداد مەدحەت بەدرخان) كوڕێ (مـیر بـەدر خـان)ە، بنـەماڵا وان ب (ئازیزان) دهێتـە ناسـكرن كـۆ ژ سـالا (١٥١٤– ١٨٤٧) میرێـن میرنـشینا (بۆتـان) بوون ڕۆلەكێ گرنگ دچاندنا هەستێ نەتەوایـەتی دنـاڤ میللـەتێ كورددا هەبوو. (میر بەدرخان) پارەك تایبەت ب نـاڤێ خـۆ بـۆ میرنـشینا (بۆتـان) دەرخستبوو، سەركێشی ڕۆژنامەڤا نـێن كـورد (مقـداد مەدحـەت بەدرخان) دەمێ هەسـت پێكـری كـۆ مللـەتێ كـورد پێویـستی خەباتـەكا ڕۆشـنبیرییە، ب فـەر زانـی ڕۆژنامـەكا كـوردی بـەلاڤ كـەت، لێ ژ بـەركۆ سـولتانێن عوسمانیـان نـە دهـێلا ڕۆژنامـە ڤانـان ئـازادی یـا هـزرو بـیران هـەبیتو زانـینو ڕۆشـنبیری دنـاڤ جڤـاكێ كوردیـدا بـەلاڤ ببیـت مقـداد مەدحـەت نەچـار بـوو مـشەختی (قـاهیرە)ی پایتـەختێ میـسرێ ببیـتو ڕۆنامـەكێ ب نـاڤێ (كوردسـتان) ل وێـرێ دەربێخیـت. ئێكـەمین ژمـارا ڕۆژناما (كوردستان) ل ٢٢ی نیسانا ١٨٩٨ێ ل (قاهیرە) دەرچوو كو ئەڤ ڕۆژە گهوڕینەكا گرنگ بوو د دیرۆكا میللەتێ كورددا. دڤێ ڕۆژێـدا پـەیڤا كـوردی دگـەل گـوللا تڤـەنگا خـەباتكاران بوونـە هەڤـسۆز. سـولتانێ عوسمانی د خوەست ڕۆژناما (كوردستان) هێشتا دلاندكێـدا سەر ژێكـەت داكۆ پـێ نەگـەهیتو نەبیتـە مـاكو نڤش ژێـرا چـێنە بیـت، لێ خـورتێن بەدرخانی ژ خوەستێن سولتانی ب هێزتر بوون لـەورا شـیان درێـژ یـێ ب دەرچـوونا ڕۆژنامـا (كوردسـتان) بـدەنو دناڤبـەرا سـالێن ١٨٩٨– ١٩٠٢ (٣١) ژماران ل چار بازێرێن جودا جـودا دەرێخـن، هـەر ژمـارەكێ (٢٠٠٠) دوو هەزار دانە ژێ چاپ كرنو ب هـەروەییو وەشـاندنە كوردسـتانیو ب

سەر خەڵکی دا بەلاڤ دکرن ب مەرەما ڕۆشنبیر کرنا مللەتێ کوردو گرنگی دانێ ب زمانێ کوردی نەخاسم (زارێ بۆتانی).

(مقداد مەدحەت)ی ژمارە (١- ٥) ل قاهیرە دەرخستن پشتی هینگێ تووشی نەخوشین بوو سولتانێ عوسمانی نەچارکر کۆ ڤە گەرینە ستەنبولێ، برایێ وی یێ بچووك لاوێ بەدر خانی (عەبدولرەحمان پاشا بەدرخان) نەچار بوو بەرەف (جنیف- سویسرا) بچیتو ڕۆژناما (کوردستان) ژ ژمارە (٦- ١٩) ل ویرێ دەربێخت. جارەکادی ڤەگەڕیا (مصر)یێو ژمارە (٢٠- ٢٣) ل (قاهیرە) دەرخستن، ژمارە (٢٤) ل (لەندەن) دەرخست، ژمارە (٢٥- ٢٩)ل (فۆلکستوون) ل ئینگلتەرا دەرخستن، ژمارێن (٣٠- ٣١) ل جنیڤ هاتن دەرخستن کۆ ژمارین داویێ بوون.

بابەتی، ڕۆژناما (کوردستان) بخۆڤە گرتین (سیاسی، دیرۆکی، جڤاکی، ئایینی... هتد) بوون ژمارا داویێ (٣١) ل (١٤ی نیسانا ١٩٠٢) دەرچوویە.

پارچەکا نڤیسینا مقداد مەدحەت بەدرخان

د ئیکەمین ژمارا ڕۆژناما (کوردستان)دا بەلاڤ بوویەو تیدا مەرەما دەرخستنا ڕۆژناما کوردستان دیار دکەت، بێ دەستکاری تنێ ڕینڤیس هاتییە گهۆرین.

((سەد هزار شوکرو حەمد ژخودێ تەعالارە ئەم موسلمان خەلق کرنو دزانینا عیلمو مەعریفەتێدە هشو زەکادامە. دەرحەقا

عەلماندنا عیلمو مەعریفەتێ ڕەگەلەك ئایەتێن جەلیلەو ئەحادیسێن شەریف هەن، دونیایێ دە چقاس موسلمان هەبن دگوندو باژێرێن هەمیادە مەکتەبو مەدرەسەو جەریدە هەن، دوونیایێ دە چ دبەو چ نابە جەریدە دنڤیسن حەیفا من تیت ژ کوردارە کورد ژ گەلەك قەوما زێدەتر خودێ هشو زەکانە، جامێرن دبونێن خوە دەراستو قەوی نە، خورتنو دیسا وەکە قەومێن دی نەخوەندانە، نە دەولەمەندن، دوونیا یێ دە چ دبە جیرانێ وان موسقوف چاوەیە وێ چ بکە نزان لەوما ڕیا خودێ دە من ئەڤ جەریدەیاها نڤیسی ب ئیزنا خودێ تەعالا پاش نهۆ دهەر پازدە ڕۆژا دە جارەکێ ئەزێ جەریدەکێ بنڤیسم، ناڤێ وێ من کریە (کوردستان) دڤێ جەریدێ دئەزێ بەحسا قەنجیا عیلمو مەعریفەتا بکم. ل کو دەرێ مرۆڤ دعەلمە، ل کو دەرێ مەدرەسەو مەکتەبێن قەنج هەنە، ئەزێ نیشا کوردا بکم، ل کودەرێ چ شەڕ دبە دەولەتێن مەزن چ دکن چاوە شەڕ دکن تجارەت چاوە دبە، ئەزێ هەمیا حیکایەت بکم هەتا نهۆ کەسێ جەریدەك هولێ نەنڤیسییە ئەڤ جەریدە یا منا یا ئەولییە، لەو ما وێ گەلەك کێمایی هەبێت، ئەز هیڤی دکم کێمایا جەریدێ ژ من ڕەبنڤیسن هەمی تشت وەکی نوو چێ دبن کێمن، (پاشی هینگێ دچە دکەوە ڕێدە) ئەڤە ئێدی ئەزێ دەست بە مەقسەدێ بکم)).

٢. هەروەها لە ژمارە (٣)ی ڕۆژنامەی (کوردستان) کە لە ١٨٩٨ز لە میسر دەرچووە، (مقداد بەدرخان) دەنووسێت:

((عالمەك ژ سۆرا هەبی سالا دی وەفات کر ڕەحمەتا خودێ لێ بە، خودێ گونەهێن وی بغەفرینە، ناڤێ وی (حاجی عەبدولقادر) بی، ئەڤ مرۆڤ ساغیا خوەدە دەگەلەك خەبتی دەرحەقا عەلماندنا علمو مەعریفە تێڕە، گەلەك بەیتو ئەشعارێن کرمانجی دنڤیسی، ڕێ دکر ولاتێ خوە سۆرا، عەزمانێ وی عەزمانێ سۆرایە لۆما کورد حەمی ڤی عەزمانی نزانن، پشتا کتێبا مەمو زینی دە بخەتێ دەستێ خوە هن بەیت نڤیسینە، تەبەروکەن مـن ئەو ئەبیات لڤی جەریدەییدە بنڤیسین)).

تێبینی: یەکێك لەو دوو نووسینە لەبەر دەکرێت:

١. نووسینی یەکەم لە (سەد هزار شوکرو حەمد... تا ... وەك قەومێن دی نەخوەندانە).

٢. نووسینی دووەم لە (عالمەك ژ سۆرا... تا دوایی).

ڕاڤەکردنی پەیڤان

دهێتە ناسکرن	:	دەناسرێت
سەر کێش	:	پێڕەو
ب فەر زانی	:	بەگرنگی زانی (بە پێویستی زانی)
نە دهێلا	:	نەیان دەهێشت
جڤاك	:	ئەنجومەن
مشەخت	:	دەربەدەر
ل وێرێ	:	لەوێ
دیرۆك	:	مێژوو
هەڤسۆز	:	هاوسۆز
سەر ژێکەت	:	سەری ببڕێت
نك	:	داك

نڤش	:	ڕەگەز
خورت	:	دلێر
خوەست	:	ویست
ژ سۆرا هەبی	:	لە سۆران هەبوو، مەبەستی ناوچەی سۆرانە.
سالا دی	:	ساڵی پێشوو، ساڵی ڕابوردوو.
ساغیا خوەدە	:	لەژیانی خۆیدا، کاتێ کە ساغ بوو.
گەلەك خەبتی	:	زۆر (گەلێك) خەباتی کرد.
ڕێ دکر	:	دەینارد، ڕەوانەی دەکرد.
عەزمانێ وی	:	زمانی ئەو
لۆما	:	چونکە، لەبەر ئەوەی.
حەمی	:	هەموو، هەمی، گشت.
هن بەیت نڤیسینە	:	هەندێك بەیت یا شیعری نوسیووە.
لەوڕا	:	بۆیێ، ژبەر هندی.
شیا	:	توانی.
ژێ	:	لێی
ب هەروەیی	:	بە خۆڕایی، بێ پارە
مەرەم	:	ئامانج، مەبەست.
چقاس	:	چەند
لەکو؟	:	لە کوێ؟
چاوە	:	چۆن.
نوو	:	نوێ، تازە.
دچەو دکەوە ڕیدە	:	دەچێتو دەکەوێتە ڕێ.

شاكر فەتاح[1].

١٩١٤-١٩٨٨

ناوی شاکری کوڕی فەتاحی کوڕی ئەحمەدە، لە ساڵی (١٩١٤)ز لە شاری سلێمانی لە دایك بووە، لە بنەماڵەیەکی خوێندەوار بووە، لە سەرەتای منداڵیدا چووەتە بەر خوێندن لە حوجرەی مزگەوتدا، لە دواییدا چووەتە قوتابخانەو سەرەتایی لە سلێمانی تەواو کردووە، دواناوەندیو کۆلیجی مافی لە بەغدا تەواو کردووە، لە شەوی ١٨-١٩/٣/١٩٨٨ گیراوەو لە ناوەڕاستی ئەیلوولی ساڵی ١٩٨٨ز گوللە باران کراوەو گەیشتۆتە ڕیزی شەهیدانی کوردستان، شاکر فەتاح یەکێکە لە نووسەرە ناسراوو ناودارەکانی کورد، کە لەماوەیەکی گرنگو پڕ ڕووداو لە بزووتنەوەی ڕۆشنبیریو ئەدەبیدا ڕۆڵێکی گەورەی هەبووە، خزمەتی فرە مەزنی نەتەوەکەی کردووە، چونکە بەردەوام خامە ڕەنگینەکەی بۆ مەبەستی وشیار کردنەوەی میللەتەکەی خستۆتە کار، لەم بوارەدا یەکێکە لەو نووسەرانەی کە بەهۆی بەرهەمەکانییەوە وای کردووە بچێتە ڕیزی پێشەنگانی ئەو نووسەرانەی کە بەرهەمیان زۆرە. ئەوانەی کە زۆر کاریان لە شاکر فەتاح کردووەو جێ پەنجەیان لەسەر کەسێتی ئەو دیارە مامۆستا (محەمەدەمین زەکی، توفیق وەهبی،

---

(١) ژیانی شاکر فەتاح لە کتێبی (شاکر فەتاح ژیانو بەرهەمە ئەدەبییەکانی) نووسینی مامۆستا شوان سلیمان بابە وەرگیراوە.

حوسێن حوزنی موکریانی) بوون، هەروەها هۆنراوەکانی حاجی قادری کۆیی زۆر کاری تێکردووە، لەگەڵ ڕۆژنامەکانی (بانگی کوردستان، ڕۆژی کوردستان، ئومێدی ئیستیقلال، بانگی هەق). شاکر فەتاح لە پیرەمێرد فێری نووسین‌و خوێندنەوەی کوردی بووە، کە چۆتە لای هانی داوە بۆ کۆکردنەوەی وشەی کوردیی پەتی، زۆرجار بە دوای ئەم وشانەدا زۆر شوێن گەڕاوەو تۆماری کردوون‌و بۆی بردووە. شاکر فەتاح لەگەڵ دەست بەکاربوونی وەکو (کارگێڕی ناوچە، قایمەقام) لە شارۆچکەکانی کوردستاندا خەریکی دەرکردنی ڕۆژنامەو شانۆگەری‌و کردنەوەی کتێبخانەو بەخشینی کتێب بووە، کە ئەمەش دەرفەتێك بووە بۆ زیاتر گەڕان‌و هۆگر بوونی بە دونیای ڕۆشنبیری تا دوا چرکەکانی ژیانی، کتێب نزیکترین هاوڕێی بووەو بێ کتێب‌و خوێندنەوە هەڵی نەکردووە. لەگەڵ گەشانەوەی ئەدەبیاتی کوردی لە سییەکانی سەدەی بیستەمدا شاکر فەتاح بە جۆش‌و خرۆشەوە ڕۆڵێکی باشی لە بزووتنەوەی ڕۆشنبیری‌و ئەدەبی‌و ڕۆژنامەگەریی کوردی گێڕاوە. لەگەڵ بواری جیا جیاو مەیدانی تری نووسیندا قەڵەمەکەی وشکی نەکردووە، دەتوانین بڵێین لە هەندێك بواردا یەکێك لەو پێشەنگانەی بەرهەمیان لە مەیدانی وتارو چیرۆك‌و گەشتنامەو ژیاننامەدا، ئەدەبی کوردی ڕازاندۆتەوە.

شاکر فەتاح لەگەڵ بواردا بەرهەمی ئەدەبی هەبووە، لەوانە:

١. **هۆنراوە:** زۆربەی هۆنراوەکانی لە دەوری مەبەستێکی کۆمەڵایەتی‌و وەسف‌و دڵداری‌و نامەی شیعری دەسوڕێنەوە، مەسەلەی هەژاری‌و زۆرداری‌و نەخوێندەواری‌و دواکەوتوویی کۆمەڵی کوردەواری‌و

وەسفی سروشتی کوردستانو ئافرەت بە زەقی لە ناوەڕۆکی هۆنراوەکانیدا ڕەنگ دەدەنەوە.

٢. **وتار:** لە سەرەتادا گرنگی بە وتاری ئەدەبیی داوە، لە دواتردا زیاتر گرنگی بە وتاری کۆمەڵایەتی داوە، بە قووڵی گیروگرفتە کۆمەڵایەتییەکانی خستۆتە ڕوو، ئەوەندەی پێی کرا بێ چارەسەری بۆ دۆزیونەتەوە، هەروەها هەندێك وتاری سیاسی نووسیوە.

٣. **چیرۆك:** کۆمەڵێك چیرۆکی نووسیوە، لە ناوەڕۆکیاندا باسی گەلێك دەردی کۆمەڵایەتیو گەلێك دیمەنی دواکەوتنی کۆمەڵی کردووە.

٤. **چیرۆك بۆ منداڵان:** کۆمەڵە چیرۆکێکی منداڵانی نووسیوە، هەروەها چەند چیرۆکێکی منداڵانی وەرگێڕاوە بۆ زمانی کوردی.

٥. ژیاننامە: چەند ژیاننامەی نووسیوە وەك (ئاوێنەی ژینم، خەباتی ڕۆشنبیران، یادنامە).

٦. **گەشتنامە:** چەند گەشتنامەیەکی نووسیوە وەك (گەشتی پێنجوین، گەشتی شارباژێر، گەشتی سرۆچك، گەشتی هەڵەبجەو هەورامان).

٧. **گفتوگۆ:** لە نامیلکەی ئاهەنگی ڕۆشنبیراندا سێ گفتوگۆی جۆراو جۆری لە بارەی (کۆمەڵایەتی، مێژووی، ئایینی) بڵاوکردۆتەوە.

٨. **لێکۆڵینەوە ئەدەبییەکان:** لە بەرهەمی ئەم شاعیرانەی کۆڵیوەتەوە (ئەحمەدی خانی، داماوی موکریانی، زێوەر، بێکەس، حاجی قادری کۆیی، مەلا کاکە حەمە).

٩. **وەرگێڕان:** لە بواری وەرگێڕاندا ڕۆلێکی گرنگی گێڕاوە، گەلێك کتێبی نووسەرە ناودارەکانی جیهانی وەرگێڕاوە بۆ زمانی کوردی.

شاکر فەتاح نیشتمان پەروەرێکی دڵسۆزبوو، کوردایەتیو مەسەلەی نەتەوەکەی، ئامانجی پێگەیاندنی میللەتە ژێر دەستو چەوساوەکەی تاکە مەبەستو ئامانجی بووە. خاوەن هەڵوێست بووە، لە ڕووی ناهەقو زولمو نا عەدالەتیو دیاردەی نا بەجێ وەستاوە، بێ دەنگ نەبووەو سەری شۆر نەکردووە لە ئاست هەڕەشەو چاو سوور کردنەوەو تۆقاندن. ئەم هەڵوێستە بە درێژایی تەمەنیو هەر لە خۆناسینەوە لەگەڵی گەورە دەبێتو سەرەنجامیش دوا هەڵوێستی بە شەهید کردنیدا.

نموونەیەك لە پەخشانی شاکر فەتاح

بەرخەکە!

کوڕەکەم لە تەمەنی دوانزە ساڵاندا بوو، ڕۆژێك هەستی کرد بە ئاوارەییو تەنیایی، ئەگەڕا بۆ شتێك دڵی خۆی پێ خۆش بکات، خۆشەویستیو دڵسۆزیو چاودێریی خۆی تیا بەخت بکات، نا چاری کردم بەرخۆڵەیەکی بۆ بکڕم لە مەڕسەربڕێك (قصاب) زۆری پێ نەچوو کوڕەکەم بوو بە دۆستێکی گیانی بەگیانیی بەرخەکە، بەرخە بەسەزمانەکە وا هۆگری بوو بوو کە کوڕەکەم ئەڕۆیشت ڕای ئەکرد بە دوایا، لێی ئەچووە پێشەوە، خۆی تێ هەڵ ئەسوو، یاریی لەگەڵ ئەکرد، کوڕەکەمی لە جێگای دایکی دانابوو، ئەو دایکەی کە خواپەرستیو ناپەسەندی نەوەی ئادەم لەوی جوێ کردبووەوە!

هەر چەند بەرخەکە بە تەنیا بمایەوە ئەیباڕاند: کوڕەکەمی بانگ ئەکرد پێویستیی جێ بەجێ بکات، هاودەمی بکات، دڵی خۆش بکات، جا کوڕەکەم چەند بەختیار بوو بەو بەرخە بەسەزمانە! بەرخەکە هەموو کاتێکی، هەموو بیرەورییەکی کوڕەکەمی داگیرکردبوو، کوڕەکەم ئەوەندەی بە تەنگ دڵی ئەو بەرخەوە بوو، بە تەنگ دڵی کەسی ترەوە نەبوو!

بەڵام بەلای منەوە باڕاندنی بەرخەکە لە بانگ کردنی کوڕەکەم زۆرتری تیابوو، شتێکی گرنگ تری تیا بوو، دیلیی‌و بەندەیی‌و بێ دەسەڵاتیی بەرخەکەشی ئەنواند بەرامبەر بەهێزێکی وا کە نەی ئەتوانی بەرەنگاری بکا! بەرخەکە لە خۆشەویستی‌و دڵسۆزی‌و چاودێریی دایکی بێ بەش کرابوو، لە خۆشەویستی‌و دڵسۆزی‌و چاودێری کوڕەکەم دڵنیانەبوو، بەشتێکی دەست کردی ئەدایە قەڵەم، ئەو حەزی ئەکرد بچێتەوە لای دایکی، حەزی ئەکرد سەربەستی خۆی دەست کەوێتەوە، لە زۆرداری دوور کەوێتەوە، لەبەر ئەوە هەستی بە ترس ئەکرد، ئەترسا لەوەی شتێکی بەسەر بێ! لە ڕاستیدا بەرخەکە بە هەڵە نەچوو بوو...

چۆن ئەبوو باوەڕبکا بە دۆستایەتیی کوڕەکەم‌و ئەو مەڕ سەربڕەی کە ئەو بەسەزمانەیان لەدایکی خۆی کردبووەوە؟!.. بەرخەکە بە دڵ هەستی ئەکرد بە جیاوازییەکی گەورە لە ناوەند خۆشەویستیی دایکی کە پڕ بوو لە دڵسۆزی‌و خۆ بەخت کردن‌و خۆشەویستیی کوڕەکەم‌و مەڕسەربڕەکە کە پڕ بوون لە خۆ پەرستی! لەبەر ئەوە چەند بە

تەنها بمایەوە ئەیباڕاند، ئەلالایەوە چونکە خۆی لەتەنگو چەڵەمەدا ئەدی، دەترسا لەوەی لەناو بچێ، وا تێ گەیشتبوو کە ئەگەر بەهۆی کەم تەرخەمیی کوڕەکەمەوە لەبەر بێ ئاویو بێ خۆراکی نەمرێ، دوور نییە سەگو گورگ لە پەرژینی خانووەکەوە باز بدەنە ژوورەوە پەلاماری بدەن بیخۆن، یاخود دزو درۆزنو زۆردار بەشەو بیدزنو سەری بڕنو گۆشتەکەی بفرۆشن! بەڵکو بۆی هەیە کوڕەکەم خۆی سەری بڕێو بیبرژێنێو بیخوا، ئەمە ڕاستە کوڕەکەم دۆستێتی، دڵسۆزێتی، بەلام تەقو ئارەزووی چووە سەر گۆشتەناسکە خۆشەکەی؟! کێ ئەڵێ سەری نابڕێ؟ بۆ چ هەموو ڕۆژ هەزاران بەرخی وەك خۆی سەر نابڕێن بۆ خۆشیی بن دانی کوڕەکەمو هاوتای کوڕەکەم؟!..

لەبەر ئەوە باڕە باڕی ئەو بەرخە لە باوكو دایك بڕاوە کلۆڵە، کە وەك هاوارێکی بێ دەسەلاتو بێ چارانم ئەهاتە بەر گوێ، کە سێ دارە لە نزیکیانەوە هەڵخرابێ، دڵمی ئەسوتاند، جەرگمی ئەبرژاند! تەنانەت ئەوەشی لەبیر ئەبردمەوە کە کوڕەکەمو هەموو خێزان نازیان ئەکێشاو چاودێرییان ئەکرد! بەلام منیش بە هەڵەدا نەچوو بووم، زۆری پێ نەچوو دۆستایەتیو نازکێشانو دڵسۆزی بەرانبەر بەرخەکە لەبیر کوڕەکەمو خێزان چووەوە کاتێکم زانی بەرخی بەسەزمانیان داوە بە زەویداو ئەیانەوێ سەری بڕنو گۆشتەکەی بکەن بە چێشت کە لەسەیرانێکا دەرخواردی چەند میوانێکی زۆرداری وەك خۆیانیان بدەن! باش بوو فریاکەوتمو بەرخی

بەسەزمانم لەدەستیان ڕزگارکرد!... گەلێك لە نەتەوەکانی ڕۆژهەڵاتیش داخەکەم لەو بەرخە بەسەزمانە ئەکەن! ئەوانیش هەر چەندە سەرۆکە خۆ پەرستەکانیان خۆشەویستییان بۆ ئەنوێنن و یارمەتییان پیشان ئەدەن و چاودێرییان پێشکەش ئەکەن... بەڵام هەی هوو! تازە چاویان کراوەتەوە، قەت چەواشە نابن، لە ترسی گیانی خۆیان ناچارن هەر هاوارو فریاد بکەن تا خوا دەرگایەکی ڕزگاربوونیان لێ ئەکاتەوە!.

(لە کوڕەکەم لە تەمەنی... تا بە تەنگ دڵی کەسی ترەوە نەبوو! بۆ لەبەرکردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤان

ئەلالایەوە : دەپاڕایەوە، زاڕەزاڕی دەکرد.

پەرژین : پێژان.

چەواشە : هندایی.

سەرچاوەکانی هەردوو بەشی ڕێزمان و ئەدەب

١. ڕێزمانی کوردی- جێناو- د. ئاو ڕەحمانی حاجی مارف.

٢. ڕێزمانی کوردی- ئاوەلکردار- د. ئاو ڕەحمانی حاجی مارف.

٣. ڕێزمانی کوردی- نوری علی امین.

٤. دەستور زبان پێنج استاد- رشید یاسمیو هاوڕێکانی- به فارسی.

٥. ڕێزمانی کوردی- صادق بهاء الدین.

٦. دستور زبان فارسی- دکتور نادر و زین پور.

٧. مەمو زین لێکۆڵینەوەو هەڵسەنگاندنی علی فەتاح دزەیی.

٨. دیوانی حاجی قادری کۆیی لێکۆڵینەوەو لێکدانەوەی سەردار حمید میران و کریم شارەزا.

٩. دیوانی پیرەمێرد- محمد رسول هاوار.

١٠. باغێ کوردا- دیوانی ئەحمەدێ نالبەند- کۆمکردن و تویژاندنا طه مائی.

١١. دیوانی گۆران- چاپی ١٩٨٠- بەغدا.

١٢. کاروانی شیعری نوێی کوردی- ١٩٧٨- کاکەی فەللاح.

١٣. دیوانی دیلان- ١٩٦٩.

١٤. دیلان شاعیرو ئازادیخواز- ١٩٨١ دڵشاد عەلی.

١٥. نوبهارا ئەحمەدێ خانی- تویژاندن حمدی عبدالمجید السلفی- بەغدا.

١٦. مجلة ثقافة الهند- المجلد الخامس- سبتمبر ١٩٥٤- العدد الثالث.

١٧. الاسطورة والتاريخ في التراث الشرقي القديم.

١٨. زمان و ئەدەبی کوردی بۆ پۆلی سێیەمی ناوەندی- د. عزالدین مستەفا رسول و هاوڕێکانی.

بەشی خوێندنەوە

دوانزە سوارەی مەریوان

شار قەلآچۆلانە، حوکمڕان ئەحمەد پاشای گەورەیە کە بە (شا غازی ئەحمەد لەشکر شکێن) بەناوبانگە، شیرو قەڵغان چەکی دەستی سوار چاکانی مەیدانە، ئێواران لە کەنار چەمی قەلآچوالان دیوان دەگیرێ، پیاو ماقوڵان کۆمەڵ کۆمەڵ لەو گوێ ئاوە دادەنیشن.

ئێوارەیەك پیاوێکی بەشکۆی ئەسمەر، ڕیشێکی سپی تەنکی هێشتبووەوە بە ڕێدا دەهاتو لۆزەندەرێکی کەڵەگەتی چوارشانە لە پشتەوە بوو تازە خەتی دابوو چاوی وەك ئەستێرەی سیوەیل دەدرەوشایەوە، کە گەیشتە پێشەوە بە شەرمەوە هەواڵی پاشاو سالیم بەگی مامیان پرسی، کە ئەحمەد پاشایان نیشان دان زۆر بەڕێزەوە سلآویان کردو چوونە پێشەوە ئەحمەد پاشاش هەواڵی دەپرسێ تا بزانی کێیە، ئەویش خۆی دێتە زمانو دەڵێ: پاشام من مەلا هەمزەی ئەفغانم ئەو لاوەش (ئەکرەم)ی بچووکتانە، سەودای دلاوەریو چەکبازی لە کەللە دایە ناوبانگی زەبرو زەنگی سەلیم بەگی بیستووە بەڵێنی بە خۆی داوە ئەگەر سەلیم بەگ بتوانێ شیرەکەی هەڵسووڕێنێو دای وەشێنێ، وە هەتا ماوە نۆکەری دەکات، ئەحمەد پاشا کە بینی کوڕە تا دەست هەڵبڕی کەلەگەتو چوار شانەی شیرەکەشی نیوە مشاکێکە، خێرا فەرمان دەدات کە سەلیم بەگ ئاگادار بکەن میوانی هاتووە پاش تاوێك سەلیم بەگ پەیا دەبێتو بەخێرهاتنی میوانەکان دەکات، کە چاوی بە شیرەکەی ئەکرەم دەکەوێت زۆر دڵی تێی دەچێو یارمەتی وەردەگرێت

کە سەیری بکات، هەر کە دەستی دەداتێ زۆر بە ئاسانی لە کالانی دەردەکێشیو بەم شان بەو شاندا هەڵی دەسوڕێنیێو هەڵی دەدا بە ئاسماندا.

کە ئەحمەد پاشا بینی ئەو شیرەی دلاوەرێکی ئەفغانی پێوەی دەنازێت دەی ووت کەس ناتوانێت ڕای وەشێنێت، کەچی وا سەلیم بەگ بە ئارەزووی خۆی یاری پێ دەکات، وەك گوڵ گەشایەوە ئەکرەمیش زۆر شادمان بوو کە زانی وا تووشی گەورەی خۆی هاتووە، سەلیم بەگیش بە پاشای ووت: ئیتر ئەمانە دەستە برای منن، ئەمان بوون بە هاوڕێی گیانی بەگیانی. ڕۆژان هاتو ڕۆیشت، کاتی ڕاوە بەراز هاتە، پێشەوەو لەسەر هاتنی کوێخای (بەکراوا)و (گوڵعەنبەر) بۆ لای پاشاو هاوارو دادیان لەدەست زۆری بەراز کە هیچیان بۆ نەهێشتوونەتەوە. پاشا ووتی: کوان شیر وەشێنەکان هونەر ئەوە نییە لەبەر دەمی ئێمەدا هەڵیانسووڕێنن، سەلیم بەگ تێ گەیشت کەپاشا لەگەڵ ئەوانێتی بۆیە ڕووی کردە هەردوو کوێخاو ووتی: ئێوە لە پێشەوە بڕۆنەوە، سبەی ئێوارێ خوا یار بێت لاتان میوانین، ئیتر لە دیوەخان هەڵساو لەگەڵ ئەکرەم ڕووی کردەوە ماڵی خۆیانو ناردی بە شوێن.

1. **جوامێری ئاغای ڕەنگینەو.**
2. **ئاغال ئاغای سیومیلیو.**
3. **زمینەڵ بەگی مەسرەفو.**
4. **مەحموود بەگی قەدیمی باش چاوشو.**
5. **دارا ئاغای میرمدێو.**
6. **فرامرزی زەنگنەو.**

٧. سوار ئاغای بلباس‌و.
٨. مەمەند ئاغای میراو دەلی‌و.
٩. شاپوور ئاغای بەختیاری‌و.
١٠. زلاڵ ئاغای مەرگەیی‌و.
١١. میران بەگی وەلەد- بەگی‌و.
١٢. چەلەبی قەدیمی هەمەوەند.

لەم یەکە یەکە سوارانە دوانزە جەنگاوەری دلێری کۆکردەوەو پێی ووتن بەیانی زوو بە فێنکی سوار دەبین لێرەوە، لە دۆڵی گەلالەوە بەسەر ئاوی سبحان ئاغادا لە بنەی سەی سادقەوە ڕاوە بەرازی لێ دادەبەستین تا دەیان ڕەوێنین بۆ خوار بەکراوا، بەرە بەیان دوانزە سوارە کۆبوونەوەو کەوتنە ڕێ بۆ ڕاوە بەرازی خۆیان. پاش ڕۆیشتنی ئەم سوار چاکانە زۆری پێ نەچوو دەنگ‌و باس گەیشتە ئەحمەد پاشا کەوا لەشکری ئێران گەیشتوونەتە مەریوان، لەگەڵ بلاوبوونەوەی ئەم دەنگ‌و باسەدا شا فەرمانی دا لەشکری ئامادەکرا خۆشی سوار بوو ڕووی کردە سوپاو بە دەنگێکی بەرز ووتی:

تا ئەم سەرە سەر بێت پشت ناکاتە دوژمن، سواربن ڕۆژی مەیدانە ئنجا کەوتنە ڕێ ڕووەو باسکە درێژی قەیماسەن پاش ماوەیەك ڕۆیشتن شا بینی وا دەستە سوارێك دیارن، مامەند ئاغای میراو دەلی‌و سوار ئاغای بلباس کە لەپێشەوە دەڕۆن سەلیم بەگیش شیری حمایل کردووەو دەستی چەپی بە جلەوەوەو دەستی ڕاستی لەسەر کەمەربەندی قەبزە نووشتەیی داناوەو بەسەر بەرزیەکەوە چاوی بڕیوەتە تاریدەر وەك بیەوێ بە تیشکی چاوەکانی ئەو کێوە هەڵکەنێ‌و بدا بەسەر دوژمنا، جوامێر ئاغای ڕەنگینە کە دەڵێن پلنگی چنگ بە خوێنە قلیانی تێ

کردووەو دووکەڵی قەندەکەی وەك باقە سمێڵی لەم لاو لای سەریەوە با دەیشەکێنێتەوە کە ئەحمەد پاشا ئەم بەزمو ڕەزمو خۆشییە لەم دەستە سوارەدا دابینێ بانگ دەکات تەپڵی شادی لێ بدەنو ئەڵێ ئەمەی دەی بینم نیشانەی سەرکەوتنە، نەقارەچی دەست دەکەن بەگرمو هووڕی تەپڵو ئاوازی تەپڵی شادی بەو فێنکی بەیانییە ئەیدا لە شاخی (کەوتو) کە سەلیم بەگ گوێی لە دەنگی ئەم تەپڵە دەبێت بە خۆیو سوارەکانییەوە لەسەر ڕێدا دەوەستن کە پاشا دەگاتە ڕاستیان پێیان دەڵێ: ئەی شۆڕە سوارینە هەروەك پێشکەوتن دەخوازم هەر پێشکەوتوو بن دەبێ. بیستبێتتان لەشکری ئێران هاتۆتە سەرمان وا لە مەریوانە، دەبڕۆن ئێوە پێشەنگ بن ئێمەش کە خەیمەو بارەگامان ئامادە بوو دەتان گەینێ، پشت بە یەزدان بۆ ئێوارەی هەموو دەگەینە سەریان. سەلیم بەگ سەرکردەی دوانزە سوارە وەردەگریو ئاوزەنگی پیادا دێننو دەیکەن بە تۆزو تێ دەپەڕن، دەمی ڕۆژئاوا نزیك بە لەشکری ئێران لە نەدیوی بۆسە دەخۆن، نزیك بانگی شێوان سوپای پاشاش سەرەتای دەردەکەوێت پاشان سەلیم بەگو ئەکرەم لەسەر ئەوە پێك دێن کە تا سەر لە ئێوارەو لەشکری ئێران شپرزەی نانو ئالیکن دەستی خۆیان بوەشێنن چونکە ئەوان دوانزە هەزارو دوانزە سوار بەراوورد ناکرێنو ناخرێنە دووتای تەرازووەوە کە ڕۆژیش بووەوە پێیان دەزانن، لەبەر ئەوە سەلیم بەگ دەنێری دوانزە تەپل دەهێننو بە قەلۆزی زیندا دای دەبەستنو ڕوو دەکەنە لەشکری ئێران ئینجا جوامێر ئاغای ڕەنگینە ڕووی کردە سەلیم بەگ ووتی: دەبێت تا نزیك قەلا وا بڕۆین ك بەدیمان نەکەن لەوێ بێ دەنگو مۆڵ بخۆین تا شەو بەسەرا دێت ئەوسا بەندەو ئەکرەمو چوار سواری یەك دوو سەعات لە پێش

شەبەیخوندا دەوری زریبار بدەینەوە یەکێکمان لە (دۆڵاش)و (تەی) یەوە دووهەممان لە (بەیز)ەوە سێ هەممان لە (موسەك)ەوە چوارهەممان لە (داسیران)ەوە ئامادەبن تا منو ئەکرەم دەگەینە کێوەکەو پشتیان لێ دەگرین ئەوسا دەنگی تەپڵی ئێمەتان بیستو نەعرەتەی ئەکرەمتان هاتە گوێ خۆت لە پێشەوە بەرێی (گولان)دا لە ناو جەرگی دوژمنەوە هەر شەشتان هەڵمەت بەرنو بدەن لەسەریاندا ئەوسا ئەو لەشکرە زۆرەی ناردوویانەتە سەر کێوەکە بڕ دەبنو کە ئەو هەرایە ببیەن نایەنە خوارەوە لەسەر خوارەوە لەسەر ئەم ڕاو تەگبیرە کە ئەکرەمو جوامێر ئاغا گەیشتنە شوێنی خۆیان، جوامێر ئاغا بە دەنگە خۆشەکەی موناجاتێکی بە دەنگی بەرز خوێندەوە ئەکرەم جۆشی سەندو ڕاست بووەوە سەر ئاوەزەنگیو نەعرەتەیەکی کێشا، بە جارێ ئەوە دەنگی دایەوە، خورپە کەوتە دڵی لەشکری ئێرانەوە بە جارێ پەشوکانو هاتن بە یەکا، ئەو شوێنەی ئەمانی گەیشتبوونێ تیر هاوێژێ لە سەلیم بەگەوە دوور بوو کە دەنگی ئەکرەمی هاتە گوێ ئەویش لە خۆشیان دا نەعرەتێکی کێشا، هەردوو نەعرەتە بەرامبەر بە یەك دەنگیان دایەوەو موژدەی سەرکەوتنیان گەیاندە گوێی ئەحمەد پاشا، ئنجا سەلیم بەگ دای تەپڵو کردی بە گەردش هەر چەند سێ تەنگە ئاوزەنگی بە ئەسپە ڕەشدا دەهێنا کۆڕەی ئەسپو تەقەی ناڵەکانی ئەو ناوەیان دەهێنایە جۆش ئەحمەد پاشا چووە سەر گردەکەی نزیکی، گوێی گرت هەر لە (کانی سانان)ەوە بە دەوری لەشکری ئێراندا گرمەی تەپڵی نەقارەخانەی خۆیو نەعرەتەی دوانزە سوارە دێ ئنجا پاشا بانگی کردە باش چاوش (خالد بەگی مێرەدێ)و دارا ئاغاە دەنگی لەشکر

بدەن ڕێی ڕاکردن لە لەشکر بگرن وا شکان خراپیش شکان شپرزەن نازانن ڕوو بکەنە کوێ ئنجا خالد بەگ کەوتە بەر لەشکرو بانگی کرد:

کوڕینە شەوێکەو ئەم شەو لەو ڕۆژەوە کە ئەم خاکە دروست بووە تا ئێستا شەرێکی کەی وای تیا نەکراوە، سەلاحەددینی قارەمان بە لەشکرێکی گەورەوە ئنجا سەرکەوتنێکی وای دەست کەوتووە، ئێمە بە دوانزە سوارەوە دوانزە هەزار سواری ئێرانمان شپرزە کردووە، فیدای دەستو شمیشێرو شانو باهۆتان بم. دەشزانم زۆر کفتی ڕێگەنو بێ پشوو سەرڕەو لە قەلاچۆلانەوە، گەیشتوونەتە ئێرەو ماندوو و برسین بەلام پیاوەتی ئەمانە لەبیر دەباتەوە شەیپورچی، دەی فیدای کەڕناکەت بم پێش کەوە، کوڕ گەل وا ڕۆیشتم دوام کەون ئەمەی ووتو ئاوزنگی پاهێنا، ئنجا غولغولەی تەپڵو گوڕەی نەقارە تێکەڵ بە ناڵەی (سەردەرکەو ماڵ پرسیار)ە بوو، بەڕاستی سوارەی بەبە ئەو شەوە کارێکیان بەو لەشکری ئێرانە کرد تا دێر زەمانو پشتاو پشت بە داستان دەگێڕێتەوە، مەردانە لە شوێنی خۆیان هەڵیان کەندنو کوشتارێکی زۆریان لێ کردن، ئیتر لەشکری ئێران خۆی بۆ نەگیرایەوە خەیمەو بارەگاو نانو خوانی پوختو تەمیزیان بەجێ هێشتو ئەحمەد پاشا بە لەشکرەکەیەوە ئەو شەو میوانی دوانزە سوار بوون لەسەر خوانی بەجێ ماوی لەشکری شکاوو ڕاکردووی ئێران.

نرخی سەربەستی

لەو ڕۆژەوە کە مرۆڤ ئەم سەر زەوییەی کردۆتە نیشتەجێی خۆی هەمیشە لە تێکۆشاندا بووە لە پێناو ژیاندا، بێ پشوو لەگەڵ سروشتدا لە بەربەرکانێو شەڕی ژیانو مردندا بووە، ژیری چەکی کاری گەرو هۆی سەرکەوتنی بووە لەم تێکۆشانو جەنگەدا، پاش زاڵ بوونو دانیشتنی سەر تەختی سەرکردایەتی ژیانو پەیدا بوونی چینەکانی گەل مرۆڤ کەوتە چەوساندنەوەی برای مرۆڤی، چینی چەوساوە پەیدا بوو، بەم جۆرە پیتو فەڕو سامانو ئامێری بەرهەم هێنەر بوو بەماڵی مفتی چینی چەوسێنەری بە ژمارە کەمو بە سامانو دەسەڵات بە پێوانەی جەورو ستەمو زۆرداری یان فرەو بێ سنوور، چینە چەوساوەکەش ژمارەی لە سنوورە بەدەرو لە ساماندا مایە پووچو لە دەسەڵاتیشدا ژێر چەپۆك پێ شێل کراوە، بۆیە تێکۆشانێکی نوێ بۆ پچڕاندنی کۆتو زنجیری بەندایەتی بۆ وەستان ڕوو بە ڕووی چینی کاربەدەستو چەوسێنەر، بۆ سەندنەوەی مافی خوراو وبنیات نانی کۆمەڵێکی بەختیارو دوور لە چەوساندنەوەو زۆرداریو ستەمو دان نان بە مافی ڕەوای چارەنووسی نەتەوایەتیدا هاتە گۆڕێ. هەموو گەلانی جیهان لەم خەباتە سەختە خوێناوییەدا هاوبەشن هەرواش بەردەوام دەبێت تاکو داگیرکردنو چەوساندنەوەو ڕژێمی چینایەتی بنەبڕ دەکرێتو لەناو دەبرێت بێ گەڕانەوە. نەتەوەی کوردی دلێریش لەم مەیدانەدا شان بەشانی گەلانی جیهان لە سەخت ترین خەباتدا بووە دژی چەوساندنەوەی نەتەوایەتیو چینایەتییەوە ئەو هەزاران هەزار

قوربانییانەی نەتەوەی کوردو گەلانی جیهان لەم پێناوەدا پێشکەشیان کردووەو دەیکەن (نرخی سەربەستی)یە بۆ گەیشتنیش بەو ئامانجە پیرۆزە زۆر زیاتر لەوەی بەخشراوە ئامادەیە بۆ پێشکەش کردن، بۆیە ئێستا پاشە ڕۆژی بەختیاریی گەلان زۆر نزیكو ڕوونەو تیشکی سەربەستی لە زۆر لاوە دڕی بە پەڵە هەوری چڵکنی ئەو ئاسمانە داوەو هاکا خۆری (سەربەستی) گەیشتە جەرگەی ئاسمانو تاڵە پیرۆزەکانی تیشکی زێرینی هەموو کەلێنو قوژبنێکی جیهانی ڕووناك کردەوە سەربەستی باڵی ئارامو خۆش گوزەرانیو بەختیاری کێشا بەسەر هەموو گەلانی جیهاندا.

لێکدانەوەی وشەکان

بێ پشوو : بێ وەستیان

ژیری : عاقلیی

زاڵ بوون : ب سەرکەفتن

ماڵی مفتی : ماڵی خۆڕایی ئانکو بەلاش

هاکا : هەربینا، هەر ئەوەندە زانی، ژ نشکەکیفە.

تاڵە پیرۆزەکانی : تیرۆ شکێت پیرۆزێن

ڕەوانـدز

ڕەواندز یەکێکە لـە شـارەکانی کوردسـتانی عێـراق‌و کەوتۆتـە ژووری ڕۆژهـەڵاتی شـاری هـەولێرەوە شـوێنەکەی جیگایـەکی سـەخت‌و هـەموو لایەکی شاخ‌و چیایە، دەورو بەرەکەی زۆر کوێستانەو بـە زسـتانان بـەفر هەموو لایەکی دادەپۆشێت، ئەم شارە هـەر لـە کۆنـەوە جێگایـەکی دیـار بووە، گەلێك سەردەمی مێژووی بەسـەردا هـاتووە، کـاتی وا هـەبووە زۆر ئـاوەدان‌و ڕێبـازی خێلانـی ئـەو وولاتـە بـووە، بـەو هۆیـەوە بـازاڕی بازرگانییـەکی تـەواوی هـەبووە، لـە میوەهاتـدا دەوروبەرەکـەی هـەموو جۆرە میوەیەکی هەیەو لەم ڕووەوە پێویستی بـە شـوێنانی تـر نـەبووە، بەڵام بۆ کاروباری بازرگانی تر لەگەڵ وولاتانی هەولێرو موسڵدا هاتوچۆی کـردووە، کۆچـەرێکی زۆری بەسـەرەوە بـووەو بازرگانییەکـەی خـستۆتە برەو.

لەسەردەمی خۆیدا ئەم شارە تـا حـەوت کـاروان سـەرا، دوو حـەمام، شەش مزگـەوت‌و گـەلێك مەدرەسـەی عیلمـی تێـدا هـەبووە، دەورووبـەری شارەکە بە شوورە قایم کراوە، زیـاتر لـە بیـست دیوەخـانی میوانـداریی هی ماڵە گەورەی تێدا بووە، لەسـەر هـەموو تەپەیـەك قەڵایـەك هـەبووە، دەروازەی شارەکە داخراوە ئیتر کەس نـەیتوانیوە بچێتە ناویـەوە، ئـەم شارە بەم جۆرە بە ئاوەدانی هاتووە تا کەوتۆتە سەردەمی میر محەمـەد پاشـا (حەمـە پاشـای ڕەوانـدز ١٧٨٣- ١٨٤٩) لێـرەدا ڕەوانـدز پەرەدەیەکی تری بەسەردا هات، سنووری وڵات بڵاوبـووەوە، جێگایـەکی

تایبەتیی لە مێژوودا گرت، کاروباری بازرگانی ئەوەندەی تر پەرەی سەند خۆی بەست بە شنۆو سەردەشتو لەم لاوە ئامێدیو زاخۆو، ناو شار لە باری زانیاریو پیشەسازییەوە بوو بە بنکەیەکی تەواو، ئاو لەناو شاردا زۆر بوو بۆ دانیشتوانو بۆ دەغڵو دانی دەوروبەر، لە هەموو ئەو وولاتانەی سەر بە ڕەواندز بوون قەڵاو باروو دروست کرا، لەسەر هەر قەڵایەك تۆپی گەورە دانرا، لەسەر هەر لوولە تۆپێك بە عبارەتی (نصر من الله وفتح قریب) دیمەنی میری رەواندز محەمەد پاشا پیشاندراوە. لە ڕاستیدا ڕەواندز لە سەردەمی محەمەد پاشادا ناوو دەورێکی تیشکداری هەبووە، لە والی بەغداوە ناسراوە تا پاشای ئەستەموول لە حاکمی تەورێزەوە ناوی بووە تا شای تارانو ئەسفەهان، لەبەر ئەمە لەنێوان ئەو وڵاتە پانو فراوانەدا دەستە دەستە لە دەزگای سیاسەتو لە ئەربابی عیلمو لە ئاشنایەتی بازرگانی ڕوویان کردۆتە ڕەواندز، دانیشتوویەکی دڵخۆشی هەبووە، لە مەیدانی عیلمدا پایەیەکی بەرزی هەبووە، ڕەوڕەوەی مێژووی ڕۆژەکانی ڕەواندزی پێش سەردەمی محمد پادشای لە سەردەمی ئەودا بە تەواوی گەشاندەوە، گەلێك زانای تێدا هەڵکەوت، گەلێك میری تێدا پەیدا بوو، وەکوو بڵێیت ئاوو هەوای ڕەواندز لە بارەی سروشتیشەوە هەر گۆڕا!... لەو بەڵگانە کە لە پاشماوەی ڕەواندزو میری ڕەواندزەوە بەجێ ماون ئێستەش هەر جێگای شانازییە بۆ کوردو بۆ نەتەوەی کورد.

بەم سەیر کردنو خوێندنەوەماندا بۆمان دەرکەوت کە شاری ڕەواندز جێگایەکی بەرزی هەبووە لەناو لاپەڕەی مێژووی کوردا، هەموو دەمو

شایانی ئەوە بووە کە چاوێکی بەڕێزەوە سەیر بکرێت، لە گۆشەی دڵی هەموو کوردێکدا جێگایەکی تایبەتی هەبێت، چونکە ئەو شارە بە بەردو دارییەوە بە شاخو ئاویەوە لە هەموو دەورێکدا داستان گێڕێك بووە بۆ کوردو شوێنێك بووە لە کوردستاندا کە خاوەنی مێژوویەکی درەخشان بووە... ئەمەش کە دەووترێت وە نەبێت دەوری ڕەواندز هەر لە سەردەمی محەمەد پاشاوە یا پێش ئەو وە یا هەر سەردەمی ئیسلامی بوو بێت، بەڵکو مێژووی ڕەواندز تەنانەت لەسەردەمی پێش ئیسلامیشدا ئەو ناوو نیشانەی هەر هەبووە!.

لێکدانەوەی وشەکان

ژوور	:	سەرەوە.
خێڵات	:	خێڵەکان، عەشیرەتەکان.
برەو	:	جوڵاندنو زیاد بوون.
کاروان سەرا	:	شوێنی حەساندنەوەو گوزەرانی کاروانیی.
تەپە	:	گردۆڵکە، بەرزایی.
درەخشان	:	ڕووناكو پرشنگدار.

گفتوگۆ:

١. لە نەخشەی عێراقدا بە تەواوی شاری ڕەواندز دیاری بکەو، دەربارەی شوێنو شاخو داخو ئاوو هەواو هاوینە هەوارو سروشتی خاکەکەیەوە بدوێ؟

٢. لە چ دەورێکدا ڕەواندز، گەیشتبووە پلەی پێشکەوتنو گەشەداریی؟

٣. چی دەزانیت دەربارەی حەمە پاشای ڕەواندز بەدرێژی باسی بکە؟

٤. ئایا ڕەواندز هەر لەدەوری ئیسلامیو حەمە پاشادا ناوی بووە، یاخود دەگەڕێتەوە بۆ پێش زایینی؟ هیچ کەلەپووری دەوری بەردی تێدا دۆزراوەتەوە؟

دارگوێز

وڵاتی کوردستان وڵاتی پیتو فەڕ، ووڵاتـی کانو مەعدەن، ووڵاتـی دارو دەوەن، ووڵاتی پـڕ شـاخو داخ، ووڵاتێکـە لـە هـەموو شـتێك کـە بۆ ژیانو پێشکەوتنی ژیانو مرۆڤ بەکاربێتو پێویست بێت بێ بـەش نییـە، لە تووتنو لۆکەو کەتان تا بەڕوو مازوو مێـوو هـەرمێو هـەنارو گـوێز، لـە نەوتەوە بگرە تا گۆگردو خوێ، خوا ئەمانەی پـێ بەخـشیوە، لـەناو دارو دەوەنیا دەتوانین بڵێین داری گوێز بـە سـوود ترینیانـە، دار گـوێز لـەزۆر شـوێنی کوردسـتاندا بـە تایبـەتی لەناوچـەی کوێـستانەکاندا هەیـەو دەڕوێنرێتو پەروەردە دەکرێت، ئەگەرچی ماوەیـەکی زۆری دەوێت، چ تا گـەورە دەبێـتو پـێ دەگـات، بـەڵام کـە کەوتـە بـەر سـوودێکی زۆری دەبێت لەبەرەکەی کە گوێزە چ لە دارەکەی کە دەبڕێتو لـەوحی گـەورە گەورەی لێ دەتاشرێت، دەتـوانین بڵـێین باشـترین دارە کـە بۆ کاروبـاری دارتاشیو دروست کردنی کەلو پەلو شتی ناو ماڵ کە بە نـەقشو نیگـار دەڕازێتەوە بەکاردهێنرێت، گوێزەکەی کـە سـەوزە هەنـدێکی دەکەنـەوە پێی دەڵێن فەریکە گوێزو، ئەوەی تـری بەدارەکـەوە دەمێنێتـەوە تـا بـە تەواوی دەگـاتو ووشـك دەبێـت ئنجـا گـرد دەکرێتـەوە وەکو کاڵایـەکی بازرگـانی دێتـە بـازاڕەوە دەفرۆشـرێت، کاکڵەکـەی بـۆ بـەر چـایی وەك خواردنێك دەخورێت، هـەروەها لەگـەڵ شـەکردا دەکرێتـە نـاو کولیـچەو پاقلاوەو گەلێ شتی تر بۆ خواردن چونکە چـەورە بـەکار دەهێنرێت. لـە کوردسـتاندا ئـەو شـوێنانەی، کـە بـە گـوێز بـەناوبانگنو گـوێزی گـەورە

گەورەی باش‌و توێکڵ‌و تەنك‌و کاکڵ سپییان هەیە، ناوچەی هەورامان‌و کوێستانەکانی هەولێرو دهۆکن.

لێکدانەوەی وشەکان:

کان	:	شوێن‌و جێگای دەرهێنانی ئاسن‌و مەعدەن.
کوێستانەکان	:	شوێنە شاخاوییە ساردەکان، زۆزانەکان.
فەریکە گوێز	:	گوێزی توێکڵە سەوزو نەرم.
نەقش‌و نیگار	:	نەخش‌و وێنە.
کاڵا	:	کەل‌و پەلی بازرگانی.
کاکڵە گوێز	:	ناوکە گوێز.

گفتوگۆ:

١. گوێز لە چ ناوچەیەکی کوردستاندا هەیە؟

٢. سوودی درەختی گوێز چییە؟

٣. ئەو شتانە کە دارتاش لە گوێز دروست دەکات چین؟

٤. دار گوێز بە زۆری لە کام شوێنی کوردستاندا هەیە؟

بەرزە بوون

لبەر دەرگەهێ خارنگەها بەرامبەر کەلا دێرینو گەڤنار دراوەستیاینە، سەرو چاڤێن وان بێ هێزیو خەمێ ژێ دبارن... هەر ئێکی ئێلەکەکێ دڕیای دسەر بێجامێن پاتەکری ڕا یێ لبەر، پرچێن زەرێن ڤەشارتین لبن دوو کولاڤێن بەندکا، لێ ئەو ژی دکەڤنو جهێ دروارا لێ دیارە... یێ مەزن دەرسوکەکا سوورا دستویێ خۆ ئالاندی، ژی یێ وی نێزیکی نەهـ سالانە... هەر ئێکی سێ- چار جۆتێن گورێن ریسی یێ ددەستادا، هندەك دۆخین یێ لسەر ملا... رکو ڕك بەرێ وان یێ ل وان مرۆڤێن دچن ژوورو دەردکەڤن... بمەلیلی دبێژنێ:

گورەو دوخینکێن مە بکڕن ئەم بارزانینە:

لێ ئەو کەسێن ژ خارنگەهێ دەردکەڤن، هندەکێ دەمژویلن بددانێن خوڤەو گۆشتی بزلکێ شخارتێ ژ بەر دئینن دەر، سەرێ وانیێ بلندەو بەرێ وان یێ ل عەسمانا، هەر وەکی گوهێن وان دکەڕو حەلان... باراپترا ژی بچاڤەکێ پڕ بەزەیی لێ دنێڕنو هندەك هیردەی دکەنە لەپا... کتەکا کێم ژی چاڤێن خو لێ دکەن گرێو بەرسڤا وا دەدەن.

بڕۆن هەتیو!

خولکێ هەردوو زاڕوکا وەك یەکە، مرۆڤ دزانیت برایێن هەڤن، یەك سالەکێ یان پچەك پتر ژ یێ دن مەزنترە... هەردوو بۆ دیتنا بابەکی دەخریبو مەلیل وتهێنی نە، هەردوو ببرینەکا مەزن دنالن.. لێ نزا گونەها وان چییە؟ بۆچی کو بارزانینە دڤێت دژوارو برسیو رویسو خاس بن؟! بێ بابو خواردنو جلکێن جوانو نوی بن؟! دبێ گرنژینو

کەنی بن! ئەگەر باب گونەهبارە، چنکی بۆ ڕاستییێ خەباتا کری، بۆ قۆناغا گەهشتنا چاڤێ رۆژێ یێ بزڤی، دارو پویشێ دهاڤێتینە سەر ئاگرێ دۆزێو یێ گەش کری، تڤەنگا خۆ یا درێژ کریە گورگێن چاڤ سوور... ما گونەها ڤان بەلاتینكو فریشتێن زاڕوك چییە؟!! هێش بو ئەڤینا رۆناهیێو ڕاستییێ نەلڤینەو نەشەوتینە! هندەك جارا چاڤێن هەردوو بەلەنگازاییێ زیق دبن دجاما خارنگەهێ ڕاتێرل کەبابو گۆشتو مریشکا دچەرن، تاما وان یا دبتە ئاڤ و قوریچکا دداعیرن... هندەك جارا ژی یێ شەڕوال یا پانتۆرێ کابرایەکی دگرنو ب خودێو قورئانو پێغەمبەرو چاکا سوینج دخۆن کو بارزانینە، دبێ بابن، نان نینە، دەرهەمەکێ ژی دخازن.. مرۆڤ کەنگی هوسا بێ بەزەییو مروەتو خۆ پەرست بوویە؟! نەشێت هۆڤێ برسێ دزکی وان دا بکوژیت هەردوو زارۆ لبەر خودانێ خارنگەهێ وەك دوو هەلامەتێن بترسنو یێ ب چاڤەکێ پڕ کرێتو کەربڤە لێ دنێڕت... رها ناڤ چاڤا یا لێ ئاشکار بووی، هەروەکی هەردوو زاڕو چنو دەستێن خو ل چەکمەچیا مێزێ ددەنو پارێن وی دبەنو باز ددەن... یان هەروەکی کەبابو مریشکێن وی ب هووە دخۆن!! هەردوو زارۆ ژی ب چاڤەکێ ترسو بدەستێن لەرزۆك یێ کەسپو کارێ خۆ دکەن.. پارێن نانێ بترسی لێك ددەن، نە بخو بتنێ بەلکی بو دایكو هەر چوار خوێشکێن هاتینە شوی یا... چەند خەریبی یەکا مەزنە، بەرزەبوونەکا پڕ بئێشو ژانو دژوارە، مرۆڤ بابو براو مامو پسمامێن گەنجو پیر نەبینت، هەمی پێکڤە ب ڕۆژەکێ ب گاڤەکێ بێنە گرتنو بەرزەکرن!!

چەند زۆرداریو تاوانەکا مەزنە، مرۆڤ ژ گوندێ خو بێتە دەربەدەرکرن، ژ واریێ خو بێتە دویر کرن، دسەر هندێ ژیرا بەلەنگازو هەژارو خازوك بیتن... ئەڤە چەند سالە چوار دیوارێن خانی، ئەو خانیکێ هوڤا بۆ هەلبژارتی ل چوار خویشکێن ڤان ئێتیمێن باب بەرزە بووینە زیندان، رۆناهیو جیهانێ دپەنجەرێ را دبینن، بتنێ دخەونا دا دەردکەڤنە جیهانا بەرفرەهـ و دەس دستوییێ بابو ئەڤیندارا دئالێننو خەریبیو خەمێن خو دکوژن، پێلێن ئاگرێ هناڤا دڤەمرینن. هەروەکی هەردوو زارو زختا ل خودانێ خارنگەهێ ددەن.. گازی کرە شاگردێ خوە:

- قالە وەرە ئەم هەتیوانە بدە بەر زللە، لە چێشتخانە دووریان خەوە.

ڕاستە بابێ وان مروڤە کێ بسۆزو ئەمەك بوو، ژ دلو هناڤا خەباتا کری بۆ دۆزێ، ژ گەنجیا خۆ هەتا سەرو ڕیهـ لێ نیف نیڤە سپی بووین، شەڤ و ڕۆژێن کرینە ئێك، هەڤالێن وی، کەسو کارێن وی، برنۆ بوویە... چنکی گوللا برنۆییێ بتنێ بەرسڤا زمانێ هۆڤا ددا... گوللا برنۆییێ بتنێ برینێن وی دەرمان دکرنو دەرگەهێ ئازادییێو تەناهییێو زانینو ڕۆناهییێ دقوتا... چجارا ئەڤینداریێ برنۆییێ نەبوویە، لێ ببرنۆییێ مانو واریێ خو دپاراست.. لەو ژبەر وێ سۆزو ئەمەکییێ نهۆ دگەل سێ کوڕێن گەنجو پێنج براو هەمی کەسو کارێن بشێن برنۆییێ هەلگرن، دبێ ناڤ و نیشانن!! ئەگەر دساخ بن دەنگێ وان نالێنن.. هیڤیێن وی ژی دیتنا هەردوو خودان بێجامێن دڕیایو گورە فروشانە، ژبەر خەریبی یا وانو

دایكو خویشكێن وان ستێرا دەهەژمێرت!! نوبەدارییٚو زێرەڤانییٚ ل هەیڤیٚ دگرت... ئەگەر عەسمان ژی لیٚ نەڤاشارتبت!! هەردوو برایا سەرێن خو پێكڤە نانو دەستێن هەڤ گرتنو قەستا جادا بەر بازاریٚ (هەرەج) كرن... دەمیٚ جاڤێن وان بزارۆكێن پاقژو بژوین دكەڤن، دەستێن وان دناڤ دەستێنو بابو دایكو براییێن واندا، یان دەمیٚ زارۆ كەكی دبینن دناڤ جامێن ترومبێلەكیٚ دا وەكی پاشا پالڤەدای، دلیٚ وان دكوزرنو گری دبن مارو ل قرکیٚ دئالێین.

لێڤا جادا بەر بازاریٚ (هەرەج) یا پڕە ژ ژنكێن روی قورمچی، سویسو جلك ڕەشو مریتوی، ملێن خو وەك سێویو ئێتیمان پێكڤە نانە، لبن دیواریٚ مزگەفتیٚ، لسەر چیمەنتویا رەقو تەزی، ئەڤ ب دیوارە بتنیٚ وان رەبەنا دحەوینت... لبەر سینگیٚ هەر ژنكەكیٚ مێدەكەك یان گوینیكەك یان كەركار تونەك ڕائیخستیە، هندەك گورەو دوخینو دەسبلینكو كولاڤێنو بەندكا لسەر ڕێز كرینە... ژ وان هێرڤەو لبەر هەردوو لاییێن جادیٚ كەنتورو بەڕكو كەلو پەلێن پێتڤییێن مالیٚ برێزن...

هندەك كەس هەر ڕۆژ ییٚ ترومبێلا خو دگوهۆڕن لدیڤ مودێلو ڕەنگێن جوان... قەسرو كوچكێن خو بلند ترو فرەهتر لیٚ دكەن... هندەكیٚ ژی ییٚ خوها ئەنیا خو دفروشتن، ناڤ مالیا خو دفروشن، دا نانی پیٚ بكڕن... هندەكیٚ بەختیٚ خو ڕەش دكەن، ڕاستییٚ خار دكەن، نامۆیسیٚ دفرۆشن، دا هەر دقەنەفێن نەرمدا پالدەن، ستێڕنا بادەن، چڕوتا بكێشن.. هندەك ژی سپێدا زوی هەتا ئێڤارا درەنگ ییٚ لسەر ئاخو چیمەنتویا تەزی، لبەر لێڤا جادەو كولانكێن گشتی دروینن، دا گورەكیٚ،

کولاڤـەکی بفروشـن... دا بیرهـا تنـێن سـەربارو فێـرس و خوناسـێن بەرزەبووین بفروشن، دا ب بهـایێ وان نـانی بکـڕن، سـەرێ دێـوێ برسـی ببڕن.. دا دەڤـێ پیسا گرێـدەن و سـەر بلنـد ل سـبەبنێڕن... چـەند دوو تەڕازیێن دژ یەکن؟!!.

هەردوو زاڕو بێ دەنگ لبەر تەنشتا ژنکـەکا چـاڤ کـویرو شـینا پـرچ سپی یا رەنگ گەنمی روینشیتن... دەستێ پڕ دلۆڤانی بسەرێ واندا ئینا خار... چاڤێن وانێن وەك عەسمانێ ساهی گەش بوون:

– دادێ ئەم دبرسینە.

دایکێ لێڤا عەبایێ ڕەش بلندکر، سێ نانێن فرنێ یێن تێك وەرپێچای ئینان دەر، هـەر ئێکـی نانـەك دابـەر لـەقا، هـشك و زوهـا، بـێ نـاڤ و پـێ خارن.

– سەربارێن من نانێ خو بخۆن و هەڕن، لناڤ جادەو کولانکێن بـاژێری بگەڕن، دەرگەهێن مالا بقوتن... تشتێن خو بفروشن... ئـەڤ بـاژێرە یـێ پڕە ژ مرۆڤێن چاك و بڕەحم... بەلێ بەری دنیا تاری بت وەرن، دا پێکڤە بـچنە دزینـدنا خویـشکێن وە تێڤـەدا، ئـەو زینـدانا دێـوێ ڕەش بۆمـە ئاڤاکری.

١٩٨٦/١٢/١١ هەولێر

ئەڤ چیرۆکە دگوڤارا مەتین ژمارە (٨) خولا سێ یێ گولانا (١٩٩٢)ێ دا لژێر ناڤی (ئێتیمێد باب بەرزە) بەلاڤ بوویە.

لێکدانەوەی وشەکان

بەرزە بوون : بزربوون، ون بوون

خارنگەهـ : خواردنگە، چێشتخانە

کەلا دێرین : قەڵاتی دێرین

ئێلەکەکی دریای : یەلەگەکی دڕاو

کولاڤێن بەندکا : کڵاوی بەن

دکەڤتن : کەوتن، کۆتن

بمەلیلی : بە مەلوولی، عادزی

یزلکێ شخارتێ : بە دارۆچکەی شخارتە

بارا پترا : زۆربەی، بەشی زۆری

هیردەی دکەنە لەپا : وردەیان دەخەنە ناو دەست

تێهنێ نە : تێنوون، تێنینە.

ژارو برسیو رویسو خاس بن : هەژارو برسیو ڕووتو پێ خواست بن.

رێێ گرنژینو کەنی بن : بێ گرژینەوەو پێکەنین بن

بەلاتینك : پەپوولە

دچەرن : دنۆڕن، دەنۆڕن

هۆڤێ برسێ : هۆکاری برسیەتی.

دزکی وان دا : لەسکی ئەوان دا

ب چاڤەکێ پڕ کرێتو کەربڤە: بە چاوێکی پڕ لە ناشیرینیو ڕقو کینەوە

خازوك : دەرۆزەکەر

خوها ئەنیا خو : ئارەقی هەنیەی خۆیان ئارەقی نیو چاوانیان

گورگ‌و ئێستر

دەڵێن جارێك گورگ ووتی: تۆبە دەكەم‌و ئیتر بەسەر ئەم درندەیی‌و ئازار گەیاندنە بە خەڵك، با ڕێگەی حەج بگرمە بەرو پاش حەجەكە لە گۆشەیەك بۆ خۆم دانیشم خەریكی خوا پەرستی بم تا خوا ئەم ئەمانەتەم لێ وەردەگرێتەوە!

لێیدا ووردە ووردە بەڕێ كەوت ڕۆیشت برسێتی ڕۆژ بەڕۆژ بێ هێزتری دەكرد، وای لێ هات لاكەی دەهات لە برسانا. ڕۆژێك لە دوورەوە ئێسترێكی لاتی بەرچاو كەوت- كە بەرەلاكرابوو- ووتی: خودا لە وەختی تەنگو چەڵەمەدا حەرامی حەلاڵ كردووە، من ئەوەتا لە برسانا ئەمرم، با تۆبەشم كردبێت‌و بۆ حەجیش بچم، بۆم حەلاڵە بچم ئەو ئێسترە بخۆم، چونكە ئەگەر نەیخۆم دەمرم‌و پەكی پەرستش‌و خوا ناسی یەكەم دەكەوێت! چوو بەلای ئێسترەكەوەو مرخی خۆی لێ خۆش كرد، ئێستر پێی ووت: مام گورگ ئەوە ئۆغربیت وا لەم دەشتەدا ووردە ووردە دەڕۆیت‌و هاتویت بەلای منەوە؟! ووتی ئۆغرمان خێربێت، دەمەوێت بچم بۆ حەج بەلام زۆرم برسی بوو، بە شەرع بۆم حەلاڵە تۆ بخۆم، هاتووم بتخۆم‌و پاشان بڕۆم!

ئێستر ووتی: یاخوا بەخێربێت خودا حەجت قبوول بكات، بەڕاستی منیش لەم ژیانە وەرزبووم‌و دەمەوێت ڕزگارم ببێت، بەلام مام گورگ، مام گورگ تۆ خۆت دەزانیت گەلێك حەدیس‌و ئایەت لەسەر ئەوە هەیە

که ئەگەر گیاندارێك سەربڕا دەبێت بە جۆرێك سەر ببڕێت کە زوو گیانی دەرچێت، ئێستە منیش وەختی خۆی کەناڵ کراوم بزمارێك لە وەختی ناڵەکەدا چووە بە گۆشتەکەمدا زۆر ئازارم دەدات، تۆ لەولاوە بمخۆیتو ئەمیش لەم لاوە ئازارم بدات ئەمە پێچەوانەی ئەو خوا ناسییەیە کە تۆ گرتووەتە بەر، ئەگەر بە زەحمەتی نازانیت لە پێشدا ئەو بزمارە دەربینیتو پاشان بە شێنەیی بمخۆیت خێرت دەگات!

مام گورگ ووتی: ڕاست دەکەیت، کامەتە تا بۆت دەربینم!

ئیستر قاچی بەرزکردەوەو پیشانی دا، مام گورگ بە وەستایی لمۆزی بۆ درێژ کرد کە دەری بینێت، لەو کاتەدا ئێسترەکە لەقەیەکی مالّی بە دەمو لمۆزی گورگەکەدا هەموو ددانەکانی خستنە خوارەوەو لەوێ بەبێ هۆشی بۆ خۆی کەوتو ئیسترەکەش لێیدا ڕۆیشت!

پاشان کە هاتەوە هۆش خۆیو سەیری حاڵو باڵی خۆی کرد، ڕووی کردە خۆیو بەخۆی ووت: (ئاخر خودا بتگریت گورگ! تۆ باوکت ناڵ بەند بوو، باپیرت ناڵ بەند بوو) تۆ لە کوێو ناڵبەندی لەکوێ؟ دەبیخۆ ئەوە دەردت بێت!.

لێکدانەوەی وشەکان:

لاکەی دەهات لە برسانە	:	نەشیا بوەستیت ژ برسا.
پەکم دەکەوێت	:	مەحتەل دەبم
وەستایی	:	شارەزایی
قاچ	:	پێ

لمۆز	: دەڤ .
شینەیی	: لەسەرخۆ
سەرگوزشتە	: بەسەرهات.
مرخی لێ خۆش کرد	: ددانی بۆ تیژ کرد.
لات	: ضعیف
لەقە	: پەحین
ئازار	: ئیش

گفتوگۆ:

١. چ پەندێك لەم سەرگوزەشتەیە وەردەگرین؟

٢. ئایا گورگ توانیی دڵو دەروونە شەرانییەکەی خۆی بگۆڕێت؟

٣. ئێستر بۆچی بەخێرهاتنی گورگی کرد؟

٤. ئایا پێت خۆشە کە گورگەکە دمو لمۆزی شکاو ددانەکانی کەوتنە خوارەوە؟!

٥. ئایا دەتوانیت سەرگوزشتەیەکمان بۆ بگێڕیتەوە پەندێکی تێدا بیت؟

٦. ناوەڕۆکی ئەم سەرگوزەشتەیە بکە بە ووتارێکی کورت، واتە بەشێوەی چیرۆك نەبیت؟

سەرهەڵدان

چەند زڤستانەکا ساردو سڕ ب سەر کوردستانێدا دهات، بەفرا گران رێو بان دگرتنو نەبەرد ددان، سینگێ کوردان هنددا تەنگ بیتو دلێن وان، بێهنا وان کورت بیت، بەلێ... کوردێ رەبەن دلێ خۆ ب هندێ خۆش دکر کو دێ بهارەکا گەرمو تەڕ... پڕ گولو کولیلك.. پڕ بێهنو گولاڤ و پەلاتینك هێتو دێ پشتیێ خۆ دانیتو بێهنا خۆ ڤەکەتو تالیو سویرییێن ژیانێ ژ بیرکەت. دا بیتە بهار، بەلێ نە ئەو بهار ئەوا وی دڤیاو خەون پێڤە ددیتن، بهارەکا بەهی، یا هشك، یا قەحیایو بۆشی، خەمێن دلێ وی پترو گرانتر لێ دکرن، ژبەر کو دەستو پێن وی دگرێدایو چاڤ و دەڤێن وی دپێچایو گوهێن وی دنژنی بوون.

تا سالا ۱۹۹۱، تراریێ رکا کوردان تژی بوو، ل زڤستانێ بسەردا چوو... ڤێدا رشت، دەنگێ کاوەی بەری نەورۆزێ بلند بوو، ئاگرێ تۆلان هەلبوو، گرِدا هەمی لەشەکی، گەرمایدا هەمی دلەکی، دەربەندا سەر هەڵدانێ ل ٥/ ئاداریێ ل (رانیە) دەرۆکێ خۆ شکاندو دلێر یا پێشمەگێ کوردو دڵسۆزیا گەلێ کوردستانی تێکەلێك بوونو وەك سویلاڤێن ئاگری ب چیاو گەلیو گرو دەشتو بازێرو گوندان‌دا هاتنە خارێ.

دەنگێ تڤەنگێن ئازادیێ، فیشەکێن سەربەستیێ چەرخو فەلەك ڤەگرتن، نرێنا خورتو گەنجێن کورد هەمی جهەك راهژاند... دگەل هندێ دلێن دوژمنان راوەستان... هشێن وان راوەستان، یێ نەهاتیە کوشتنو پێسترکێ نەگرتی رەڤی، ئادارا پیرۆز ل هەولێریێو نەورۆزا شکۆدار ل

کەرکوکێ بهارا خۆرستا کوردان ساخکرەڤە، سەر هەڵدانێ شەڤا تارو دریژا فاشستان ل کوردستانێ ڤەرە ڤاندو رۆژا گەشا ئازادیو سەربەستیێ ل گوپتیکێن چیایین کوردستانێ دەرکەڤتەڤە گرێو هەوارین زارۆکان، بوونە ستران و سرودێن نیشتمانی، بژی کوردو بژی کوردستان.

لێکدانەوەی وشەکان

بێهنا خۆ ڤەکەت : بحەسێتەوە

ترارێ رکا کوردان : ترار: هیمارو قاپو قاچاخ، واتە هیماری رك و کینەی کوردان.

تژی بوو : پڕ بوو

شرینا : نەریتی

ڤەرەڤاند : رەواندەوە

گۆ پتیکێت چیایین : لوتکەی چیایان

دەرکەڤتەڤە : دەرکەوتەوە

گریو هەوارێن زارۆکان: گریانو هاواری منداڵان.

پشتیێ خۆ دانت : کۆڵەکەی دادەنێت، ئەوەی لەپشتێتی دای دەنێت

ڤێدا رشت : پێیدا ڕژا

نرینا خورتو گەنجێن کورد: نەڕاندنی خورتو لاوی کورد.

هونەری شانۆگەریی پێویستیی بە هەرەوەزە

ئەگەر داوا لە وێنەکێشێك بکەین بەدەستو پەنجە ڕەنگینەکانی وێنەیەکمان بۆ بکێشێت، سەیر دەکەین دادەنیشێتو قەڵەمو فڵچەو بۆیەی ڕەنگاو ڕەنگ لە خۆی کۆ دەکاتەوەو دەست دەکات بە وێنەکێشان، بەڵام لەو هونەرەدا کە لەسەر شانۆ پیشان دەدرێت تەنیا یەك کەس هەموو کارەکان ناکات، بگرە گەلێك هونەرمەند وەك: وێنەگرو ڕێ نیشان دەرو ئیکسسوارستو ئەندازیاری دیمەنو مۆسیقا هەڵبژێرو کارەباییو ئاکتەرو نووسەر، هەرەوەزی لێ دەکەن ئنجا هونەرێکی سەر شانۆ پێشکەش دەکەن، کەواتە ئەم هونەرە سەربەخۆ نییەو تێکەڵە لە چەند هونەرێکی تر، بەڵام ئەوەی کە زۆر پێویستە بۆ سەرکەوتنی ئەم هونەرە چیرۆکی باشو نایابە.

ئەوەی چیرۆك بۆ شانۆ دەنووسێت دەبێت هونەری شانۆ چووبێتە ناو دڵو خوێنو موخییەوە، ئەو وشانەی دەیاننوسیت دەبێت تەواو قسەی ئەوانە بێت کە بە ناویانەوە قسە دەکات... بۆ نموونە ئەگەر لەسەر زمانی جووتیاری ناوچەیەکی وڵاتی خۆمان قسەی کرد دەبێت ڕادەی تێگەیشتنو جۆری گوزەرانو بیرکردنەوەی ئەو جووتیارە لەو ناوچەیەدا بزانێتو شتێك نەنووسێتو نەڵێت کە لەقسەی ئەو نەچێت.

ئەمە لە لایەك لەلایەکی تریشەوە دەبێت ئەو نووسەرە بە تەواوی شارەزای دڵو دەروونو حەزو ئارەزووی ئەو خەڵکە بێت کە چیرۆکەکە دەخوێننەوە یا لەسەر شانۆ دەبینن، ئەمە جگە لەوەی کەهەر ئەو نووسەرە دەبێت بیرو باوەڕێكو خەیاڵێکی فراوانی ببێتو دنیای زۆر

دیبێت‌و شتی زۆر تاقی کردبێتەوەو قوڵ بڕوانێتە ژیان، ئەگەر وابوو ئەوە بە ئاسانی دەتوانێت خەڵکێکی زۆر لەدەوری چیرۆکەکەی گرد بکاتەوە، بەڵام ئەگەر باری نەبوو و هەر ڕۆژە لەسەر پەتێك یاری کرد ئەوا خەڵکی ڕوو لە چیرۆکەکەی وەردەگێڕن، چونکە بە لای ئەو خەڵکەوە نووسەر ڕابەرە نەك بێ بارو بێ بیرو باوەڕ، خەڵکی دەیانەوێت نووسەر بیان جوڵێنێت‌و تەزوو بە لەشیاندا بهێنێت نەك ساردیان بکاتەوەو خوێن لە لەشیاندا بمەیەنێت، خەڵکی دەیانەوێت نووسەر ئازاو نەبەزو چاو نەترس بێت‌و کۆلە شێر نەکات نەك ترسنۆك‌و چاو شۆڕ بێت بە فویەك رۆحی بچێت، دەیانەوێت نووسەر پێش ئەوەی چرا لە مێشکی ئەماندا هەڵ بگیرسێنێت بۆ ئەوەی ڕێگای ئامانجیان بۆ ڕووناك بکاتەوە، مێشکی خۆی ڕووناك کردبێتەوە، ڕێگای خۆی دەست نیشانی کردبێت.

لە چیرۆك بۆ شانۆ نووسیندا، گرنگ ئەوە نییە کە لە باسێکی گرنگ‌و بە بایەخ بنووسین، بەڵکو گرنگ ئەوەیە کە باسەکە لەسەر بیرو باوەڕێکی بنەڕەتی وا دامەزرابێت کە پەلوپۆی بە هەموو لایەکی چیرۆکەکەدا هاویشت بێت‌و گیانی بکات بەبەردا، چونکە بەبێ بیرو باوەڕێکی بنەڕەتی وا، چیرۆکەکە بێ گیان دەبێت‌و مردار دەبێتەوە. دیسان ئەگەر بیرو باوەڕە بنەڕەتییەکە هیچ و پووچ‌و لاوازو ئاڵۆز بوو، ئەوا چیرۆکەکە ژێرەو زەبەر دەکات‌و سەرتاپای دەڕوخێت. ئەوەشمان نابێت لەبیر بچێت کە بیروباوەڕە بنەڕەتی یەکە دەبێت ڕوون‌و دیاربێت‌و شاراوە نەبێت ئەگینا هەرەس دەهێنێت‌و پەرش‌و بڵاودەبێتەوە چونکە هەوێنی چیرۆکەکە بیروباوەڕە بنەڕەتییەکەیە.

دوای دەست نیشانکردنی بیروباوەڕە بنەڕەتییە کەئینجا نۆرەی پلان دانان یان ڕەنگ ڕشتن بۆ دروست کردنی چیرۆکەکە دێت، هونەرمەندی وا هەیە ڕەنگێکی تۆخ بۆ چیرۆکەکەی دەڕێژێت، هەندێکی تر هەن هەروا لە مێشکی خۆیاندا دای دەڕێژن‌و ئنجا لەکاتی نووسیندا درێژەی پێ دەدەن، هونەرمەندیش هەیە پێشەکی هیچ پلانێك دانانێت‌و لەکاتی نووسیندا دای دەنێت بەڵام ئەمەی دواییان چیرۆکەکە تێك دەدات‌و لاوازی دەکات ئەم پلان‌و ڕەنگ‌و ڕشتن‌و دارشتنە پێی دەڵێن (سیناریۆ) دیارە زۆر جار ئەم وشەیەت لە کتێب یان سینەما یان تەلەفزیۆندا خوێندۆتەوەو دیوە، دوای ئەمە ئنجا دەست دەکرێت بە نووسین‌و نووسینیش هەروا شتێکی ئاسان نییە، لە پێشەوە باسمان کرد کە دەبێت نووسەر چۆن بێت، بۆیە ئەگەر ئەو مەرجانەی تێدا نەبوو نووسینەکەی دەڕمێت‌و خۆی ناگرێت.

ئەوەی چیرۆك بۆ شانۆ دەنووسێت دەبێت ڕووداوەکان لە ژیاندا چۆن ڕوو دەدەن ئاوەها بیانووسێت بۆ نموونە ئەگەر باسی ئەوەی کرد کە ژن‌و مێردێك لە یەك جودا بوونەوە نابێت یەکسەر بە دوو وشە بیڵێت‌و بیبڕێتەوە چونکە لە ژیاندا وا نییە بەڵکو لەپێشدا ناخۆشییەك ڕوودەدات، ئەنجا تورە بوونێك ئەنجا دڵ شکستییەك ئازارێك ئەنجا دڵ تەنگی‌و پێکەوە گوزەران نەکردن ئەنجا لە یەك جودا بوونەوە.

شتێکی گرنگی تریش لە چیرۆك بۆ شانۆ نووسیندا هەیە، ئەویش جۆری گفتوگۆی ئەو کەسانەیە کە پاڵەوانان‌و بەشدارانی چیرۆکەکەن، چونکە تا جۆری گفتوگۆ گەرم‌و گوڕترو بە سۆزتر بێت چیرۆکەکە

سەرکەوتووتر دەبێت ئەگەر گفتوگۆکە خاوو بێ هێز بوو چیرۆکەکە بە هیچ دەردەچێت.

ئەمانەی باس کراون بنچینەو ناوەڕۆکن لە چیرۆك بۆ شانۆ نووسیندا، بەمانەدا تێ دەگەیت کە هونەر شانۆگەری هونەرێکی تێکەڵەو تەنیا یەك هونەر نییە، ئەوانەی خەریکی ئەم هونەرەن دەبێت هەر لە خۆیانەوە شانۆیان خۆش بوێتو شارەزاییان لەو هونەرانەدا ببێت کە پەیوەندیان بە شانۆوە هەیە، جگە لەمانەش دەبێت بەهرەدارو دنیا دیدە بنو تەشیی ژیان بایدابنو بە تەواوی هەست بەوە بکەن لە چ دەورێکدا دەژین ئەو دەورە پێوەستیی بە چییەوە چ ئامانجێکی هەیە.

(لە کتێبی خوێندنەوەی عەرەبی

بۆپۆلی سێیەمی ناوەندییەوە وەرگێراوە)

لێکدانەوەی وشەکان:

هەرەوەز : زبارە

وێنەکێش : رەسم کێش، رەسام.

گوزەران : ئیدارە

بێ بار : دوو ڕوو

کۆلە شێر دەکات : سڵ نەکات، نەترسی.

پلان : تەکبیر

بە بایەخ : بە ئەهمیەت.

ژێرو زەبەر : وێران، کاول.

هەرەس	:	ئاشوت
پەرش بلاو	:	بلاڤ.
دەڕمێت	:	دێ هەڕفت.
ڕمان	:	هەڕفین.
بێ پێز	:	بێ هێز.
گفتوگۆ	:	ئاخافتن.
ئەندازیاری دیمەن	:	موهەندیسی دیمەن.
ئاکتەر	:	مومەسیل.

گفتوگۆ:

١. ناوی ئەوانەی بەشداری هەرەوەزی شانۆگەری دەبن بنووسە؟

٢. دەبێت نووسەری چیرۆك بۆ شانۆ چ جۆرە سیفاتێکی تێدا بێت؟ وە دەبێت چیرۆکەکە چۆن بێت؟

٣. ئەو مەرجانەی لە هونەری شانۆگەریدا هەیە چین؟

٤. ئایا لە کوردەواریدا هیچ نموونەی چیرۆکی شانۆگەری هەیە، ناوی هەندێك لەو چیرۆکانەو ناوی نوسەرەکانیان بلێ؟

نامیق کەمال

ئەم شاعیرە نیشتمانپەروەرو بەناوبانگەی تورك، لە مـانگی كـانوونی یەكەمی ساڵی (١٨٤٠)دا لە شاری (تیكرداخ) لەدایك بـووە، خێزانەكـەیان نە زۆر دەوڵەمەندو نە زۆر هەژار بوو، باپیری لەم شـارەدا فەرمانبـەرێكی میری بوو، كە نامیق كەمال بوو بـە هەشـت سـاڵان دایكـی كۆچـی دوایـی كرد، ئیتر كەوتە لای باپیری، چونكە (مـستەفا عاسـم بـەگ)ی بـاوكی لـە (ئەستەمبوڵ)ی پایتەخت وێڵی ئیش‌و كار دۆزینەوە بوو.

كە بوو بە دە سـاڵان، بـاپیری هێنـای بـۆ پایتـەخت‌و لـەوێ جێنـشین بـوون‌و چـووە قوتابخانـەی (روشـدیە)وە، لـەو قوتابخانەیـەدا زیرەكـی‌و زرنگی نامیق دەركەوت، بەتایبەتی توانایـەكی یـەكجار مـەزنی هـەبوو لـە هۆنراوە لەبەركردندا، زۆر خووی دابووە خوێندنەوە، بە زۆری نووسـراوی ئەدەبی دەخوێندەوە.

لەگـەڵ باپیریـدا گـەلێك شـوێن چـووە وەك (فـارس)و (سـۆفیا)، بـە تایبەتی لە سۆفیا هەموو كاتی بێئیشی بە خوێندنەوە دەبردە سەر، لـەم تەمەنەدا بوو كە نزیكەی بیست هەزار هۆنراوەی لەبـەر بـوو، ئەمـە جگـە لـەوەی كـە فێـری زمـانی بولغـاری‌و فارسـی‌و عـەرەبیش بـوو، لـە سـاڵی (١٨٥٧)دا گەڕانەوە بۆ ئەستەمبوڵ، ئەوەندەی پێنەچوو بـاپیری كۆچـی دوایی كردو ئیتر هاتەوە لای باوكی كە هەندێ دەسـترۆیوو بـوو، بـە دڵـی نامیق پارەی تێدا خەرج دەكـردو درێغـی لێنـەدەكرد، دوای ماوەیـەك لـە دەزگای تایبەتی سەر وەزارەتی دەرەوەی دەوڵـەتی عوسمانیـدا بـوو بـە (وەرگێڕ).

لەم تەمەنەدا پەیوەندیی لەگەڵ شاعیرەکانی هاوچەرخی خۆی پەیدا کردو زۆرجار لە گەڵیاندا دادەنیشتو سوودی لێوەردەگرتن، بەتایبەتی لەگەڵ ئیبراهیم شناسی سەرنووسەری ڕۆژنامەی (تەسویری ئەفکار)دا زۆر تێکەڵ بوون، ئەوەندەی پێنەچوو ئەم شاعیرە هەڵکەوتووە فێری زمانی فەرنسیش بوو، دەستی کرد بە ئەدەبی فەرەنسی خوێندنەوە، دەرگای ئەدەبو شارستانێتی ئەوروپای بۆ کرایەوە، زۆر شت کە لەوەوبەر پێ پێنەدەبرد، شارەزا بوو، ئەم شارەزاییە کاری تێکردو ئەم کارتێکردنەش بەسەر بەرهەمەکانییەوە دیار بوو.

نامیق کەمال زۆر خەفەتی بەو دەخوارد کە میللەتە دواکەوتووەکەی بە دەست سولتانێکی زۆردارەوە دەناڵێنێتو زۆر نەبەزو چاونەترس بوو، حەزی لە خۆهەڵکێشان نەدەکرد، جگە لە خزمەتکردنی بیروباوەڕە نوێیەکەی خۆی هیچ شتێکی بیر نەبوو، چونکە بڕوای وابوو کە بڵاوبوونەوەی شەو بیروباوەڕە میللەت ڕزگاری دەبێت، ئەم شاعیرە لەناو شاعیرو دۆستو برادەرەکانیدا بە (فیدائی کەمال) ناوی دەرکردبوو، کە ئیبراهیم شناسی مامۆستای بۆ ماوەیەك چوو بۆ ئەوروپا جگە لە نامیق کەمال بە کەسی تردا ڕانەپەرموو کە بیخاتە شوێنەکەی خۆی، ئا بەم شێوەیە ئەم شاعیرە نەبەزە لە تەمەنی بیستو پێنجساڵیدا بوو بە سەرنووسەری بەناوبانگترین ڕۆژنامەی ئەدەبیو کۆمەڵایەتیی ئەو ڕۆژە لە ئەستەمبوڵدا.

ئەو نووسینانەی نامیق کەمال دەینووسی بە دڵی میری نەبوو، لەبەر ئەوە ویستیان دووری بخەنەوەو بینێرن بۆ (ئەرز ڕووم)، کە نامیق

بەمەی زانی چوو بۆ ئەورووپاو لە فەرەنسا سێ ساڵ مایەوەو خەریکی خوێندن و خوێندنەوە بوو، لەگەڵ شۆڕشگێڕە دوورخراوە عوسمانییەکاندا کە لە فەرەنسا بوون پەیوەندی پەیداکرد، ئەمجا چوو بۆ لەندەن و لەوێ لەگەڵ برادەرێکا ڕۆژنامەیەکیان بە ناوی (حوریەت)ەوە بلاّوکردەوەو لە ساڵی (١٨٧٠)دا گەڕایەوە بۆ ئەستەمبوڵ و دەستی کرد بەنووسین. دیسانەوە میری لێی ترسایەوە. نامیق کەمال زۆر بڕوای بەوە هەبوو کە (شانۆ قوتابخانەی گەلە)، بۆیە دەستی کرد بە نووسینی شانۆگەری و چیرۆکی (وەتەن یا سیلیستر) کە چیرۆکێکی شانۆییە، لەو کاتەدا داینا لە ساڵی (١٨٧٣)دا بوو کە بۆ (ماگۆسە)ی قوبرس دووریان خستەوە، لەوێ سی و هەشت مانگی ڕەبەق لە زینداندا مایەوەو هەر لەوێشەوە گەلێك لە شاکارەکانی نووسی.

کە پاشا لە تەخت داگیرا، ئەمیش لەگەڵ دوورخراوە نیشتمانپەروەرەکانی تردا گەڕایەوە، دیسان دەستی کردەوە بە چالاکی نواندن، بۆیە جارێکی تریش دوور خرایەوە بۆ دورگەی (میدیلی)، ئەمجا نێررا بۆ (ڕۆدۆس)، لەوێشەوە بۆ دوورگەی (ساکز) کە پێش ئەوەی بنێررێت بۆ ئێرە نەخۆش بوو، وردە وردە نەخۆشییەکەی زیادی کرد، تا لە (دوو)ی کانوونی یەکەمی ساڵی (١٨٨٢)دا کۆچی دوایی کردو لەسەر وەسێتی خۆی لە (بۆلایر) نێژرا. بەڵێ شاعیرێك کۆچی دوایی کرد کە هەمیشە بۆ میللەت دڵی لێی دەدا، کە نەیدەزانی بەزین و ترس چییە!

ئەمانەش نموونەی هۆنراوەکانین:

ئای سەربەستی چەند ڕازاوەیت

کاتێك وەك خۆر هەڵدێیت لە دەم ئاسۆوە

تا دەتوانی دڵمان خۆش کە، بەخیل مەبە بەرامبەرمان

لەبەرچاومان بزر مەبە، خۆتمان لێمە شارەوە

ئەی سەربەستی، هیوای دوا ڕۆژ، خۆشەویستی گیانو دڵ

تۆ کە دنیا ڕزگار دەکەیت لە دیلێتیو ترسو سڵ

ئەی سەربەستی تۆ بەدەستی، دەسەڵاتت بە جیهاندا بڵاو بکە

راپەڕە ئەی شێری بریندار سەربەستی

وا سەگەلی زۆرداری لە دەریای زوڵمو زۆردا مەلە دەکەن!

لێکدانەوەی وشەکان

هاوچەرخ	:	لە یەك زەماندا، عەسری
پەی بێ نەدەبرد	:	نەیدەزانی، نەدزانی
بەرهەم	:	بەرهەڤ
پێداراپەڕموون	:	تێڕادیتن
رەبەق	:	تەواو
سەگەل	:	سەگ گەل، کۆمەسەگ
نەژاد	:	ئەسڵ، بنەچە

گفتوگۆ:

١. چۆن نامیق کەمال بوو بە خاوەنی بیروباوەڕێکی نویێ؟

٢. ئەو سەردەمەی کە نامیق کەمال زمانی بولغاریو فەرەنسی فێربوو هۆنراوەی تورکی لەسەر چ شێوەیەك ڕێك دەخرا؟

٣. ئایا فێربوونی عەرەبیو فارسی بۆ تێگەیشتنی هۆنراوەی تورکی ئەوسا پێویست بوو؟ بۆچی؟

٤. چۆن دەتوانیت بیسەلمێنێت کە نامیق کەمال نیشتمانپەروەرێکی نەبەرز بووە؟

٥. شوبهاندنی سەربەستی بە شێری برینداروزۆرداری بە سەگەلات چۆنە؟

٦. مەبەستی ئەم دێرە شی بکەرەوە:

ئەی سەربەستی، هیوای دوا ڕۆژ، خۆشەویستی گیانو دڵ
تۆی کە دنیا ڕزگار دەکەیت لە دیلێتیو ترسو سڵ

٧. ئەم هۆنراوەیە بکە پەخشان بە مەرجێك حەوت دێڕ کەمترنەبێت:

ئای سەربەستی چەند ڕازاوەیت
کاتێك وەك خۆر هەڵدێیت لەدەم ئاسۆوە
لە دیلێتی ئازاد دەبین دەکەینە دوای عەشقی تۆوە.

٨. ئەم وشانە بخە ڕستەوە بە مەرجێك لەو ڕستانەی ناو ئەم باسە نەبن: (سڵ، ئاسۆ، سەربەستی، دیل).

هەژاری

ئەگەر بێین کۆڕی باوەڕ بە ئایین بکەین بە شتێکی ئەوتۆ کە بۆ پێچەوانەکەی بگەڕێین، یا هەر شتە دژو دوژمنی خۆی بۆ دیاری بکەین، هەروەك چۆن سەری (سارد)و (گەرم)ی تەوژمی کارەبا بەرامبەر بە یەك‌و دژی یەك‌و لەگەڵ یەکدا نەگونجاون، هەروەها دەبێت بە پێی ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر کە دەڵێت:

(هێندەی نەماوە هەژاری ببێت بەبێ باوەڕی)، موسڵمانی‌و هەژاری بکەین بە دوو دیاردەی لەگەڵ یەکدا نەگونجاوو یەك نەگرتوو.

پێغەمبەری مەزن جارێکی تر دەفەرمووێت (لو کان الفقر رجلا لقتلته) واتە (ئەگەر هەژاری تاکە پیاوێك بووایە دەمکوشت)، واتە ئەگەر هەژاری کەسێك یان گیانلەبەرێك یان بوویەکی هەست پێکراو بووایە دەمکوشت‌و ئەوە تاکە ڕێگە بوو بۆ ڕزگارکردنی هەژاران.

ئەگەر سەیری ئەم فەرموودانەو وتەی پەیڕەوی هەموو ئەو ئایین‌و باوەڕانە بکەین، کە بەدرێژایی هەزاران ساڵی بوونی ئادەمیزاد لە دەمی پیاوی مەزن‌و ژیرو رابەران‌و خێرخواهان بیستراوە، یا ئەگەر تەماشای زۆر لەو ڕێگەو پەیڕەوانە بکەن کە ئادەمیزاد لە ڕۆژو ساڵ‌و سەدەیەکی مێژوودا کردوویەتی بە ڕێبازی خۆی، ئەوا بە ئاشکرا دیمەنی دوژمنی هەژاری‌و نەویستی نەبوونی‌و خۆزگەی بەختیاربوون‌و تێرو تەسەلبوون دەبینین.

برسێتی دوژمنی توخمی مرۆڤەو تێری دۆستی ئەوە، رووت‌و رەجاڵی دەستکردی بەرەی بەدخواهـ و تاریکییەو پۆشتەیی خوازی سیفەتی بەرزی مرۆڤ خواهـ و چاکە پەرستانە، هەموو کەس تێربێت، هەموو

کەس پۆشتە بێت، ئاواتی کۆنی ئادەمیزادەو لەگەڵ بوونی سەرزەویدا پەیدا بووە، ئەم ئاواتە مەردانەیە لای زۆر پیاوی ژیرو فەیلەسوفو پیاو چاك زۆر بە ساکاریو دڵپاکی وتراوە، زۆر ئاوات لە دڵ بووە بە مەلو باڵدارو داوێتی لە شەقەی باڵو خەیاڵ بەرەو کۆمەڵێك کە هەژاریو نەبوونی تێدا نەبێت، بەرەو کۆمەڵێكو خاکێك ناڵەی هەژاران مەرگی جوانان ناوی لەوێدا نەبیسترێت، بەڵام کوا ئەوە خەوە خۆشە؟ کوا ئەو کۆمەڵو وڵاتە بێ خەوشە؟ چۆن هەژاریو برسێتیو نەبوونی نامێنێت؟ چۆن کۆمەڵی ئادەمیزاد وای لێدێت کە (کاسەی پڕ ئاشتی ماڵ بێت)، ئەو ئادەمیزادانەی کە کەسیان ئەوی تریان ناچەوسێنێتەوە وەك برا بژین.

ئەو دەمە ئادەمیزاد برا دەبن کە کاسە پڕ بێتو ئەو کاسە پڕەبۆ هەمووان بێتو کەس بەشی کەس نەخواتو کەس ڕێگەی قامچیو کۆتو زنجیرو فڕوفێڵ نەکات بە ڕێگەی بۆ بەشی برا خواردنو بۆ چەوساندنەوەی خەڵکی ترو بەری ڕەنج خواردنیان.

هەزاران فەیلەسووفو دانا بە حەسرەتی ئەو کۆمەڵە بەختیارەوە سەریان نایەوەو هەوڵو کۆششیان بۆ ئەوە بوو کە ڕێو شوێن بۆ پێکهێنانی ئەو کۆمەڵە بەختیارە دابنێن. چۆن هەژاری نەهێڵن؟ چۆن زوڵمو زۆر لەناو بەرن؟ چۆن کاسە پڕ بکەنو ئاشتی بخەنە ماڵەوە، وڵاتەوە، جیهانەوەو خەڵكو مرۆڤ بکەن بە برا؟

زۆر خەیاڵی جوان جوانیان دەڕازانەوە، زۆر بیری سەیریان کردەوە، زۆر لە زاڵمان دەپاڕانەوە کە دەست لە زوڵم لێکراوان هەڵگرنو قامچی فڕێدەن، زنجیر بشکێننو خوێن نەمژن.

بەڵام ئەم خەوو ئاواتو داخوازانە، هەر چەندە شتی مەردانەو پڕ سۆز بوون، بەڵام ڕێگەی ڕاستەقینەی لەناوبردنی هەژارانو چەوساندنەوە نەبوون، زانستی تازە هەر لە سەدەی نۆزدەهەمەوە ئەو ڕێگەیەی بە ئاشکرا دەستنیشان کرد.

بۆ ئەوەی زۆردار زۆرداری نەکات، ڕەنجخۆر ڕەنج نەخواتو خوێن نەمژێت، ئەو چەکو هۆیەی لێبسێنێتەوە کە بەسەر زۆربەی زەحمەتکێشاندا زاڵ کردووە، ئەویش هۆی بەرهەمهێنانە، هۆی بەرهەمهێنان لە گاسنەوە بۆ تراکتۆر، لە مەکینەوە بۆ کارگەی گەورە، دەبێت موڵکی هەموو خەڵك بێت، موڵکی ئەوانە بێت کە ئیشی پێدەکەنو بەرهەمی پێ دروست دەکەن، زەوی بۆ کەسێك کە دەیکێڵێت، کارگە بۆ هەموو کارگەران، بەرهەم موڵکی تاکە کەسو دەستەیەك نەبێت، موڵکی هەموو بەرهەمهێنەران بێت، وەك بە کۆمەڵ ئیش دەکەن بە کۆمەڵیش بیخۆن.

ئەمجارە ئاواتی کۆمەڵی بەختیار خەو نەبوو، بیرکردنەوە بوو لە شتێکی ڕاستەقینەی وا کە بێتە دیو بە ڕەنجو خەباتو لە خۆ بووردنو فیداکاریی زەحمەتکێشان خۆیانو هاوبیرانی ئەوان هاتە دی.

ئێستا ئیشتراکی لەوە دەرچووە کە تاکە خەوو بیرکردنەوەو ڕێگەنیشاندان بێت، بەڵکو ڕژێمەو پەیڕەوەو هێنراوەتە دیو زۆر وڵاتانی گرتۆتەوەو بەرەو نەخشەی جیهان دەچێت.

سەرمایەداری تاکە پیاوێك بوو بەوەی هۆی بەرهەمهێنانی لێسەنرایەوە، لەسەر کار لادرا کوژراو نەما، هۆی بەرهەمهێنان موڵکی

هەمووانە، کارکردن بە کۆمەڵە، بەرهەم خواردن بۆ هەموو کارکەرانو کارگەرانە، ئەگەر سووخۆرو بازرگانە چاوچنۆکەکانی قورەیش مایەی هەژاریی خەڵك بووبن، هەژاری لەگەڵ کوفرو خوانەناسیدا لەو سەردەمەدا بەرامبەر بە یەك وەستابن، ئەوا سەرمایەداری خوێنمژی ئەم سەردەمە، ملیۆنان، بەڵکو سەدان ملیۆن هەژار دەکاتو لە هەموو کوفرو خوانەناسییەك پیسترو شایانی نەهێشتنو لەناوبردنەو هەر نامێنێتو ئادەمیزادی ئەم سەردەمە کۆمەڵەی بەختیاریی خۆی بنیات دەنێت.

لێکدانەوەی وشەکان

ئەروم	:	قوەت، هێز
دیاردە	:	دیارکردن
رووتو رەجاڵ	:	بێ جلو بەرگ
خەوش	:	عەیب

گفتوگۆ:

١. بۆچی هەژاری دەبێتە هۆی بێ باوەڕی؟
٢. ئەو ئایەتو فەرموودانەی دەربارەی هەژاری وتراوە چین؟
٣. ژ ڕژێمێك هەژاری لەناو دەبات؟
٤. بە چ جۆرێك هەژاری لە وڵاتدا ناهێڵین؟
٥. جیاوازیی نێوان ڕژێمی ئیشتراکیو سەرمایەداری چییە؟

ئەز دزانم ناڤ ل سەر چ را دچت بەلێ نابێژم

مرۆڤەکی ژ کورێ خوە پرسی ئەرێ لاوێ من تە چەند دۆست هەنە؟ کوڕی گۆت: بابۆ من گەلەك هەنە، بابێ گوت چەندن؟ کوڕی گۆت: بێ ژمارن. بابێ گۆت: کوڕێ من ئەز وەلێ هزر دکم دۆستێن تەیێن بەرویکێنە هندی بەرویکاتە تەژییە دۆستێن تە پڕن، بەلێ گاڤا بەرویکا تە ڤالا بوو تۆ بێ دۆستی، چونکی بابێ تە دهەمی ژیێ خوەدا دۆستو نیڤ ژ خوەرا گرتنە تە چاوا کارییە هندە دۆستا بگری؟ دەکا رابە ئیشەڤ چەند دۆستێن تە هەنە بجەرببینەو پاشی ئەمێ نیڤ دۆستێ من بجەرببینن، کوڕی گۆت: ل سەر چاڤێن من حەچی دۆستی ئەز بێژمێ کا جانێ خوە بدە من نابێژت نە ما من هندك قەنجیو چاکی ب وانرا کرییە؟! بابێ گۆت: لاوێ من دۆستێن تەیێن خواردنێنەو پێ گوتیە: (هەڤالێ پاری ناچت هاری) دەڕابە ئیشەڤ یەكو یەك هەرە ل دەرێ مالا وان دۆستا بێژە: پاشا وێ من کەرب گرتی بییەوێ من بخەنقینت هەما بەس ئیشەڤ من بحەوینە، کا بەرسڤا وان وێ ببت چی؟ کوڕ رابوو چۆ دۆستێن خوە کت کت سەح کرن، حەچیا چۆ ل دەرێ مالێ گوتێ ئەز رەڤییێ پاشێمە وێ من بخەنقینت بەس ئیشەڤ من بحەوینە، پەرسڤا تەڤا بی یەك گۆتن: ئەڤ بارەك گرانە ئەز نکارم پاشێ ژ خوەڕە بکم دوژمن کوڕ زڤری هات مال، بابێ گۆت: ها... دۆستێن تە بێن چی؟ کوڕی گۆت: هەمی وەك گۆتنا تە دەرکەتن، بەس هەڤاڵێن بەرویکێنە. بابێ گۆت: دە رابە ئەمێ ڤێجا نیڤ دۆستێ من بجەرببینن، رابووە بەرانەك ئانین سەر ژێ کرن و ل ناڤ دار بەستێدا پێچان، بابێ گۆتە کوڕی دە رابە هەڕە مالا فلان

کەسیٚ- نیڤ دۆستی بابیٚ- بیٚژە بابیٚ من گۆتیە بلا بگەهیت مالا مەپچەك کاریٚ وی هەیە، کورِ رابی وی نیڤ شەڤیٚ چۆ دەرگەهیٚ نیڤ دۆستیٚ بابیٚ خوە قوتا، میرك ژ خەو رابوو هات ل بەر دەریو ژی پرسی تە خیر بیت برازی؟! کورِی گۆت: مام، بابیٚ من گۆتیە بلا بگەهیت مالا مە کارەك وی هەیە، دۆستی گۆت: ل سەر چاڤا نهۆ ئەزیٚ بیٚم چو جلیٚن خوە گوهۆرِینو بلەز قەستا مالا بابیٚ کورِکی کرن، حەتا گهان ویٚ دیٚ میٚرك پرسیار ژ بابیٚ کورِکی کر: تە خیٚر بت ڤی نیڤ شەڤیٚ؟! بابیٚ گۆت: خیٚرە! ئەڤ دار بەستیا هەیا کورِیٚ پاشیٚیە کورِیٚ من ویٚ کوشتی کا ئەم چژیٚ ب کین؟ پشتی هزریٚن خوە کرین دۆستی گۆت: من ریٚك دیت، ئاشیٚ گوند سەکنیە ئەمیٚ رابین هەرین جووا ئاشی بکولن تەرمیٚ خوە تیٚدا فەشیٚرینو دیسا وەك بەریٚ لیٚ بکین سبەهی ئاشڤان ویٚ ئاڤیٚ بەردت سەر ئاشی، کی دزانت کو تشتەك ل بن جووا ئاشیدا هەیە؟ رابوون چون ویٚ نیڤ شەڤیٚ جۆ کۆلان دار بەستا خوە تیٚدا بن ئاخ کرنو جۆ وەکی بەریٚ لیٚ کرنو هەر یەك ڤەگەرِیا مالا خوە، بابیٚ رِۆژا پاشی گۆت کورِیٚ خوە: دە رابە هەرە دکانا نیڤ دۆستیٚ من ییٚ شڤیٚ دی بیٚژیٚ بابیٚ من گۆتیە: بلا تۆپەك قوماشیٚ تازەو گران بها ژمن را ریٚکت، کورِ چۆ تۆپەك قوماشیٚ وەك بابیٚ وی گۆتی ئانی، باب رابوو ئەو تۆپیٚ قوماشی زیڤار زیڤار کر خستە ل جوالەکیٚدا گوتە کورِیٚ خوە دەرابە ڤی جوالی ببە ل بەر دەریٚ دکانا وی ڤالە بکەو هنەك جڤینان بدیٚو بەریٚ خوە بدیٚ کا وی چ بیٚژت؟ کورِ رابی وەك بابیٚ گۆتی کر، نیڤ دۆستی بەریٚ خوە دابیٚو سەری خوە هەژاند گۆت: دیٚ هەرە مام بەنی (ئەز

دزانم ئاڤ دسەر چ را دچت بەلێ ئەز نابێژم) کورڕ ڤەگەڕیا مال بابێ گۆت: ها... تە چاوا نیڤ دۆستێ من دیتو چی ل تە ڤەگەڕاند؟ کوڕی گۆت: ل من ڤەگەڕاندو گۆت: (ئەز دزانم ئاڤ دسەر چ را دچت بەلێ ئەز نابێژم) بابێ گۆت کوڕێ من تە زانی چ گۆت؟ کوڕی گۆت: نە. بابێ گۆت: ئەز دزانم ئاڤ دسەر تەرمێ کوڕێ پاشێ را دچت بەلێ ئەز نابێژم ڤێجا گەرەکە دناڤبەرا دۆستاندا هۆلێ بیت، نەخاسم دۆستێ بابێ مرۆڤی چونکی هاتییە گۆتن (دۆستاهیا دۆستێ خوە بەردە، بەلێ دۆستاهیا دۆستێ بابێ خوە بەرنەدە). هەر دەمێ مللەت هەمی پێکڤە ببن دۆستو هەڤالێ بێگومانە وێ خوەشیو شادی ژ تەڤارە بت. ئەگەر نەهنەك وێ پێ بمرنو هندەك وێ ژێر بمرن.

(مەلا مەحمودێ دیرشەوی، مشتاخا چیا ژ گوتنین پیشیا بەغدا).

لێکدانەوەی وشەکان:

وەلێ هزر دکەم	:	وا بیر دەکەمەوە، وای بۆ دەچم
دۆستێن تەیێن بەرویکینە	:	دۆستەکانی تۆ دۆستی گیرفانن
ڤالا بوو	:	بەتاڵ بوو
دەڕابە	:	هەڵسە، هەستە
ئیشەڤ	:	ئەمشەو
پاشا ل من کەرب گرتی بییە	:	پاشا لە من تووڕە بووە
بخەنتقینیت	:	بخنکێنیت
کت کت	:	یەك یەك

رەڤيێ پاشيمە	:	هەڵاتووی دەستی پاشام
بەرسڤ تەڤا	:	وەڵامی هەمووان
سەر ژێ کرن	:	سەری بڕی
چژێ بکين	:	چی لێ بکەين
من ريك ديت	:	ڕێگايەکم ديتەوە
زيڤار زيڤار کر	:	پارچە پارچە کرد
نەخاسم	:	بەتايبەتی
ژتەڤارەبت	:	بۆ هەمووان دەبێت

ژیانی کۆچەر

لەگەڵ ئەوەشدا کە مرۆڤ ژیانی کۆمەڵایەتی گۆڕاو بەرەو پێشەوە هەنگاوی ناو، ژیانی ئابووریشی بەرەو کشتوکاڵو تا ڕادەیەك پیشەسازییەوە ڕۆیشت، کەچی ژیانی ئاژەڵ داریو بەخێوکردنو لەوەڕاندنی واز لێ نەهێنا، ئەمە بۆ ماوەیەك مایەوەو تەنانەت لەناو دێهاتو ئاوەدانییەکانیشدا تا ئێستا ژیانی ئاژەڵو ماڵات بەخێوکردن ماوە، دوای ئەوەی کە بە تەواوی شۆڕشی پیشەسازی هەموو لایەکی جیهانی گرتەوەو کاروباری کۆمەڵایەتیش لەگەڵیدا گۆڕاو، تەنانەت کشتوکاڵیش جۆرێکی تری لێ هاتو بەرەو پێشکەوتنو مەکینە بەکارهێنان ڕۆیشت لە زۆر لاداو ئاژەڵ بەخێوکردنیش بارێکی نوێی گرتو کۆمەڵو شوێنو ئاژەڵ بەخێوکردن هاتە کایەوە، لەگەڵ ئەمانەشدا لە هەندێ شوێنی جیهاندا بەتایبەتی لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتدا، ژیانی ئاژەڵ داریو ماڵات بەخێوکردن بەشێوەی کۆنی مایەوە، لەبەر ئەوە دەبینین ئەوانەی خەریکی ئەمەن، ژیانی کۆچەریو کۆچەرایەتی خۆیانیان واز لێ نەهێنا، لەبەر ئەوە دەبینین لە زۆر شوێنی ولاتەکەماندا لە عیراقدا بە گشتیو لە کوردستاندا بەتایبەتی، ئەو ژیانە تا ئێستا باوەو هەیە، ئەویش بریتییە لەوەی کە خێڵەکان بە یەکەوە لە شوێنێکی تایبەتیدا کە نزیکی ئاوو لەوەڕگایە هەڵ دەدەنو لەژێر ڕەشماڵدا کە لەبەنی موو دروست دەکرێت دەژینو ئاژەڵو ماڵاتەکانیان لەو شوێنەدا بەخێو دەکەنو دەی لەوەڕێنن، ئەمەش بەپێی وەرزە، لە زستاندا خۆیا دەکوتن بۆ پێ دەشتەکانو لە هاویندا بەرەو ژوور

دەبنەوە بۆ کوێستانەکان بە دوای لەوەڕدا، ئەوەی شایانی باسە کۆچی هۆزە کوردەکان چونکە لەناوچەیەکی شاخاوی دان، کۆچی (عەمود)ی یە لە خوارەوە بۆ سەرەوە، بەلاّم کۆچی ئەو هۆزانەی لە دەشتو سەحرادا دەژین جوولّەو کۆچیان (دائری)یە بە واتا بە دەوری خۆیاندایە بۆ لەوەڕ، لەگەلّ ئەوەشدا کە ژیانی کۆچەریو هاتوو چۆیان پێ ناخۆشیو بێ ئەرکو ماندوبوون نییە، بەلاّم ئەگەر سالّ خۆش بێتو بەهارەکەی تەڕ بێتو هاتیی بێت هەموو ناخۆشییەکیان لەبیر دەچێتەوە هۆزە کۆچەرەکان بە زۆری لەسەر بەرووبوومی ئاژەلّو مالاّتەکانیان دەژین.

ئەگەر چی هەندێکیان لە کاتی زستاندا کە دێنەوە پێ دەشتەکان لە ناو دێهاتدا بن یا هەر لەژێر ڕەشمالّدا کشتوکالّێکی کەم دەکەن بەدەم کاروباری تریانەوە، ئەم هۆزانە ئاژەلّەکانیان بە زۆری مەڕو بزنەو کەمێك ڕەشەوولاّخیشیان هەیە، مالّو کەلو پەلیان سووکەو بە وولاّخو گوێ درێژی خۆیان دەی گوێزنەوە. بە دەم لەوەڕەوە لە سەرەتای بەهاردا بەرەو کوێستانەکان بەرەو ژوور دەبنەوەو ئاژەلّەکانیان لەو کوێستانە پڕ لە کەماو لۆیە دەلەوەڕێننو تێریان دەکەنو لە دەمە دەمی پایزدا بەرەو خوار، بەرەو گەرمیان دبنەوە بەو هەموو پیتو بەرەکەتەی کە لە مالاّتەکانیان دەستیان کەوتووە، لە کەرەو ڕۆنو پەنیرو، خوریو موو، ئەگەرچی ژیانی کۆچەریو کۆچەرایەتی بەرەو کەم بوونەوەو زۆربەی هۆزەکانی نیشتەجێ بوون وەیان خەریکن نیشتەجێ دەبن بەلاّم هێشتا بەشێکی کەم ماون وەکو هەندێ تیرەی جاف.

ئەوەی شایانی باسە ئەوەیە کە لەم دواییەدا میریو کاربەدەستان خەریکی نیشتەجێ کردنی ئەو هۆزو تیرانەن کە هێشتا بەشێوەی کۆچەری ماونەتەوە، بەتایبەتی هۆزە عەرەبەکانی ناوچەی ناوەڕاستو ڕۆژئاوای وڵات، ئەویش بە دروست کردنی خانوو قوتابخانەو بیمارستانو هەڵکەندنی بیری ئاوو ڕێك خستنی ڕێو شوێنی کشتوکاڵ.

باری کۆمەڵایەتی ناو هۆزە کۆچەرەکان بەپێی باری ژیانیان لەسەر بنەڕەتی هۆزایەتییە، ئەویش ئەوەیە کە هەموو یەکێك بە هۆی هۆزەکەیەوە دەپارێزێت، بە واتا هەموویان یەکن لە بۆ پارێزگاری خۆیانو مەڕو ماڵاتیان، جگە لەوەی کە هەر هۆزە سەرۆکێکی هەیە کە ئەویش پشتاو پشت بۆی ماوەتەوە، جگە لەوەی کە هەر ئازاییو زرنگی دەورێکی هەیە لە بۆ ئەو سەرۆکەو سەرۆکی هۆز دەستەڵاتێکی تەواوی هەیە لە بەڕێوەبردنی کاروباری هۆزەکەیدا لە هەموو ڕوویەکەوە جگە لەوەی کە ئەنجومەنێکی تایبەتی لە پیاو ماقوڵانو ڕیش چەرمووی هۆزەکە یارمەتی دەدا لە ئیشو کاری هۆزەکەدا، بەڕێ پیشاندانو پێشکەش کردنی ئامۆژگاری.

لێکدانەوەی وشەکان:

ئابووری : (اقتصادی)

ئاژەڵو ماڵات : حەیواناتی مالی لەمەڕو بزنو ڕەشە ووڵاخ

ڕەشماڵ : ئەو خانووە سەفەرییەیە کە لەبەنی مو دروست دەکرێت کۆچەر تێیدا دەژیت وەکو (چادر)و (خێمە).

نیشتەجێ کردن : دامەزراندنو دانانی کۆچەریەکان لەناو دێهاتو ئاوایيدا (استيطان الرحل)

گفتوگۆ:

١. هۆزی کۆچەر لە هاویندا لە کوێ هەڵ دەدا؟

٢. کۆچەرەکان بەچی دەژین؟

٣. ئایا ڕاستە کە خەریکە ژیانی کۆچەرایەتی نەمینێت؟

٤. ناوی ئەو هۆزانە بلێ کە تا ئێستا لە کوردستاندا خەریکی کۆچن؟

٥. وەسفی دیمەنی ڕەشماڵێکی ماڵە کوردێك بکە لە تەڕی بەهاردا لە قەد شاخێکدا هەڵی داوە؟

قازی محەمەدی پێشەواو کۆماری کوردستان

(قازی محەمەد کوڕی عەلی کوڕی میرزا قاسم)ە، ساڵی (١٩٠١) لە شاری مهاباد (سابلاخ) لە دایك بووە، لە بنەماڵەیەکی ئایینی بەناوبانگە، هەموو زانستە ئایینییەکانی سەردەمی خۆی تەواو کردووەو زۆر کتێبی بێگانەی خوێندۆتەوە، جگە لە زمانی فارسی زمانی رووسیو ئینگلیزیو عەرەبی بە نووسینو خوێندنەوە زانیوە. یەکەم جار کە قوتابخانە کراوەتەوە، قازی محەمەد بووە بە سەرۆکی (ادارة المعارف)ی ناوچەکە، بێ ئەوەی یارمەتیو مووچە لە میری وەربگرێت، هەمیشە خەڵکی هانداوە بۆ خوێندنو خوێندەواری، پاڵپشتی هەژارو جوتیارو ڕەنجدەران بووە، هەستی نیشتمانپەرەوەریو دیموکراسیخوازی کاری لەبیروباوەڕو ڕێبازی ژیانی کردووە.

ساڵی (١٩٣٨) کە قازی عەلی باوکی کۆچی دوایی دەکات، قازی محەمەد دەبێتە قازی مهاباد، لە ساڵانی جەنگی دووەمی جیهانیدا (١٩٣٩- ١٩٤٥) دەوڵەتی شاهەنشاهی لە ئێران بێهێز دەبێت، دەسەڵاتی بەسەر زۆر ناوچەی حوکمڕانی خۆیدا لەدەست دەدات، هەر لەو ساڵانەدا هێزی سوپای یەکێتی سۆڤیەت بەشێك لە خاکی ئێران داگیر دەکات، ئەم بارودۆخە لەلایەكو لەلایەکی ترەوە گەشەکردنو بەرزبوونەوەی هەستی کوردایەتی لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا، بووە هۆی دامەزراندنی ڕێکخراوێکی نیشتمانی ڕزگاریخواز بە ناوی (کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان) (ژ.ك) ساڵی (١٩٤٢) لە مهاباد، ئەم کۆمەڵەیە گۆڤاری (نیشتمان)یان کردە زمانحاڵی خۆیان، لەو سەردەمەدا گۆڤاری

(نیشتمان) ڕۆڵی گرنگی بینی لە هۆشیارکردنەوەی خەڵکی ناوچەکەو ئاراستەکردنیان بۆ کاری ڕێکخراوەیی‌و نیشتمانی.

هەر کۆمەڵەی (ژ.ك) بووە هۆی دامەزراندنی (پارتی دیموکراتی کوردستان- ١٩٤٥). لە (٢٢ی کانوونی دووەمی ١٩٤٦)دا کۆماری کوردستان لە مهاباد دامەزراو قازی محەمەد بووە سەرۆکی کۆمارو لەگەڵ سرودی (ئەی ڕەقیب) لە مەیدانی چوار چرا (ئالای کوردستان) هەڵکرا، پاش چەند ڕۆژێك دەستەی وەزیران لە سیازدە کەس دیاری کران.

ئەگەرچی کۆماری مهاباد یازدە مانگ لە تەمەنی پڕ شانازی بەسەربرد، بەڵام لەو ماوە کورتەدا ناوچەی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستان لە ڕووی ئابووری‌و کۆمەڵایەتییەوە گەشەی کرد، بایەخی زۆر بەزمان‌و ئەدەبی کوردی دراو ژمارەیەك ڕۆژنامەو گۆڤاری بە توانا دەرچوون‌و بوونە ناوی دیار لە کاروانی ڕۆژنامەگەری کوردیدا، لەوانە: (ڕۆژنامەی کوردستان، گۆڤاری ئاوات، گۆڤاری هەڵاڵە، گۆڤاری هاواری نیشتمان، گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد)، هەروەها هێزی سوپای کۆمار دامەزرا، بزوتنەوەی شانۆگەری چالاکی بەخۆوە بینی، شانۆی (دایکی نیشتمان) نمایش کرا.

دوای یازدە مانگ بەهۆی گۆڕانی بارودۆخی سیاسی جیهان‌و ناوچەکەوە کشانەوەی سوپای سۆڤیەت لە ناوچەکەوە خیانەتی زۆربەی سەرۆك عەشیرەتەکان‌و نەبوونی کادری ئیداری‌و پسپۆری شارەزا بۆ جێبەجێکردنی کارەکانی کۆمارەکە، هەروەها نا بەرابەری سوپای ئێران‌و هێزی کۆمار، بوونە لاوازبوون‌و شکستی کۆماری کوردستان لە بەرامبەر

لەشکری ئێراندا، بەم جۆرە پیلانێکی دەرەکیو ناوەکی نەخشە کێشراو، قازی محەمەدو هاوڕێکانی ناچار کران خۆیان بدەن بە دەست لەشکری دوژمنــەوە، دوژمــن زۆر دڕندانــە وەك پیــشەی هەمیــشەییان لــە ڕۆژی (١٩٤٧/٣/٣١)دا لە مەیدانی چوار چرادا، قازی محەمـەدو حـسین سـەیفی قازیو ژمارەیەك لە قارەمانو شۆڕشگێڕانی کوردیان لە سێدارە دا.

پێشەوا قازی محەمەد نەیویست لە ناخۆشـیو شکستدا ئـەو میللەتـە جێ بهێڵێ کە لەخۆشیو دامەزراندنی کۆماردا لەگەڵیان بوو، لەبـەر ئـەوە زۆر جەسـوورانە چـووە پێـشوازی مـەرگو بـووە نـاوێکی نـەمرو سەرکردەیەکی هەڵکەوتووە لە مێژووی هاوچەرخی کورددا.

شاعیرو نووسەری ناسراو (بلـە- ئیـبراهیم ئەحمـەد) لـە ماتـەمی لـە سێدارەدانی پێشەوادا دەڵێ:

گەرچـی شـیوەنە شـینی پێـشەوا
گریـان نەنگییـە لـە شـینی ئـەوا
بێخـی نـاکۆکیو نیفـاق هەڵکەنـدن
ڕێگەو شوێن دانـان بـۆ تۆڵـە سـەندن
یـەکگرتن، جـەنگین نەبـەرد، تـا مـردن
هـەوڵو تەقـەلای گـەل، ئـازادکردن
گیـانی بڵنـدی سـەرۆك ئەکـەن شـاد
ئەیگەیەننـە بەهەشـتی مـوراد

بـۆ زانـین:

شـانۆی (دایکـی نیـشتمان) لـه سـەردەمی کۆمـاری کوردسـتاندا نمایشکرا، ناوبانگی دەرکردو لە شوێنە دوورەکانی کوردستانەوە خەڵك بۆ تەماشـاکردنی دەچـوونە مهابـادو نەخـشێکی بەرچـاوی هـەبوو لـە وشیارکردنەوەو جۆشدانی هەستی نەتەوایەتی لەنێو خەڵکدا، بەتایبـەتی لەنێو لاوانی نەتەوەکەماندا.

لێکدانەوەی وشەکان:

میری	:	دەوڵەت
مووچە	:	مەعاش، بژێوی
نابەرابەر	:	نا یەکسان
ادارة المعارف	:	بەڕێوەبەرێتی گشتی پەروەردە
بێخی ناکۆکی	:	سەرچاوەی ناکۆکی
نیفاق هەڵکەندن	:	لە گۆڕنانی دووبەرەکیو دووزمانی
نمایش کرا	:	پیشان درا
نەخشێکی بەرچاو	:	کارێکی دیار

ژیانی ئەمڕۆم دەفرۆشم بۆ کڕینی نانی سبەی[1].

لێرە بە هێمنی هەنگاو بنێ هاکا دیسان دەنگی تەقینەوەی مین لەنێو ئەشکەوتی ئەو شاخانەدا دەنگی دایەوەو، پرمەی ولاغی قاچاخچیو هانکە هانکی کۆڵبەرانی ماندووی بڕی، ئەری ئەو کۆڵبەبەرانەی وا ژیانیان بۆتە چیرۆکی کارەساتو هەڵپرووکان قاچاخچین؟ نا ئەوانە قاچاخچی نین، کاسبکارگەلێکن لە گەرووی شێردا بە شوێن پاروو نانێکدا دەگەڕێن، بە جەرگترین مرۆڤەکانی ئەم گۆی زەوییەن کە سینگیان پڕە لە چیرۆکی کارەساتو سات بەساتی ژیانیان ململانێی مەرگەو ژیان. هەر یەك لەوان باری هەزاران خەمو کارەساتیان لە کۆڵ ناوەو قوربانییەکن بە تاوانی ژیان، ئایەتی مەرگیان دەپژێننە کۆشی مانو هەناسەیان، چ راتلەکێنەرو خەمهێنەرە، تەنانەت روانینو وردبوونەوەیەکی کورت لە بەشێکی زۆر چووك لە شەوەژانو ئازارەکانیان.

ئەوان قاچاخچی نین، بەلام بێکارو بێکاسبینو رێژیمی ئێران دوژمنی سوێندخواردوو نەیاری قەستەسەریان، ئەو ناوەی بەسەردابڕیون تا هەروا سوكو سانا هەموو جۆرە تۆمەتێکیان بخاتە پالو دەستی ئاوەلا بێ بۆ هەموو جۆرە سەرکوتێكو هەر چەشنە رمکردنیان. لە بیرمان نەچێ ئەو (قاچاخچی)یانە بەشێکی زۆر لە ئەو (رەسەنترین) نەتەوەی ئێرانیو (بوێرترین سنوور پارێزانی) ولاتن کە گەورە بەرپرسانی رێژیم

---

(١) عەلی بداغی، رۆژنامەی کوردستان، ژمارە (٤٠٠)ە، نوامبری ٢٠٠٤.

وەختو ناوەختو لە کاتە ناسکەکاندا بەسەریاندا هەڵدەڵێن، کەچی ئەوان بە کولە مەرگی دەژینو ژیانیان وە مەترسی دەخەن بۆوەی پارووە نانێك بۆماڵو منداڵیان وە دەست بێنن. ئەوان لە ناوچەکەیدا دەژین کە بە وتەی پایە بەرزانی ڕژێم (لە هێمنترینو ئەمنترین) ناوچەکانی وڵاتە، کەچی کارو کاسبیو کارگەو پیشەسازیو ئاوەدانی تیا قاتە.

ژیان لەناوچە سنوورییەکانی کوردستاندا گەلێك تاقەت پڕووکێنو پڕ هەژمەتترە لە چاو ناوچەکانی تری کوردستان. ئەو ناوچانە هەموو کاتو زیاتر لە شوێنەکانی تری کوردستان سووتەمەنیی شەڕو پێکدادان بوون، زەوییەکانیان بەجێی لە خۆگرتنی دەغڵو دان، بوونەتە کێڵگەمینو هەر بە ڕووی دانیشتوانی ناوچەکەشدا تەقیونەتەوەو دەتەقێنەوە.

لەنێوان شەڕی ئێرانو عێراق زۆرترین زیانیان وێ کەوتو لەسەردەمی بە ناو ئاوەدانیو (سازندەگی)دا کەمترین ئاوڕیان لێدرایەوەو ئێستاکەش زۆرترین قوربانیانی کارەساتەکانی پاشماوەی شەڕو درێژەی سیاسەتە چەوتەکانی ڕێژیم هەر لەو گەلەن. گەلێك کە تەنانەت ژیانی کۆڵبەریو شەو بە کێویشی پێ ڕەوا نابینین.

رامان لە ژیانی کولە مەرگیو پڕاوپڕ لە دۆخی لە گێڕانەوە نەهاتووی ئەم خەڵکە، ویژدانی وەخەبەری هەر مرۆڤێکی دەروەست بە مرۆڤایەتی دەهەژێنێ.

ئەوان دەزانن تەقەیان لێدەکریو دەکەونە بەر دەسڕێژی هێزەکانی ڕێژیم، ئەوان دەزانن مینە نووستووەکانی ژێر دڵی خاك، چاوەڕوانیان دەکەنو هاکا گرمەیەكو پەڕینی دەستو لاقێك، لە لێدان کەوتنی دڵێكو

هەتیووبوونی منالێکی چاو لە دەرگاو بێ سەرپەرشتو بێ نانهێنەر مانەوەی بنەماڵەیەکو... ئەوان باش دەزانن سەرماو سۆڵو بەفرو کرێوە بێ بەزییە، لەوانەیە بڕشتیان لێببڕێو ڕقیان هەڵێنێ یاخۆ بکەونە ژێر رنووی بەفرو لەوانەشە بەرگەی رەوەزو هەڵدێران نەگرنو بکەونە بەر رقی سروشت، بەڵام نیازی کۆشێك منالی برسی چاوەڕوان، نەبوونی هیچ هیوایەك بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی ژیان تینی وەبەر هەنگاوەکانیان دەنێو وا دەکا بیر لە گرفتو کۆسپو کۆستەکانی بەردەم ڕێیان نەکەونەوە. ئەوان ڕێگەی هاتو نەهاتیان دەگرن، کەچی لەولا دڵە خورپە بۆ ساتێکیش لە بنەماڵەکانیان نابێتەوە کە ئاخۆ بلێی کاسبکارەکانیان، برا، باوك یا هاوەسەرەکانیان جارێکی تر سەر بەدەرگای ماڵیدا کە نەوەو بۆ نووچدانێ لای وان بمێننەوە.

لە ڕاستیدا نە ئەوان قاچاخچینو نە ئەو کەلو پەلانەی لەسەریان دەدرێنە بەر دەسرێژ، شتومەکی قاچاخنو نە کردەوە نا مرۆڤەکانی هێزەکانی ڕێژیم لەو پێوەندییەدا پاساو هەڵدەگرن. ئەگەر هێنانو بردنی کەلو پەلو پێداویستیەکانی ڕۆژانەی ژیان قاچاخە، بۆ لەسەر سنوورو لە خالی (سیفر)ی سنووردا پێشیان پێناگیرێو بۆ لە قولایی خاکی کوردستاندا دەکەونە بەر ڕاوەدوونانی هێزەکانی ڕێژیمو چۆنە وا بە سووكو سانا سیلەیان لێدەگیرێو خەڵتانی خوێن دەکرێنو کەلو پەلو شتومەکەکانیشیان بە تالان دەبردرێن. کام یاساو ڕێسای مرۆڤانەو کامە شەرع ڕێگە دەدا کە کاسبکارانی کورد بەبێ هیچ لێپرسینەوەیەك بدرێنە بەر دەسرێژی گوللەو ماڵو ژیانیان لێ تێك بدرێ؟ ئەگەر ساتو سەوداو

هێنان‌و بردنی کەل‌و پەلی ژیان‌و خواردن‌و کۆڵبەری قاچاخ تاوانە، کامە یاسا ڕێگە دەدا بەبێ گرتن‌و دادگاییکردن سزایەکی وەها توندو نامرۆڤانەیان بەسەردا بسەپێندرێ‌و بکوژان‌و بڕیاردەرانی ئەو کارەساتانەش دەسخۆشییان لێبکرێ‌و ڕێزیان لێبگیردرێ؟

ئەو جۆرە کردەوانەی ڕێژیم ئەو ڕاستییە ئاشکرا دەکەن‌و دەیسەلمێنن کە ڕوانگە ئەوانەوە ڕۆڵەکانی کورد هەر هەموو بەهۆی کوردبوونیان تاوانبارو نەیارن‌و کوشتن‌و دەستگرتن‌و بەسەر خوێن‌و ماڵ‌و سامانیان شتێکی ئاسایی، حەلاڵ‌و ڕەوایە. ئەو ڕێگە پێدانەش لە سەرچاوە ئایینییەکانی ڕێژیم‌و ئایدۆلۆژیی بالا دەستەوە سەرچاوەی گرتووە، ئەگینا هەر لەو پێوەنییەدا ڕوون‌و ئاشکرایە کە خودی بەرپرسانی پایە بەرزی ڕێژیم‌و بگرە بڕیار بەدەستانی ئاستی خوارەوەش بە کەڵک وەرگرتن لە رانت‌و رانتخۆریی نێو خۆی دەزگای دەوڵەتییەکان بە کەڵک ئاوەژوو لە پێوەندیی‌و بەرپرسیارەتییەکانیان بە شێوەیەکی بەربلاوو لە پانتایەکی بەرفراواندا هەر ئەو شتومەکە قاچاخەو کەل‌و پەلی بەمانا ڕاستی قاچاخ لە ناوچە سنوورییەکانی کوردستان ڕا بۆ قوڵایی شارەکانی ئێران‌و هەموو ناوچەکانی وڵات رادەگوێزن.

باس لە چارە ڕەشی‌و بێ ئەنوایی ئەو گەلە بەشخوراوە نە ئەوەیە تەواو دەربڕی مەزلوومییەت‌و چەوساوەیی ئەوان بێ‌و نە ئەوەیە کە بەو چەند دێرە ببڕێتەوە.

ئەوی جێ بەهەموو دڵخۆشییەک‌و لە پەنا ژیانی خێزانیان لێژ دەکاو بەرەو چارەنووسی لێڵ‌و نادیاریان دەبا، بێگومان بێ هیوایی،

دۆشـداماوەی‌و بـیّ دەرەتانییـە، ئـەگینا بلّێـی ئـەو كاسـبكارانە ئەگـەر تۆسقالّیّ هیواو شك ببەن كە لـە پـەنا كەسـوكارو خێزانیـان‌و لـە شـار یـا گوندەكانیان كارێك‌و سەرقالّییەك هەبیّ، كـە بتـوانن ژیانیـانی پـیّ دابـین بكەن، بێن‌و بە لە بەرچاوگرتنی هەموو ئەو مەترسیانەو هەست پێكردن‌و بە مۆتەكەی مەرگ بەسەر سەریاندا ملی ڕێگەی هات‌و نەهات بگرن؟

ئەوان بە تـاوانی قاچاخـچییەتی گیانیـان لێدەسـتێندریّ‌و بارەكانیـان زەوت‌و بـە تـالاّن دەبـردریّ لـە حالێكـدا زۆربـەی ئـەو كەسـانەی لـەو چارەنووسـەدا پەلـەقاژەی مـەرگ‌و ژیانیانـە، كرێگرتـە یـاخۆ كۆلّبـەرن‌و بارەكەش هی خۆیان نییەو ئەگەر لە كـەمین‌و مـەرگیش پـارێزراو بـووبن، ئەوا دەبـیّ لـە بەرامبـەر دانـی جریمـەی قورسـی (تـا ٢٥٠ هـەزار تمـەن) بگەڕێنەوە سەر كاروباری خۆیان! ئەوە لـە حالّێكدایـە كـە قـازانجی ئـەو كۆلّبەرییە لە ڕۆژدا لە (٥٠٠٠) هەزار تمـەن بـۆ سـەریّ تێنـاپـەڕیّ. ملـدانی ئەوان بەو چارەنووسەش لەو دۆخەرا كە بێكاری، گرانی‌و، ڕۆژ ڕەشـی لـە هەموو بارێكەوە تەنگی بە خەلّكی كوردستان هەلّچنیوە.

ئەوان لە پڕوووكانی لەش‌و گیانیان خۆش دەبن‌و بەرەو ڕووی ئەو هـەموو مەترسی‌و كارەساتانە دەبنـەوە، تـەنیا لـە پێنـاو دەستخسـتنی لانـی كـەمی بژێوی ژیانیان‌و ئەوەش دیاری‌و ویستی ئەو ڕێژیمەیە كە تینـووە بـە خـوێنی ڕۆلّەكانی ئەو گەلەو لە ڕیزی دوژمنە سوێند خواردووەكانیەتی.

لـە ڕاسـتیدا ئـەوە گۆشـەیەك لـە پێناسـەی نەتەوەیەكـە كـە لـە چوارچێوەی ئێرانێكـی دژ بـە هـەموو مافـەكانی‌و نـامۆ بـە هـەموو داوا ڕەواكـانی ناچـار بـە ژیـانێكی كولـە مـەرگی كـراوە. هـەر لـە جێـدا هـۆی

هەڵدانی هەژاری، بێکاریو گەشەسەندنیان لە کۆمەڵگەی کوردستانداو پەنابردنی دانیشتوانی ئەم هەرێمە بۆ هەر چەشنە کارێکی تاقەت پڕووکێنو پڕ مەترسی دەگەڕێتەوە سەر دواکەوتوو ڕاگیراوی گەشەنەکردنی کوردستان، بەڵام هەر هۆی گەشەنەسەندنی کوردستان چ لە بواری ئابوریو چ لە بواری سیاسیو کۆمەڵایەتیدا گرێدراوە بە نێوەرێکی سیاسەتە شۆڤینانەو دژە کوردانەی دەسەڵات بە دەستانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی.

ڕژێمی کۆماری ئیسلامی بە سەرنجدان بەوەی کە هەر لە سەرەتاوە بزووتنەوەی مافخوازانەی گەلی کوردو خەباتگێڕانی کوردستانی وەك چقڵی چاوو لەمپەری جێبەجێ کردنی سیاسەتە دژی گەلییەکانی زانیوەو لە ڕوویەکی ترشەوە بەهۆی بیری شۆڤینانەو بە بیانووی پڕوپووچی وەك نەبوونی ئەمییەتو هەبوونی ڕەوتی ئازادیخوازی (هەڵبەت لە ڕوانگەی ئەوانەوە جوداییخوازی) کوردستان، نیشتمانی ئێمەیان لە هەژاریو دواکەوتوییدا ڕاگرتووەو هەوڵی سڕینەوەی شوناسی نەتەوەییو مێژوویيمانی داوەو هەر کاتێکیش مەترسییەك بەرەو ڕووی دەسەڵاتەکەیان بۆتەوە، کردویانین بە قەڵغانی بەلاو نازناوی (ڕەسەنترین ئێرانی)و بوێرترین (سنوورپارێزی) داوەتە پاڵمان.

سڕینەوەی ئاسەواری هەژاری، بێکاریو دواکەوتویی کوردستان بە گشتیو ناوچە سنوورییەکانی کوردستان بە لە هەموو شتێك بەستراوەتەوە بەخۆشکردنی بواری گەشەی سیاسیو ئەوجار گۆڕینی ڕوانگەی ڕێژیم سەبارەت بە کێشەی نەتەوەیی لە کوردستانو بەدوای

ئەوەدا دانانی پلانی کارامەو لەبار لەبواری سەرمایەگوزاری، دامەزردانی کارخانەو کارگە پیشەییەکانو پشتگیرییەکان لە ناوەندەکانی بەرهەمهێنەری دەرفەتی کارو بەشی خسووسیو تەرخانکردنی بۆدجە بە مەبەستی نۆژنکردنەوەو مۆدێرنیزەکردنی کشتوکاڵ، ئاژەڵداریو بەشەکانی تری گەشەی ئابووری، ئەوەش نە لە ئیرادەی دەسەلات بەدەستانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی دەوشێتەوەو نە ئەو بیرە شۆڤینانەو دژی گەلییە لە خۆیدا توانای نوێبوونەوەو بەخۆدا چوونەوە شك دەبا.

لێکدانەوەی وشەکان:

دەروەست	:	خەمخۆر
ڕەوەز	:	قەدپاڵی شاخ
پاساو	:	دەلیل، بیانوو
بێ ئەنوا	:	بێ دەسەلات، چارە ڕەش
ڕێژێم	:	ڕژێم
ئاوەڵا	:	کراوە، ڤەکری
قەستەری سەر	:	تینووی سەر
کاسبکار گەلێکن	:	کاسبکارێکی زۆرن، گەلەك شوولکەر
تیاقاتە	:	لێی نییە، لێ نینە
هەژمەت	:	زەحمەت
بڕست	:	تاودان، هێز
نووچدان	:	کەوتن، کەفتن

پێرست